

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

1

ROČNÍK 60, 2009

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

OBSAH

Juraj Dolník: Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk	3
Martin Ološtiak: Spolupráca slovotvornej motivácie s inými typmi lexikálnej motivácie ...	13
Radoslav Pavlík: Z problematiky definície pojmov asimilácia a koartikulácia	35

Diskusie

Pavel Cmorej: Ideálne jazykové znaky a ich fyzické realizácie.....	57
--	----

Rozhľady

Marek Brieška: Arabská diglosívna situácia v prácach Akadémie arabského jazyka – prvá dekáda 20. storočia	75
---	----

Recenzie

Ondrejovič, Slavomír: Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. D. Slančová... 87	87
Vykypěl, Bohumil: Život a dílo Adolfa Erharta. Kapitola z dějin české vědy. L. Buzá-ssyová.....	89

Referáty

Černý, Jiří – Holeš, Jan: Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky. J. Kadlec.....	93
---	----

Kronika

V znamení rovnováhy. K sedemdesiatinám profesora Jána Sabola. M. Sedláková	95
Súpis prác Jána Sabola za roky 1999 – 2008. J. Behýlová	98
Vedecké sympóziu 100 let generace prvních žáků PLK. M. Ološtiak	114
5. medzinárodné lexikografické kolokvium. Ustálené slovné spojenia a lexikografia. D. Majchráková – J. Homolová	118
Profesor Jan Kořenský na Excelentnej univerzite. A. Bohunická	122

CONTENTS

Juraj Dolník: Realness vs. Idealness and the Standard Language	3
Martin Ološtiak: Cooperation of Word-formation Motivation with other Types of Lexical Motivation	13
Radoslav Pavlík: On Defining Terms Assimilation and Co-articulation	35

Discussion

Pavel Cmorej: Ideal Language Signs and their Physical Realisations	57
--	----

Review Articles

Marek Brieška: Arabic Diglossia at Works of Academy of the Arabic Language – the first Decade of 21st Century	75
---	----

Book Reviews

Ondrejovič, Slavomír: Language, Science about Language, Society. Sociolinguistic Etudes. D. Slančová.....	87
---	----

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

1

ROČNÍK 60, 2009

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Eudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 60, 2009
Published semiannually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 60, 2009
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.,
prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Vykypěl, Bohumil: Life and Work of Adolf Erhart. One Chapter from the History of Czech Sciences. L. Buzássyová.....	89
---	----

Book Notices

Černý, Jiří – Holeš, Jan: Who is who in the History of Czech Linguistics. J. Kadlec	93
---	----

Chronicle

Under the Sign of Equanimity. The 70 th Anniversary of Professor Ján Sabol. M. Sedláková	95
Bibliography of Ján Sabol during the Period 1999 – 2008. J. Behýlová	98
Scientific Symposium 100 Years of Generation of the First PLC (Prague Linguistic Circle) students. M. Ološtiak.....	114
The 5 th International Lexicographical Colloquium. Set Phrases and Lexicography. D. Majchráková – J. Homolová	118
Professor Jan Kořenský at an Excelent University. A. Bohunická.....	122

СОДЕРЖАНИЕ

Юрай Долник: Реальное версус идеальное и литературный язык	3
Мартин Олоштиак: Кооперация словообразовательной мотивации с другими видами лексической мотивации.....	13
Радослав Павлик: К проблеме определения понятий ассимиляция и коартикуляция .	35

Дискуссия

Павел Цморей: Идеальные языковые знаки и их материальное воплощение	57
---	----

Обзор

Марек Брешка: Арабская диглоссная ситуация в трудах Академии арабского языка – первое десятилетие 20-ого века	75
---	----

Рецензии

Ондрейович, Славомир: Язык, наука о языке, социум. Социолингвистические рассуждения . Д. Сланчова	87
Википел, Богумил: Жизнь и деятельность Адольфа Эрхарта. Из истории чешской науки. Л. Бузашиова.....	89

Сообщения

Черны, Иржи – Холеш, Ян: Кто есть кто в истории чешской лингвистики. Я. Кадлец... ..	93
--	----

Хроника

Под знаком равновесия. В честь семидесятилетия проф. Яна Сабола. М. Седлакова .	95
Список работ проф. Яна Сабола в течении 1999 – 2008 гг. Ю. Бегилова.....	98
Научный симпозиум 100 лет поколения первых учеников Пражского лингвистического кружка. М. Олоштиак.....	114
Пятый международный коллоквиум Устойчивые словосочетания и лексикография. Д. Майхркова – Я. Хомолова.....	118
Профессор Ян Корженски - гость Экселентного университета. А. Богунicka.....	122

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 60, 2009, 1

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., PhDr. Ľubor Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
Mgr. Gabriela Múcsková, PhD., Mgr. Martin Ološtiak, PhD.,
prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
E-mail: sap@sapress.sk
www.sapress.sk

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-80328 München,
Germany, www.kubon-sagner.de

Ročné predplatné Sk 80,-, jednotlivé číslo Sk 40,-

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2009

REÁLNE VZ. IDEÁLNE A SPISOVNÝ JAZYK

JURAJ DOLNÍK

DOLNÍK, Juraj: Realness vs. Idealness and the Standard Language. Jazykovedný časopis, 2009, Vol. 60, No. 1, pp. 3 – 12. (Bratislava)

The presented paper is an attempt to reconstruct the inception and the function of the dialectic opposition between the categories idealness and realness in regard to the standard language. The author answers the question how a linguist could attain to the point that he infers the axiological ideal of the standard language from the epistemological ideal of this language. There is a fundamental problem, at the approach to the cultivation of this language, whether the linguist submits the epistemological idealness to the axiological one. From the different interpretation of the relation between these two categories two strategies of the cultivation of the standard language have appeared.

Reálne a ideálne sú body jednej zo základných súradníc, podľa ktorých sa orientujeme vo svete, a ich protiklad je fundamentálnou stavebnou zložkou svetonázoru. Na úrovni jednoduchého logického rozboru tento protiklad vnímame ako analytickú opozíciu, ktorá je založená na výskyte spoločných a odlišných vlastností porovnávaných entít, čo je podkladom ich funkčnej komplementárnosti: funkcia reálneho spočíva v tom, že vytvára podmienky praktického života, kým funkcia ideálneho je vymaniť človeka z tohto života. Človek si vytvoril životnú sféru aj tým, že svet štruktúruje ako vzťah medzi tým „čo je“, a tým „čo by malo byť ako najlepšia alternatíva“, prvý člen tohto vzťahu interpretuje ako „to, čo vymedzuje rozsah praktického konania“, kým druhému členu prisudzuje zmysel „povznášajúci človeka“. Na hlbšej úrovni protiklad *reálne* : *ideálne* vnímame ako dialektickú opozíciu riadenú princípom binárnej descendencie: fundujúcim prvkom v opozícii je reálne, z ktorého vzhádza ideálne. Ideálne má svoj základ v reálnom a reálne má v ideálnom svoju perspektívu (porov. s výkladom F. Mika, 1989), čiže sú vo vzťahu diferencovanej jednoty: sú to do seba navzájom preniknuté entity. Dialektická jednota reálneho a ideálneho sa reprodukuje ich interakciou a tým sa reprodukujú aj podmienky, v ktorých táto dialektická opozícia vznikla a funguje. Aké sú to podmienky?

Pojem ideálne (ideál) patrí do axiologického pojmoslovía. Odpoveď na položenú otázku implikuje podotázku, v čom korení hodnotiacia dispozícia človeka, ktorá sa rozvinula tak, že jedinec dospel k fenoménu ideálne (ideál). Vyjdeme z psychologických inšpirácií (Nakonečný, 1998). Psychológia vychádza z toho, že na začiatku sú biologické hodnoty, ktoré sú vrodené, a súvisia s „fyziologickou múdrosťou tela“ (pocity príjemného a nepríjemného sú signálmi žiaduceho a nežiaduceho, napríklad pocit hladu signalizuje, že je žiaduce najesť sa); hodnotiacia dispozícia sa teda preja-

vuje už u dieťaťa, „organizmus mu prostredníctvom jeho vlastných zážitkov hovorí bez slov: to je pre mňa dobré, toto je pre mňa zlé“ (op. cit., s. 42 – 43). Z telesného pocitu, že niečo je žiaduce, sa vyvinula predstava, že niečo je lepšie v porovnaní s niečím iným. Keďže človek je socializovaná bytosť, tento vývin zahŕňa aj diferenciaciu individuálne a spoločensky žiaduceho, a teda aj osvojovanie si spoločensky žiaduceho – t. j. spoločensky uznávaných hodnôt. A tak tento vývin je aj vývojom od egocentrizmu (od výhradného zreteľa na vlastné blaho) k alocentrizmu (k ohľadu na iných jednotlivcov, ale aj na skupiny, národ aj celé ľudstvo). Konštituovaním sociálnych kritérií hodnotenia sa vytvoril predpoklad na sebahodnotenie. Vyvinuté seba-poňatie už zahŕňa dvojrovinové ego, a to reálne ego (zodpovedá mu to, za koho sa individuum považuje) a ideálne ego (zodpovedá mu to, čím by jedinec chcel byť).

Vývin seba-poňatia, v ktorom dozrievala dispozícia na hodnotenie vlastného ja, je spätý s rozvíjaním činnostného potenciálu človeka, a to na základe zhromažďovania skúseností spojených s aktivitami na uspokojovanie istých potrieb. Aj tieto skúsenosti prispievali k vykryštalizovaniu predstavy, že niečo je lepšie ako niečo iné, pričom si človek začal uvedomovať, že svojou činnosťou môže navodiť stav lepšieho. Rozvoj hodnotiacej kompetencie je zviazaný s formovaním vedomia zdokonaľovacej činnosti. Vyvinula sa spôsobilosť na hodnotiaci akt a súčasne dispozícia na zdokonaľovanie niečoho. Vyvinutý hodnotiaci akt (čiže aj vyvinutá hodnotiacia kompetencia) sa vyznačuje tým, že už má oporu v rozvinutej hodnotiacej škále prispôbenej rozličným druhom entít. Východiskovým bodom tejto škály je hodnota „normálne“, ktorá sa diferencuje smerom k stupnici „menej ako normálne“ aj k stupnici „viac ako normálne“, pričom stupnica na strane „viac“ má vrchol v hodnote „ideálne“. Vyvinutá zdokonaľovacia činnosť zahŕňa aktivity na pozadí tejto škály, teda nasmerované na aproximáciu k ideálnemu.

U „vyvinutého“ (v zmysle predchádzajúceho výkladu) človeka idea ideálneho hrá závažnú rolu v jeho interpretácii sveta (vrátane seba), ktorá mu má poskytnúť vyhovujúcu orientačnú bázu, ako aj v súbore motívácií riadiacich jeho konanie. V ideálnom odhaľuje skrytý zmysel dynamiky bytia a fundamentálnu motiváciu ľudského konania. Bytie sa pre človeka mení tak, že v konečnom dôsledku sa posúva k ideálnemu a jeho činnosť je – v konečnom dôsledku – motivovaná silou ideálneho. Idealizácia ako poznávací postup, ktorý vedie k rekonštrukcii idealizovaných objektov (ideálny plyn, ideálna guľa, ideálny voľný pád a pod.), je prejav presvedčenia, že ideálne je skryté v podstate objektov (porov. s Platónovou ríšou ideí, čiže vzorov dokonalosti: idey plnia rolu ideálov – v konfrontácii s jeho ríšou zmyslových vecí). Podporuje predstavu, že konaním motivovaným ideálom sa človek usiluje približovať k dokonalosti tkvejúcej v samotnom objekte. Zdokonaľovacie konanie je v súlade s odhaľovaním podstaty, skutočnej povahy objektu. Ideálne ako hodnota na hodnotiacej škále korešponduje s ideálnym ako podstatou objektu (rekonštruovanou abstrahovaním od jeho počiatočných a modifikačných podmienok), čiže axiologické ideálne je ekvivalentné s epistemickým ideálnym. Zameranosť poznávajúceho subjektu na

odhalenie ideálneho objektu je ekvivalentná so zameranosťou hodnotiaceho a konajúceho subjektu na aproximáciu k ideálnemu. V oboch prípadoch sa človek vymaňuje z objatia reálneho objektu (objektu zasadeného do jeho modifikačných a individuálnych podmienok a objektu hodnoteného ako „normálne“, resp. „menej ako normálne“) a upína sa na naplnenie svojej poznávacej túžby a na túžbu po dokonalosti.

Podkladom ekvivalencie epistemického a axiologického ideálneho je „očistená“ realita, čiže realita zbavená vplyvu faktorov, ktoré ju robia takou, akou ju vnímate. Výsledok „očisťovania“ (abstrahovania) je však premenlivý. Obidve ideálne, ale najmä axiologické, sú variabilné entity. Pri epistemickom ideálnom sa to týka predovšetkým humánno-sociálno-kultúrnej reality. Jej poznávanie v rámci paradigiem a teoreticko-metodologických koncepcií vedie k odlišnému idealizovanému obrazu, teda k ideálnemu človeku, k ideálnej spoločnosti a kultúre. Viac faktorov určuje konštruovanie axiologického ideálneho, pričom základné je odlišenie individuálneho a interindividuálneho (kolektívneho) ideálu. Z hľadiska poznávania je závažné, že variabilita môže mať za následok spletenie epistemického a axiologického ideálneho objektu. Toto spletenie sa stáva poznávacím a potom praktickým problémom (problémom praxe), keď axiologické ideálne funguje ako riadiaci činiteľ, vodidlo poznávania. Napríklad nejaká predstava o ideálnej spoločnosti si podriaďuje poznávanie tak, aby epistemická ideálna spoločnosť zodpovedala tejto predstave, čiže spomedzi možných epistemických ideálnych spoločností je práve táto adekvátna. Problém pramení z toho, že pod vplyvom fiktívno-imaginárnej schopnosti, ktorú človek využíva v prospech naplnenia svojich želaní, túžob a pod., sa konštruuje axiologické ideálne, ktoré sa už vymyká z rámca „podstaty, skutočnej povahy objektu“, ako sme o tom hovorili vyššie. Pritom sa, pravda, dá využiť možnosť prezentovať axiologický ideál ako ekvivalent epistemického ideálneho.

A teraz sa vráťme k nastolenej otázke podmienok vzniku a fungovania sledovanej dialektickej opozície. Otázka sa teraz objavuje v podobe, za akých podmienok sa vyvinie z diferenciácie žiaduceho a nežiaduceho telesného pocitu dialekticky jednotný protiklad reálneho a ideálneho. Základnou podmienkou je aktivizácia potrieb, ktoré motivujú pôsobenie individuálneho alebo kolektívneho subjektu na reálne, na daný stav sveta (vrátane seba), aby ho prispôbil týmto potrebám, a teda aby bol svet „lepší“. Potreby motivujúce asimilačné pôsobenie subjektu na reálny svet zahŕňajú poznávacie potreby (mať v poznaní „lepší“ svet, aký máme v bežnom registrovaní), potreby späté s praxou, ako aj potreba sebarealizácie. Druhou podmienkou je zhromažďovanie komparačných skúseností, na základe ktorých sa rozvinie hodnotiaci škála tak, že nadobúda aj hodnotu „ideálne“, čiže subjekt maximalizuje svoje hodnotiace vnímanie. Tieto skúsenosti sú zafixované v rozvinutej hodnotiacej kompetencii, ktorá je v základe hodnotiacich aktov. Koncovým subaktom hodnotiaceho aktu je preferencia „lepšíeho“, a tak pôsobí ideálne na reálne ako sila orientujúca sa na preferenciu „maximálne dobrého“. Toto pôsobenie ideálneho dáva reálnemu fundamentálny ľudský rozmer: orientovanosť na jeho praktické a duchovné pretváranie smerujúce k jeho „čistej“ podobe.

Metarečová a metajazyková hodnotiacia kompetencia

Tento ľudský rozmer reálneho je, prirodzene, vlastný aj rečovej činnosti. Do obsahu ontogenézy, a teda aj fylogenézy, ktorá sa do nej projektuje, patrí aj vyzrievanie metarečovej hodnotiacej kompetencie z pocitu žiaduceho a nežiaduceho v reči a z porovnávania rečových prejavov so zreteľom na ich úspešnosť. S hodnotením rečových prejavov sú späté rečové preferencie, na podklade ktorých sa utvára povedomie („cit pre niečo“) aj vedomie zdokonaľovania reči. Súčasťou rozvíjania zmyslu pre sebarealizáciu je aj formovanie zmyslu pre sebazdokonaľovanie. Vyvinutá metarečová hodnotiacia kompetencia už zahŕňa hodnotiacu škálu so stupňom „ideálne“. Jej dozrievanie je spojené s rozvíjaním spôsobilosti na vedomé zdokonaľovanie reči (zdokonaľovanie z úrovne povedomia sa posúva na úroveň vedomia). Rétorika prezentuje predstavy ideálnej reči, resp. ideálneho rečníka. Epistemická ideálna reč (viazaná napríklad na pojem prirodzenosti – prirodzená reč odráža prirodzený poriadok sveta a pod.) koreluje s axiologickým ideálom rečníckeho umenia. Na rečový ideál z rétoriky potom nadväzuje predstava kultivovanej reči (výpočet príznakov kultúrnej reči).

Pravda, už antická rétorika zahrnila medzi „cnosti“ jazykového zobrazenia myšlienok (elocutio) aj jazykovú správnosť (latinitas). Bežní používatelia hovoreného jazyka jazykovú správnosť viazali na úzus, resp. na intuitívnu kontrolu jazykových výrazov jazykovým citom. Zodpovedá to prirodzenému používaniu a regulovaniu jazyka, t. j. takému používaniu a regulovaniu, pri ktorom používatelia vnímajú jazykové prostriedky ako viac alebo menej vhodné v danej komunikačnej udalosti a ako zodpovedajúce jazykovým zvyklostiam daného kolektívu, resp. ich duchu. Používatelia prežívajú svoj jazyk ako samozrejmu súčasť ich normálneho sveta, sociálneho života a mentálneho sveta, a teda niet potreby zaoberať sa ním mimo komunikácie. Táto potreba sa aktualizuje v období rozvíjania kultúrneho jazyka, keď sa rozširuje písomná komunikácia a začína pôsobiť tlak na integráciu nárečových kolektívov. Objavuje sa potreba jazykového normovania, osvojovania si noriem, ktoré sa stanovujú (aj) extrakomunikačne, a tak sa do prirodzeného používania a regulovania jazyka dostáva prvok umelosti: používateľ sa v komunikácii ocitá pod tlakom otázky, či píše/hovorí v súlade s jazykovými normami, a teda aj otázky, či ich dostatočne ovláda.

Normovanie jazyka upriamuje pozornosť používateľov na kvalitu jazykových výrazov so zreteľom na stanovené normy, čiže na ich správnosť/nesprávnosť. To vedie k rozvíjaniu metajazykovej hodnotiacej kompetencie, k spôsobilosti na hodnotenie jazykových výrazov mimo komunikácie. Otázka kvality jazykových výrazov prerastá na otázku, ako má vyzeráť jazyk. Normovanie jazyka vyžaduje nielen poznanie reálneho stavu používania jazykových prostriedkov, ale aj ich poznanie ako celku, o ktorom sa predpokladá, že má isté vnútorné usporiadanie. A tak sa aktualizuje idea jazykového systému a jeho opisu. Ale vynárajú sa aj požiadavky evokované ideologickými súvislosťami. Do metajazykovej hodnotiacej kompetencie sa vná-

šajú kritériá, ktoré vzišli z presunutia pozornosti zameranej na jazyk ako nástroj komunikácie na jazyk ako atribút etnika, resp. národa. Formuje sa puristický ideál jazyka, v ktorom sú maximalizované atribúty ako čistota, pôvodnosť, historicnosť alebo estetickosť (v službách ostatných atribútov). Metarečová hodnotiacia kompetencia, ktorú používateľ uplatňuje pri hodnotení účinnosti, úspešnosti rečových prejavov, ustupuje pred metajazykovou hodnotiacou kompetenciou, ktorá orientuje používateľa na ideologicky aktualizované vlastnosti jazykových prostriedkov. Epistemický ideál jazyka z puristickej pozície je skrytý v minulosti a axiologický ideál je jeho analógiou. Na upevňovanie metajazykovej hodnotiacej kompetencie sa ustáľuje puristický jazykový diskurz, ktorým sa atakuje prirodzené vnímanie jazykových prostriedkov. Používateľ je orientovaný na ich reflexívne vnímanie z perspektívy ideálu vyvedeného zo stavu jazyka v minulosti. Keďže sa jazyk z rozličných príčin odklonil od tohto ideálu, jeho zdokonaľovanie spočíva v naprávaní tohto stavu.

Protiklad reálne : ideálne a spisovný jazyk

V období konštituovania spisovného jazyka a kodifikácie jeho noriem sa metajazyková hodnotiacia kompetencia vysúva ešte viac do popredia, pretože kodifikácia zosilňuje tlak záväznosti noriem na používateľov. Táto kompetencia sa rozvíja tak, aby používateľ oddeľoval nespisovné od spisovného (kodifikovaného, resp. kodifikovateľného) s vedomím, že spisovné je prestížne. Fenomén „prestížny používateľ spisovného jazyka“ nadobúda v jazykovom spoločenstve osobitnú hodnotu. V spoločenstve sa utvára diskurz, ktorým sa pestuje potreba vedomého pôsobenia na spisovný jazyk ako prestížny útvar, ktorého ovládanie znamená členstvo v skupine prestížnych používateľov. Prijateľnosť tohto diskurzu pre používateľov je posilnená tým, že potreba zdokonaľovania sveta, osobitne nástrojov, prirodzene zahŕňa aj spisovný jazyk vnímaný ako nástroj celospoločenskej komunikácie. Nástrojová metafora má dôležitú úlohu. Prenáša sa ňou na jazyk zameranosť človeka na zdokonaľovanie nástrojov, aby mu čoraz lepšie slúžili a uľahčovali jeho prácu. Predpokladom vedomého zdokonaľovania je poznanie nástroja, preniknutie do jeho podstaty, jeho ovládanie a sebazdokonaľovanie vo vzťahu k nemu. Toto samozrejmé vnímanie nástroja priam automaticky podporuje vedomé kultivovanie spisovného jazyka v analogickom chápaní. Keď sa k tomu pridružuje vyzdvihovanie spisovného jazyka ako entity predstavujúcej osobitnú národnú hodnotu, idea zdokonaľovania a dokonalosti sa presadzuje s posilnenou všeobecnou podporou. Pestovaný diskurz spisovného jazyka upevňuje myšlienku, že spisovný jazyk ako celospoločenský komunikačný nástroj a navyše osobitná národná hodnota musí byť vedome kultivovaný, zdokonaľovaný, aby sa posúval k ideálnemu stavu.

Vytvorili sa podmienky na vznik a fungovanie dialektickej opozície reálneho a ideálneho vo vzťahu k spisovnému jazyku. Navodila sa potreba asimilačného pôsobenia na spisovný jazyk, ktorým si jazykové spoločenstvo prispôsobuje tento jazykový útvar svojej predstave v jeho zdokonaľovaní. Táto predstava implikuje obraz

dokonalého (ideálneho) jazyka, ktorý sa objavuje na základe analógie s inými výsekmi ľudských skúseností (zhromažďovanie komparačných skúseností viedlo k hodnote „ideálne“ na hodnotiacej škále). Axiologický ideál spisovného jazyka sa vyvodzuje z jeho epistemického ideálu. Kodifikácia noriem spisovného jazyka sa viaže na jeho vedecké poznávanie, na preniknutie k epistemickému ideálu, k podstate, k idealizovanej podobe tohto jazyka. Do ohniska pozornosti sa dostáva systém spisovného jazyka. Perspektíva ideálneho spisovného jazyka sa aktualizuje najmä pri výklade jeho vývinu poukazovaním na isté deficity, nevýhody jeho systému v danom stave. Výrazy ako tendencia k zjednodušovaniu systému, harmónia, vyváženosť, symetria v systéme, homogénnosť štruktúry a pod. implikujú predstavu dokonalého jazykového systému. Ale aj výrazy ako prirodzené – menej prirodzené, normálne – menej normálne, bezpríznačné – príznakové, ktoré sa uplatňuje pri výklade vývinu jazyka (ako vývinu spočívajúceho v preferovaní prirodzenejších, normálnejších bezpríznačných štruktúr) dávajú najavo, že vývin je zapojený do perspektívy ideálneho. Idealizáciou (abstrahovaním od druhotných, modifikačných podmienok) sa dospieva k „čistému“ jazykovému systému, k jeho ideálnej podobe, a tento epistemický ideál slúži ako opora axiologického ideálu. Riadiacou silou jazykového systému je princíp systémovej primeranosti, ktorý funguje prostredníctvom štruktúrnych zákonitostí. Z tejto perspektívy sa nazerá na zasahovanie do jazyka: „Všeobecne povedané malo by tu ísť o posilňovanie systémoveho charakteru jazyka, o podporovanie tých zákonitostí v jazykovom systéme, ktoré sú najvšeobecnejšie a najrozšírenejšie, ktoré sú v centre daného systému a sú preň najcharakteristickejšie, ktoré teda robia z jazyka vyvážený a spoľahlivo fungujúci systém...“ (Kačala, 1979, s. 164). „Vyvážený“ systém sa spája so spoľahlivým fungovaním jazyka, a preto „činnosť jazykovedcov pri zveľaďovaní jazyka by nemala vedome narušovať systémovosť jazyka, lebo by to nebolo v zhode s potrebami používateľov, ktorým tento jazyk slúži. Dynamicky sa rozvíjajúca spoločnosť... nemôže totiž mať záujem na veľmi komplikovanom dorozumievanom prostriedku..., lež práve naopak na relatívne jednoduchom a pravidelnom systéme, ktorý si používatelia osvoja pomerne ľahko a spoľahlivo“ (op. cit., s. 164 – 165). Ideálom je jednoduchý, pravidelný jazykový systém.

Prostredníctvom kodifikácie a jazykovej výchovy sa do tejto perspektívy vťahuje používateľ, ktorý má mať na takom systéme záujem. Jeho metajazyková hodnotiacia kompetencia sa má rozvíjať tak, aby dokázal hodnotiť jazykové štruktúry z tejto perspektívy a preferovať tie štruktúry, ktoré sú s ňou konformné. Jeho spisovno-jazyková sebarealizácia sa má udiť v tomto duchu. Jeho sebahodnotenie so zreteľom na používanie spisovných jazykových prostriedkov má zahrnúť perspektívu ideálneho systému. Odvolávajúc sa na systémovolingvistickú teóriu prirodzenosti (normálnosti), korene tejto hodnotiacej kompetencie by sme mohli hľadať v prirodzenom osvojení si jazyka. Táto teória zahŕňa tvrdenie, že „hovoriaci nedisponujú len gramatickými pravidlami materinského jazyka, ale aj princípmi prirodzenosti, spravidla obidvoma nevedomene. Princípy prirodzenosti spolu s pra-

vidlami riadia jazykové správanie...“ (Wurzel, 1988, s. 497 – 498). Predovšetkým ide o princíp systémovej primeranosti, ktorý si nositeľ jazyka osvojuje ako základný hodnotiaci parameter (pravdaže, neuvedomovaný). Na základe tohto princípu (parametra) hovoriaci preferujú štruktúry, ktoré sú systémovo primeranejšie ako iné štruktúry, takže preferenčnými reakciami sa systém optimalizuje (v sledovanej teórii ide o morfológický systém). Hoci sa zdôrazňuje, že preferenčné reakcie sa nemajú interpretovať v duchu navodenia striktne systematickej morfológie, ale v zmysle vyhýbania sa nepreferovaným „rušivým“ štruktúram, s ktorými sa používateľ stretáva pri tvorení výpovedí, perspektíva ideálneho je v hre: vnímanie istých štruktúr ako „rušivých“ znamená, že používateľ je orientovaný („nastavený“) na systém s „nerušivými“ štruktúrami. Nazeranie na (morfológický) systém cez prizmu princípu systémovej primeranosti vedie k epistemickému ideálu systému bez „rušivých“ štruktúr a ten sa prijíma ako axiologický ideál. Tento ideál sa stal základom jazykovej kritiky a výchovy orientovanej na pestovanie vedomej metajazykovej hodnotiacej kompetencie bežných používateľov. Komponentom tejto kompetencie má byť uvedomovanie si, čo je systémové, resp. systémovejšie (v pozadí je typová frekvencia) a pripravenosť na preferovanie štruktúr, ktoré systémovosť posilňujú. Takéto pestovanie metajazykovej hodnotiacej kompetencie sa dá, pravdaže, podoprieť poukazovaním na rozličné súvislosti spisovného jazyka: súvislosť s „ľahkým a spoľahlivým“ osvojením si jazyka, s jeho „spoľahlivým fungovaním“ alebo s tým, že ide o vzácnu národnú hodnotu a podľa toho treba s ním zaobchádzať – vedomé narúšanie systémovosti tomu protirečí.

Akcentovanie tej alebo onej súvislosti spisovného jazyka skrýva v sebe vyššie spomínaný poznávací a praktický problém: axiologické ideálne si „nárokuje“ riadiacu pozíciu vo vzťahu k poznávaniu. Stretávame sa s týmto javom: Na podklade klasickej systémovolingvistickej, resp. štrukturalistickej metodológie sa skonštruje obraz systému spisovného jazyka, v ktorom nachádzame vlastnosti ako rovnováha, harmónia, vyváženosť alebo tendencia k spravidelňovaniu, zjednodušovaniu; akcentujú sa isté súvislosti spisovného jazyka, spravidla rola spisovného jazyka v živote národa; ďalšie poznávanie systému sa deje so zreteľom na akcentované, dostáva sa pod jeho kontrolu, a tak epistemické ideálne je podriadené axiologickému ideálnemu. Do poznávacieho obrazu systému spisovného jazyka sa vťahujú mimokomunikačné funkcie tohto jazykového útvaru bez vysvetlenia vzťahu týchto funkcií k povahe systému. Ukazuje sa, že tieto entity usúvzťažňuje len lingvista na základe svojho axiologického ideálu skonštruovaného odchýlením sa od línie poznávania, ktorá smeruje k objasňovaniu povahy sledovanej reality.

Idea dialektickej jednoty reálneho a ideálneho vracia bádateľa k poznávacej línii, späť do reality, do komunikačných udalostí, v ktorých sa reprodukuje spisovný jazyk. Keď je spisovný jazyk už rozvinutý a funguje v normálnych podmienkach, používateľom sa otvára možnosť byť naplno zapojení do perspektívy ideálneho rečového konania, čo je potenciálnym motivantom jeho zdokonaľovania. Fungovanie

v normálnych podmienkach zahŕňa aj to, že nemusia byť vystavení umelému tlaku požiadavky systémovosti, čo sa prejavuje v tom, že sú zameraní na rečový výkon a orientujú sa podľa noriem, ktoré majú zväčša zafixované v jazykových návykoch (dobro to ilustrujú automatické sebakorekcie pri prerieknutí sa) a ktoré vnímajú prostredníctvom jazykového správania ostatných používateľov. Normy prejavujúce sa v jazykovom správaní členov jazykového spoločenstva sú typickým príkladom ilustrujúcim pojem diferencovaná jednota. V tejto súvislosti poznávanie spisovného jazyka postupuje od registrácie prvkov v jeho normách k jeho (abstraktnej) podstate, čo si vyžaduje idealizáciu, a teda abstrahovanie od ich modifikačných (druhotných) podmienok. Za normálnych podmienok jazykové normy vznikajú a rozvíjajú sa konvencionalizáciou jazykových štruktúr v komunikácii, ktoré vzišli v prúde komunikačných aktivít (do tohto rámca nepatrí pravopisná norma, ktorá sa konštruje mimo komunikácie). Vzhádzanie jazykových štruktúr v komunikácii je založené na intuitívnej analógii, t. j. na tom, že používatelia vytvárajú jazykové štruktúry, preberajú výrazové prostriedky a komunikačne zaobchádzajú s jazykovými jednotkami v tom duchu, v tom zmysle, ako sa vytvárali jestvujúce štruktúry, ako sa preberali prostriedky a ako sa už zaobchádzalo s podobnými jednotkami. Jazykové objekty vyprodukované s oporou o intuitívnu analógiu v komunikácii sú systémové jazykové prvky, ktoré sa núkajú na konvencionalizáciu. Z týchto prvkov sa skladá obraz (abstraktnej) podstaty jazyka, čiže (epistemicky) idealizovaného jazyka.

Na tento idealizovaný jazyk pôsobia dva modifikačné faktory (druhotné podmienky). Prvým faktorom je človek ako bytosť obdarená schopnosťou uvažovania a vystavená tlaku tejto schopnosti, a teda používateľ so sklonom k uvažovaniu o jazykových objektoch, resp. o jazyku. Tento sklon sa bežne prejavuje ako viac alebo menej náhodné, epizodické uvažovanie o istom jazykovom výraze s poukazovaním na ich „nedostatky“ (napríklad počítač neslúži na počítanie, dvojité zápor – *nikto neprišiel* – znamená niečo kladné, *na poslednom zhromaždení* – veď ešte budú ďalšie zhromaždenia a pod.). V období normovania predpisovného kultúrneho jazyka sa tento sklon u elitných používateľov transformuje na systematické uvažovanie o jazykových výrazoch a v období presadzovania spisovného jazyka, keď sa kodifikujú jeho normy, má už systematické uvažovanie vyhranený vedecký podklad. Systematické uvažovanie protagonistov jazykovej elity má vplyv na celé jazykové spoločenstvo. S tým súvisí druhý faktor: nerovnaký status členov jazykového spoločenstva. Ich status je určený ich miestom v hierarchii sociálnych vzťahov so zreteľom na rozvinutosť uvažovacej kompetencie vo vzťahu k jazyku. Najvyšší status sa pripisuje kodifikátorskej elite, ktorú tvoria kodifikátori a jazykí kritici a vychovávateľa, ktorí si osvojili uvažovanie kodifikátora. Keď sa stabilizuje spisovno-jazykový diskurz riadený kodifikátorskou elitou, u používateľov jazyka s nižším statusom sa ustáľuje predstava, že pre fungovanie spisovného jazyka je smerodajná uvažovacia kompetencia kodifikátorskej elity, ktorá je pre nich nedosiahnuteľná, a tak sú vmanévrovaní do pozície, ktorá určuje povinnosť správať sa podľa výplodov tejto

kompetencie a popiera právo opierať sa o vlastný zmysel pre jazyk podložený intuitívnou analógiou. Stabilizovaním tohto diskurzu sa vytvára atmosféra, v ktorej sa ako samozrejme vníma kontrolované fungovanie spisovného jazyka (kontrolované v duchu uvažovacej kompetencie kodifikátorskej elity). Jazykové správanie založené na intuitívnej analógii je obmedzované touto kompetenciou.

Axiologický ideál korešpondujúci s epistemickým ideálnym jazykom spočívajúcim na intuitívnej analógii je teda bližšie k jazykovému úzu, na ktorý spomínaná uvažovacia kompetencia nemá vplyv. Jazykový úzus však môže len smerovať k ideálnemu, nemôže k nemu, pravdaže, dospieť. Aj keď sa spomínaný spisovno-jazykový diskurz nahradí diskurzom podloženým demokratickejším prístupom k spisovnému jazyku, modifikačné podmienky sa neodstránia, len sa zmenia, zmenší sa ich sila. Z povahy reálneho (spisovného) jazyka vyplýva, že sa používatelia ocitávajú pred javmi, pri ktorých intuitívna analógia naráža na prekážku (čiže používateľ stojí pred reálnym jazykovým problémom), a tak sa aktualizuje mimokomunikačné uvažovanie. Epistemický idealizovaný jazyk zahŕňa idealizovaných používateľov, ktorých mechanizmus intuitívnej analógie nezlyháva ani pri týchto javoch. Idealizácia vo vzťahu k používateľom spočíva aj v tom, že sa myšlienkovito odstraňujú rozdiely medzi nimi so zreteľom na ich status. V skutočnosti sa diferencovanosť používateľov nedá eliminovať, ale navodením primeraného spisovno-jazykového diskurzu sa dajú rozdiely medzi nimi zmierniť tak, aby jednotlivci s nižším statusom vnímali seba ako plnohodnotného používateľa spisovného jazyka, ktorý sa prirodzene reprodukuje a rozvíja v komunikácii. Takéto sebavnímanie je spojené s pestovaním jazykového sebavedomia. Jazykovo sebavedomí používatelia spisovného jazyka sú silou pôsobiace proti smerodajnosti uvažovacej kompetencie kodifikátorskej elity pri fungovaní spisovného jazyka.

Kultivovanie používateľa spisovného jazyka

Z odlišných prístupov k ideálnemu vo vzťahu k spisovnému jazyku vyplývajú dve stratégie kultivovania používateľa. Obidve stratégie majú spoločné to, že zahŕňajú zdokonaľovanie rečovej činnosti. Ideálne dáva perspektívu rečovej praxi, motivuje jednotlivca k rečovému sebazdokonaľovaniu (edukácia má neustále aktivizovať a posilňovať túto motiváciu), čiže navodzuje napätie medzi reálnym a ideálnym egom so zreteľom na rečovú činnosť. Rozdiel medzi stratégiami sa viaže na to, ako sa vyvodzuje jazykový systém a aká rola sa pripisuje uvažovacej kompetencii vo vzťahu k nemu. V pozadí prvej stratégie je klasické systémovolingvistické, resp. štrukturalistické vyvodzovanie systému z reči, ktorý treba zdokonaľovať, teda kultivovať ako predpokladovú bázu reči (podporovať pravidelnosť, vyváženosť, symetriu, harmóniu a pod.). Rozvíjanie uvažovacej kompetencie sa viaže na zdokonaľovanie tejto bázy. Má sa navodiť napätie medzi reálnym a ideálnym egom vo vzťahu k systému spisovného jazyka. V pozadí druhej stratégie je vyvodzovanie jazykového systému rekonštrukciou jeho existencie ako výsledku pôsobenia mechanizmu intui-

tívnej analógie v jazykovej komunikácii. Ideálne je, keď pôsobenie tohto mechanizmu nie je obmedzované (v praxi sa obmedzovanie dá len zmenšovať). Uvažovacej kompetencii sa prisudzuje len komplementárna rola: uplatňuje sa vtedy, keď mechanizmus intuitívnej analógie narazí na „vákuum“ (vtedy sa vedome hľadá analógia). Zdokonaľovanie tejto kompetencie spočíva len v tom, že sa používateľ pripravuje na vedomé hľadanie analógie v prípade „výpadku“ intuitívnej analógie. Nejde o zdokonaľovanie jazykového systému, ale o pestovanie spôsobilosti používateľa na doplnenie dobre fungujúcej intuitívnej analógie, keď sa ocitne pred nezvyčajným jazykovým javom. Evidentné je, že opozičné stratégie sa opierajú o iný obraz jazykového systému. Kým prvá stratégia je zviazaná s tradičnou predstavou jazykového systému, ktorá sa formovala aplikáciou teórie systémov na jazyk, druhá stratégia nadväzuje na spochybňovanie reálnosti takého jazykového systému, o ktorom sa Ortega y Gasset (1957) už pred polstoročím vyjadril ako o čírom lingvistickom konštrukte. Systematicky sa naň odvolávajú „integracionalisti“ (Harris, 1987; Toolan, 1996; Taylor, 1997).

Bibliografia

- HARRIS, Zellig: *The Language Machine*. London: Duckworth 1987.
- KAČALA, Ján: Výhľady na kultivovanie jazyka. In: *Z teórie spisovného jazyka*. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1979, s. 161 – 169.
- MIKO, František: *Aspekty literárneho textu*. Nitra: Pedagogická fakulta UKF v Nitre 1989.
- NAKONEČNÝ, Milan: *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia 1998.
- ORTEGA Y GASSET, José: *Man and People*. New York: Norton 1957.
- TAYLOR, Talbot J.: *Theorizing Language: Analysis, normativity, rhetoric, history*. New York: Pergamon 1997.
- TOOLAN, Michael: *Total Speech: An integrational linguistic approach to language*. Durham, NC: Duke University Press 1996.

SPOLUPRÁCA SLOVOTVORNEJ MOTIVÁCIE S INÝMI TYPMI LEXIKÁLNEJ MOTIVÁCIE

MARTIN OLOŠTIAK

OLOŠTIAK, Martin: Cooperation of Word-formation Motivation with other Types of Lexical Motivation. *Jazykovedný časopis*, 2009, Vol 60, No. 1, pp. 13 – 34. (Bratislava)

The paper deals with cooperation within the concept of lexical motivation (LM). A theory of lexical motivation was first introduced by J. Furdík (2008). He defines 17 types of lexical motivation. One of the crucial characteristics of LM is that connected with cooperation. The paper concentrates on the cooperation of word-formation motivation (WFM) with other types of LM. The elementary theorem is stated as follows: WFM is the most important and the most central type of lexical motivation and its status is reflected also by motivational potency comprising both quantitative and qualitative dimension. WFM cooperates with paradigmatic motivation (word-formation paradigms, chains, types, categories); imitative motivation (imitative words as motivating units) [the terms “motivating word” and “motivated word” refer to WFM]; semantic motivation (semantic correlation between a motivating and a motivated word); morphological motivation (the problem of delimitation of some linguistic phenomena, e.g. verbal aspect); syntactic motivation (e.g. univertization, multivertization); phraseological motivation (e.g. idioms as motivating units, motivated words as components of idioms); onymic motivation (onymic and deonymic word-formation); interlingual motivation (adaptation function of WFM); abbreviation motivation (e.g. abbreviations as motivating units); expressive motivation (the existence of expressive word-formation components); stratificational motivation (e.g. WFM and colloquialisms, WFM and child language); sociolectal motivation (e.g. WFM and slang); terminological motivation (functions of WFM in terminology); territorial/dialectal motivation (WFM and dialects); temporal motivation (WFM and neologisms); individual motivation (WFM and nonce-formations).

1. Úvodné poznámky

Juraj Furdík rozpracoval koncepciu, ktorá predstavuje jeden z možných celkových prístupov k skúmaniu lexikálnej zásoby. V tejto koncepcii sa lexika považuje za súbor lexikálnych jednotiek (jednoslovných a viacslovných), ktoré sú späté sieťami rôznych vzťahov. Kľúčovým pojmom a termínom v tomto prístupe je **lexikálna motivácia**, ktorá sa chápe ako základný princíp fungovania lexiky vo všetkých jej aspektoch. Vychádza sa z týchto teoremov: lexéma je neizolovaná jednotka, pri jej skúmaní sa preferuje onomaziologický prístup, ktorý odráža prirodzený smer semiózy. Lexikálna motivácia poskytuje jednak možnosť odpovedať na otázku **Prečo sa lexéma X volá tak?**, jednak tu ide o vlastnosť ako sieť vzťahov medzi lexikálnymi jednotkami (podrobnejšie a súhrnne porov. Furdík, 2008, predovšetkým s. 27 – 33).

Lexikálna motivácia je strechovým pojmom/termínom, v konkrétnej analýze sa počíta s viacerými, presnejšie so sedemnástimi motivačnými typmi. Typológia a hierarchizácia jednotlivých typov bola pri konštituovaní tejto teórie pre J. Furdíka jed-

nou z kľúčových otázok, ku ktorej sa neustále vracal (porov. Ološtiak, 2008, s. 12 – 16). V poslednom variante sa dopracoval k tejto hierarchizácii:

1. Základné typy: 1.1 elementárna – paradigmatická motivácia; 1.2 špecifikované: 1.2.1 zvuková; 1.2.2 sémantická; 1.2.3 morfológická; 1.2.4 slovotvorná; 1.2.5 syntaktická; 1.2.6 frazeologická; 1.2.7 onymická. **2. Nadstavbové (pragmatické) typy:** 2.1 expresívna; 2.2 stratifikačná; 2.3 terminologická; 2.4 sociolektická; 2.5 teritoriálna; 2.6 temporálna; 2.7 individualizačná. **3. Kontaktné typy:** 3.1 akceptačná; 3.2 abreviačná.

V našom modifikovanom prístupe nateraz počítame s takouto štruktúrou a terminologickým stvárnením: **I. základné (inherentné) typy:** 1.1 elementárna – paradigmatická, 1.2 špecifikované: 1.2.1 slovotvorná, 1.2.2 fónická, 1.2.3 sémantická, 1.2.4 morfológická, 1.2.5 syntaktická, 1.2.6 frazeologická, 1.2.7 onymická; **II. prechodné typy:** 2.1 interlingválna, 2.2 abreviačná; **III. nadstavbové (adherentné) typy:** 3.1 expresívna, 3.2 registrová (stratifikačná), 3.3 terminologická, 3.4 sociolektická, 3.5 temporálna, 3.6 teritoriálna, 3.7 individualizačná.

Podotýkame, že porovnanie Furdíkovej a našej typológie na tomto mieste uvádzame len ilustračne, problematika typológie a hierarchizácie lexikálnej motivácie si vyžaduje väčší priestor a výskumné nasadenie. Ozrejenie tohto problému však predpokladá analýzu súboru iných otázok súvisiacich s fungovaním lexikálnej motivácie a jednou z nich je aj motivačná kooperácia, ktorej venujeme pozornosť v tejto štúdii. Napriek tomu možno vychádzať z postulátu, ktorý osvetľujeme v ďalšej časti, a tým je centrálné postavenie slovotvornej motivácie.

2. Centrálné postavenie slovotvornej motivácie v typológii lexikálnej motivácie

Ukazuje sa, že centrálné postavenie v motivačnej typológii patrí slovotvornej motivácii (ďalej SM), a to najmä z týchto dôvodov (porov. aj Ološtiak, 2007a, s. 103 – 104):

1. SM je z hľadiska jazykového systému inherentný motivačný typ. To znamená, že mechanizmy riadiace slovotvornomotivačné procesy sú intralingválne, vlastné jazykovému systému (na rozdiel napr. od teritoriálnej motivácie, ktorá je daná mimojazykovým faktorom – priestorom).

2. SM sa primárne týka tvorenia jednoslovných pomenovaní, ktoré sú základným typom lexikálnych jednotiek (na rozdiel od syntaktickej motivácie, ktorá sa týka viacslovných lexém).

3. SM je bilaterálny (komplexný) jazykový fenomén, pretože sa týka výrazu aj významu (na rozdiel od sémantickej motivácie, ktorá sa uskutočňuje len na úrovni významu).

4. SM sa najaktívnejšie zapája do spolupráce s inými motivačnými typmi, a to kvantitatívne aj kvalitatívne (má najväčší kooperačný potenciál).

5. SM v slovanských jazykoch zasahuje približne 96% lexiky (bližšie porov. časť 4 o vzťahu slovotvornej a paradigmatickej motivácie).

6. SM zohráva kľúčovú úlohu aj pri obohacovaní lexikálnej zásoby.

7. Neprekvapuje preto, že slovotvornej motivácii sa venuje veľká výskumná pozornosť, a to najmä (ale nielen) v slovanských lingvistikách.

Cieľom predkladanej štúdie je ozrejmenie poznatku v bode 4. Zameriavame sa teda na problematiku spolupráce SM s ostatnými motivačnými typmi.

3. Motivačná kooperácia

Jednotlivé typy lexikálnej motivácie nefungujú „na vlastnú päsť“, ale naopak, spolupracujú a vzájomne sa ovplyvňujú. Charakteristika a vysvetlenie princípov, na základe ktorých k motivačnej kooperácii dochádza, predstavuje veľmi dôležitý, ba v istom zmysle fundamentálny aspekt celej teórie lexikálnej motivácie. Domnievame sa, že objasnením pojmu motivačná kooperácia možno dokázať životaschopnosť a adekvátnosť tejto teórie vo vzťahu k deskripcii a explanácii lexikálneho subsystému. „Kooperačným“ spôsobom sa totiž dajú z jednotného teoreticko-metodologického hľadiska charakterizovať všetky lexikálne javy a procesy. Táto teória teda poskytuje priestor nielen na charakteristiku statických lexikálnych javov a vzťahov (ilustračné príklady porov. v časti 3.1), ale má potenciú opísať a vysvetľovať aj lexikálnu dynamiku (ilustračné príklady porov. v časti 3.2).

3.1 Motivačná kooperácia sa staticky prejavuje tak, že pri jednej lexéme možno zistiť prítomnosť viacerých typov lexikálnej motivácie. Niekoľko príkladov (v prehľade neuvádzame paradigmatickú motiváciu, ktorou sa vyznačuje každá lexéma)¹:

– *priadka morušová*: terminologická motivácia (tento výraz je odborným termínom ako súčasť zoologickej nomenklatúry); syntaktická motivácia (viacslovné pomenovanie, v rámci ktorého sa medzi komponentmi realizujú syntaktické vzťahy); slovotvorná motivácia (obidva komponenty sú slovotvorne motivované);

– *Mačkin muž* (prezývka): onymická motivácia (proprium); sociolektická motivácia (neoficiálne vlastné meno, ktoré používa viac-menej uzavretá societa, napr. športový kolektív, spolužiaci v triede); syntaktická motivácia (viacslovné pomenovanie);

– *europeňaženka*: slovotvorná motivácia (kompozitum s komponentom euros významom „týkajúci sa eura“); temporálna motivácia (neologizmus);

– *chorák*: slovotvorná motivácia (*chorobopis* → *chorák*), sociolektická motivácia (lekársky profesionalizmus);

– *papuča* (vo význame „blokovacie zariadenie na kolesá áut“): sémantická motivácia (sekundárny význam odvodený z významu „druh obuvi“); stratifikačná motivácia (kolokvializmus);

---

¹ Každá lexéma patrí do istej lexikálnej paradigmy, prinajmenšom do pojmového (sémantického) poľa. Ďalšími typmi lexikálnych paradigiem sú: synonymická paradigma, antonymická paradigma, konverzívna paradigma, hyperonymicko-hyponymická paradigma, paronymická paradigma, homonymická paradigma. J. Furdík (2008, s. 34 – 35) pri vymedzení paradigmatickej motivácie vychádza z poznatkov Juraja Dolníka (1985, najnovšie 2003).

– *bezdedománia*: individualizačná motivácia (tento okazionalizmus bol utvorený jedným z porotcov speváckej súťaže Slovensko hľadá SuperStar počas prvej série tohto programu, ktorý sa vysielal na STV v rokoch 2004 – 2005; išlo o označenie fanúšikovskej hystérie, ktorá sa rozpútala okolo jedného z účinkujúcich – Tomáša Bezdedu); temporálna motivácia (pôvodne lexikálna podenka, okazionalizmus, potom neologizmus, resp. módné slovo, ktoré sa istý čas používalo najmä v masmédiách); slovtvorná motivácia (kompozitum: motivantom je syntagma *mánia z Bezdedu*); interlingválna motivácia (druhý slovtvorný základ prevzatý z cudzieho jazyka, grécizmus);²

– *nesiahate p. Michelovi ani len po podrážky jeho topánok*:³ frazeologická + individualizačná motivácia (frazeologický okazionalizmus; aktualizácia frazémy *nesiahat' niekomu ani po päty*), syntaktická motivácia (viacslovné pomenovanie).

3.2 Pri dynamickom chápaní motivačnej kooperácie sa pozornosť upriamuje na opísanie a vysvetlenie lexikálnych procesov. Môže pritom ísť aj o dynamiku samotných motivačných typov – nadobudnutie jedného motivačného typu je sprevádzané obmenou, oslabením alebo zánikom iného motivačného typu. Pravda, tu treba uvažovať o „kooperácii“ iného rangu, ide skôr o motivačné podmieňovanie späť s istým druhom lexikálneho procesu. Napríklad jednotlivé typy univerbizácie možno charakterizovať ako syntaktickú demotiváciu (zo syntakticky motivovaného viacslovného pomenovania vzniká syntakticky nemotivované jednoslovné pomenovanie) plus nadobudnutie, resp. aktiváciu iného motivačného typu, konkrétne slovtvornej motivácie (spolu s inými motivačnými typmi, tie však pre vlastné utvorenie lexémy nie sú dôležité) (*dizertačná práca* → *dizertačka*), aktiváciu morfolologickej motivácie (*stužková slávnosť* → *stužková*) alebo aktiváciu abreviačnej motivácie (*Bratislavské hudobné slávnosti* → *BHS*).

Vyčerpávajúce vysvetlenie kooperačných procesov je na ploche jednej štúdie nemožné, ba ukazuje sa, že táto téma je natoľko rozsiahla, že by mohla byť predmetom rozsiahlejšieho skúmania a následného knižného výstupu. Predkladanú štúdiu je preto potrebné považovať za akési prolegomena k tejto problematike. Veď už len jednoduchá kombinatorika vzbudzuje rešpekt. Vymedzuje sa 17 typov lexikálnej motivácie a ak by sme zobrali do úvahy len motivačné dvojice (teda vzťah konkrétnych dvoch motivačných typov), dostaneme 136 možných kombinácií. Ak budeme brať do úvahy rôzne možnosti pri motivačných trojiciach, štvoriciach atď., číslo sa

---

² Najnovšie sa táto lexéma do masmediálneho priestoru vrátila, a to v súvislosti s vystúpením T. Bezdedu v pesničkovej súťaži Eurovision Song Contest. Porov. titulok na internetovom portáli www.topky.sk *Eurovizia: Bezdedománia je späť!* (21. 2. 2009).

³ Ide o frazeologickú aktualizáciu z internetovej diskusie (27. 10. 2008) k článku o rozhodnutí popredného slovenského futbalového rozhodcu L. Michel'a skončiť medzinárodnú rozhodcovskú kariéru; porov. kontext [pravopis neupravený]: *vy vsetci, ktorí tu len fľflete a nadavate nesiahate p. Michelovi ani len po podrážky jeho topánok, lebo ste v živote nič nedokazali na takej vrcholovej scene, resp. tej najvrcholnejšej.*

bude geometricky zvyšovať. Pravda, čistá matematická kombinatorika je tu obmedzená prinajmenšom v dvoch smeroch:

1) Nadstavbové typy motivácie nemôžu existovať bez základných typov (vylučuje sa teda čistá kombinácia dvoch alebo viacerých nastavbových typov: napr. temporálna + sociolektická motivácia). Čiastkovo však možno analyzovať aj takýto druh spolupráce.

2) V niektorých prípadoch je potrebné počítať s motivačnou „neznášanlivosťou“, prítomnosť niektorých typov v jednej lexéme sa vylučuje: napr. expresívna a terminologická motivácia, individualizačná a sociolektická motivácia. Avšak aj motivačnú inkompatibilitu je potrebné vysvetliť, teda venovať tomuto javu náležitý priestor.

4. Slovtvorná motivácia a...

Ako metodologicky nosný (a pre potreby predkladanej „pilotnej“ štúdie výhodný) sa v tomto „motivačnom labyrinte“ ukazuje postup, pri ktorom si budeme všimáť motivačné dvojice, konkrétne spoluprácu jedného zvoleného motivačného typu s inými typmi. Ide teda o analýzu v zmysle *motivačný typ X a ostatné motivačné typy*, napr. *paradigmatická motivácia a...*, *syntaktická motivácia a...* a podobne. Keďže za centrálny typ lexikálnej motivácie pokladáme slovtvornú motiváciu (porov. 2. časť tejto štúdie), je prirodzené v prvotných fázach výskumu zvoleného problémového okruhu venovať sa práve spolupráci tohto typu motivácie s ostatnými motivačnými typmi (niekoľko málo poznámok tomuto javu venoval aj J. Furdík, 2000/2005, s. 394). Svoju pozornosť zámerne zúčujeme na otázku *slovtvorná motivácia a iný motivačný typ X*, prípady motivačných trojíc, štvoríc atď. si v uvádzaných príkladoch nevšímame. Navyše, jednotlivým dvojiciam nevenujeme rovnakú pozornosť. Kvantitatívna a kvalitatívna neproporčnosť je spôsobená mierou rozpracovanosti toho-ktorého čiastkového problému. Navyše, v tejto fáze výskumu pokladáme za dôležité aj naznačenie ďalších možných výskumných ciest v podobe formulovania otázok.

...paradigmatická motivácia

Na základe princípu SM sa utvárajú slovtvorné útvary, ktoré možno považovať za veľmi dôležitý typ lexikálnych paradigiem. Tým sa prejavuje spätosť SM a paradigmatickej motivácie a v tomto ohľade možno terminologicky uvažovať o slovtvorných paradigmách v širšom zmysle,⁴ teda o zoskupeniach lexém spätých vzťahom slovtvornej motivácie. Dôležitosť slovtvorných paradigiem sa prejavuje jednak v tom, že sa v nich zoskupujú lexémy komplexne na základe obsahovo-formálnej súvzťažnosti,

⁴ Termín slovtvorná paradigma (v užšom zmysle) sa zväčša používa vo význame *súbor motivátov utvorených od jedného motivantu* (porov. Furdík, 2004, s. 74). O slovtvornej paradigme v tomto zmysle po prvýkrát uvažovala a tento termín do slovakistickej a slavistickej lingvistiky uviedla Klára Buzássyová (1974; porov. aj Buzássyová, 2001).

jednak v tom, že do vzťahov slovotvornej motivácie, a teda aj do slovotvorných paradigiem sa zapája takmer celá lexika. „Slovotvorných bezdomovcov“, ako na prednáškach hovorieval J. Furdík, je v lexikách slovanských jazykov veľmi málo; Aleksandr Tichonov pre ruštinu uvádza 4% takýchto jednotiek (cit. podľa Furdík, 1989, s. 29).⁵ Tento údaj sa potvrdil aj na materiáli Slovníka koreňových morfém slovenčiny (Sokolová et al., 2007), na základe ktorého sa do slovotvornomotivačných vzťahov zapája 96,1% lexikálnych jednotiek.⁶ To znamená, že do vzťahov slovotvornej motivácie (ako motivant, motivát, alebo oboje zároveň) vstupujú takmer všetky lexémy. Nezapojenosť do slovotvorných vzťahov signalizuje lexikálnu periférnosť rôzneho druhu; ide o prevzaté, zastarané, štylisticky alebo inak príznakové jednotky (Furdík, 1998a), napr. *trienále*, *trepanácia*, *trop*, *tuľajka*, *varyto*, *WC*, *zapatrošiť*.

J. Furdík (2004) rozlišuje dva typy slovotvorných útvarov (v našom ponímaní slovotvorných paradigiem v širšom zmysle) – rovnakokoreňové útvary odrážajú „horizontálny“ aspekt slovotvorných vzťahov, teda vzťah motivant – motivát (slovotvorný rad, slovotvorná paradigma – v užšom zmysle, slovotvorné hniezdo), a rôznokoreňové útvary, do ktorých sa premieta „vertikálny“ aspekt slovotvorných vzťahov, teda rovnaký spôsob utvorenosti (slovotvorný typ, onomaziologická kategória, typ onomaziologickej kategórie).

...fónická motivácia

Fónická (zvuková, imitačná) motivácia je jednou z troch klasicky vymedzovaných typov motivácie (popri sémantickej a slovotvornej motivácii). Vzťah fónickej motivácie a SM sa prejavuje najmä tak, že fónicky motivované lexémy môžu vstupovať do slovotvorných vzťahov, napr. *mú* → *múkať/mučať*, *bú* → *bučať*, *kikirikí* → *kikirikať*. Utvára sa skupina jednotiek patriacich do reprodukčného typu onomaziologickej kategórie (Dokulil, 1982; Furdík, 2004, s. 88, 105; Furdík, 2000/2005, s. 394). V takýchto derivátoch je v porovnaní s ich motivantmi fónická motivácia a transparentnosť oslabená, keďže sa netýka celej lexémy, ale len jej časti – slovotvorného základu (porov. aj Dolník, 2003, s. 121).

...sémantická motivácia

Za sémanticky motivované sa pokladajú sekundárne významy polysémickej lexémy, pri ktorých možno nájsť vzťah odvodenosti z primárnejších významov.

---

⁵ Porov. aj tento citát: „Prevažná väčšina slov v slovnej zásobe sa zaraďuje do slovotvorných hniezd buď vo funkcii motivantov alebo motivátov (až 96%)“ (Furdík, 2004, s. 80).

⁶ Tento údaj sme získali na základe kvantitatívnej analýzy príslušnosti lexém do typov motivačnej intencie, ktorú sme s pomocou študentov určovali v programe Microsoft Excel. Spomínaných 96,1% tvoria lexémy patriace do 1. – 3. typu motivačnej intencie, teda sú buď motivanty: L→, motiváty aj motivanty zároveň: →L→, alebo len motiváty: →L. Posledný typ motivačnej intencie (lexéma nie je ani motivant, ani motivát, značka L) sa viaže na spomínaných slovotvorných „bezdomovcov“ (o motivačnej intencii slova porov. Furdík, 1998a).

Vynára sa podobnosť medzi slovotvornou a sémantickou motiváciou, ktorá našla aj svoje terminologické vyjadrenie; porov. termíny sémantické odvodzovanie, sémantická derivácia (Dolník, 1989). Kooperácia sémantickej a slovotvornej motivácie sa pretavuje do viacerých problémových okruhov. Výberovo načrtneme niektoré:

a) Vplyv lexikálno-gramatických vlastností a významovej štruktúry motivantu na významovú štruktúru motivátu. Z tohto hľadiska je zásluhou Kláry Buzássyovej (1974) najpodrobnejšie preskúmané deverbatívne sufixálne odvodzovanie. Inak formulované, ide o otázku, ako sa sémantická štruktúra motivantu odráža v sémantike motivátov a aké faktory vplyvajú na mieru korelácie medzi sémantikou motivantu a jeho motivátu.

b) Spôsob utvorenia nového významu. **Metaforická transpozícia** sa pokladá za záležitosť lexikálneho, nie slovotvorného významu slova (Buzássyová, 1974, s. 78). V intenciách teórie lexikálnej motivácie túto skutočnosť možno vyjadriť tak, že metaforické utváranie nových významov je záležitosťou sémantickej motivácie bez vplyvu slovotvornej motivácie: *lievik* 1. kužeľovitá nádob(k)a s otvormi na koncoch na nalievanie tekutiny → 2. čo podobou pripomína lievik (sémantizácia podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka, 2004). Citovaná autorka ďalej poznamenáva, že pri **metonymickej transpozícii** v súvislosti s tvorením deverbatívnych derivátov je otázka, kedy ide o nový kategoriálny slovotvorný význam (slovotvorná + sémantická motivácia) a kedy o nový lexikálny význam (sémantická motivácia), zložitejšia. Ide predovšetkým o proces konkretizácie primárneho abstraktného dejového významu (napr. *nákup* 1. dej, 2. výsledok deja); k sémantickej iradiácii dejových mien totiž dochádza pri splnení istých podmienok (bližšie Buzássyová, 1974, s. 78 n.; autorka vo svojich poznámkach vychádza predovšetkým z príslušnej kapitoly z kompédia *Tvoření slov v češtině 2*, 1967).

c) Vplyv sémantickej štruktúry motivantu na jeho motivačný potenciál. Najbohatšie slovotvorné hniezda majú motivanty s tromi až šiestimi významami; pri slovách s komplikovanejšou štruktúrou badať tendenciu k osamostatneniu niektorých významov, a teda aj slovotvorných hniezd (Furdík, 2004, s. 79).

d) Derivačná polysémia a kosémia. Prítomnosť polysémie neznamená automatickú prítomnosť sémantickej motivácie. Významy v polysémickej jednotke môžu fungovať paralelne vedľa seba, t. j. bez vzťahu sémantickej odvedenosti; ide o kosémiu (Dolník, 1989).⁷ Existenciu kosémie však výrazne podporuje práve SM: „Výskyt prípadov kosémie očakávame pri odvodených slovách, pretože slovotvorný základ môže spájať niekoľko významov bez derivačného vzťahu medzi nimi“ (Dolník, 1989, s. 323). Hranica medzi derivačnou polysémiou a kosémiou sa právom pokladá za nestálu (porov. aj Nagórko, 1998, s. 174). Podľa nášho názoru totiž možno pripustiť aj premenu pôvodnej kosémie na derivačnú polysémiu (išlo by o sémantickú re-motiváciu). Juraj Dolník v citovanej štúdií (s. 327) uvádza aj takýto príklad na

---

⁷ Otázka, akým spôsobom uchopiť kosémiu z hľadiska teórie lexikálnej motivácie, je otvorená.

kosémiu, kde sémantická štruktúra (slovotvorného) motivantu vplýva na sémantickú štruktúru motivátu:

<i>dlžný</i>		<i>dlžník</i>
1. povinný platiť dlh	→	1. kto má peňažný dlh
2. majúci istý (morálny) záväzok	→	2. kto má morálny záväzok

Bez ohľadu na to, či sa primárne uvažuje o synonymickej analógii (sémantickej derivácii) alebo o paralelnom odvodzovaní, nazdávame sa, že genetický vzťah, ktorý vysvetľuje vznik semémy „kto má morálny záväzok“, sa môže sémanticky remotivovať, a to pod vplyvom sémantickej štruktúry bezprostredného slovotvorného motivantu. Sekundárny význam „kto má morálny záväzok“ sa začína chápať ako motivovaný primárnym významom „kto má peňažný dlh“, porov.:

<i>dlžný</i>		<i>dlžník</i>
1. povinný platiť dlh	→	1. kto má peňažný dlh
↓		↓
2. majúci istý (morálny) záväzok	→	2. kto má morálny záväzok

...morfológická motivácia

Morfológicky motivovaná je taká lexéma, ktorá vznikla slovnodruhovým prechodom, napr. *veriaci* (slovesné prídavné slovo) → *veriaci* (substantívum), *slovom* (tvar inštr. sg. podstatného mena *slovo*) → *slovom* (častica). Juraj Furdík v citovanej štúdií (2000/2005), bez bližšieho vysvetlenia, ako príklady na spoluprácu týchto dvoch motivačných typov uvádza a) feminatíva, b) kategórie vidu a stupňovania, c) flektivizačné formanty pri skratkách a prevzatých slovách.

Onomaziologickú kategóriu feminatív (prechýlených názvov) by sme zo sféry pôsobenia morfológickej motivácie vylúčili. Ide o problematiku slovotvornej motivácie (konkrétne modifikáciu), keďže spolu s morfematickou zmenou sa obmieňa aj lexikálny význam.

V učebnici Slovenská slovotvorba (2004, s. 53) J. Furdík zaraďuje vidotvorbu do sféry slovotvornej motivácie. Najnovšie v tejto súvislosti badať u J. Furdíka (2008, s. 46 – 47) snahu o rozšírenie pojmu morfológickej motivácie. To so sebou prináša aj diskutabilné formulácie, ktoré do istej miery protirečia prvotnému vymedzeniu tohto motivačného typu. Autor konštatuje, že „...používame tu [pri tvorení vidových partnerov, pozn. M. O.] morfematické prvky ako pri slovotvorbe, ale zároveň meníme len gramatickú kategóriu, teda mohlo by ísť o morfológickú motiváciu“ (citát pochádza z diktafónových nahrávok; porov. Ološtiak, 2008, s. 17). Základné pojmové vymedzenie morfológickej motivácie ako slovnodruhového prechodu bez zmeny formy sa týka tvorenia nových lexém, zatiaľ čo chápanie vidotvorby v poslednej verzii Furdíkových prednášok toto vymedzenie popiera v dvoch bodoch: a) mení sa forma slova (morfematické zloženie), b) netvorí sa nová lexéma (porov. Ološtiak, 2008). Z prvého spomínaného dôvodu nemožno do sféry morfológickej motivácie zaradiť ani stupňovanie adjektív, ani flektivizáciu nesklonných skratiek a prevzatých slov.

zastúpenie slovotvorne motivovaných slov vo VP je vyššie ako zastúpenie derivátov a kompozít v lexike ako celku. V najfrekvencovanejšom type VP so štruktúrou *adjektívum + substantívum* adjektívne komponenty sú slovotvorne motivované v 80% prípadov a substantívne komponenty v 56% prípadov (Furdík, 1989, s. 34).

b) *Univerbizácia deriváciou (syntaktická demotivácia + slovotvorná motivácia)*

SM spolupracuje so syntaktickou motiváciou aj pri univerbizovaných procesoch, konkrétne pri univerbizácii deriváciou, kde sa jeden komponent VP nahrádza slovotvorným formantom. Zároveň sa stráca syntaktická motivácia, dochádza teda k syntaktickej demotivácii: *presilová hra* → *presilovka*, *kultúrny dom* → *kulturák*, *slepé črevo* → *slepák* (univerbáty sú často štylisticky príznakové, vyznačujú sa aj ďalšími typmi motivácie – napr. expresívnou, sociolektickou, stratifikačnou motiváciou).

c) *Multiverbizačné procesy*

„Multiverbizačné spojenia sú také viacсловné výrazy, ktoré koexistujú so synonymnými jednoslovnými ekvivalentmi a spravidla majú s nimi spoločný významovo-formálny komponent“ (Ondrejovič, 1989, s. 251). Túto definíciu, resp. jej časť o spoločnom významovo-formálnom komponente, by sme spresnili o konštatovanie, že *medzi jednoslovným pomenovaním a komponentom multiverbizovaného pomenovania sa spravidla realizuje vzťah slovotvornej motivácie*. SM teda zohráva dôležitú úlohu aj pri multiverbizačných procesoch; porov. najmä tieto typy (Ondrejovič, 1989): a) kategoriálne sloveso + transflexné alebo sufixálne deverbatívum: *podat' návrh* ← *navrhnuť*, *podat' dôkaz* ← *dokázat'*, *vzniesť námietku* ← *namietnuť* (slovotvorné vzťahy: *navrhnuť* → *návrh*, *dokázat'* → *dôkaz*, *namietnuť* → *námietka*); b) desubstantívne adjektívum + kategoriálne substantívum: *čitateľská verejnosť* ← *čitатели*, *diplomatické kruhy* ← *дипломати* (slovotvorné vzťahy *čitateľ* → *čitateľský*, *diplomat* → *diplomatický*); c) adjektívum + kategoriálne substantívum: *zaujímavým spôsobom* ← *зaujímavо* (inverzne realizovaný vzťah *zaujímavý* → *zaujímavо*).

...frazeologická motivácia

V štúdií Princíp motivácie vo frazeológii a v derivatológii (Furdík, 1994/2005) sa inovátnym a inšpirujúcim spôsobom prezentujú paralely a odchýlky frazeológie a derivatológie. Autor obhajuje stanovisko, že aj vo frazeológii možno uvažovať o motivovanosti. Na tomto mieste si vzťah a spoluprácu medzi SM a frazeologickou motiváciou všimneme z troch aspektov (prvé dva aspekty sa náznakovito spomínajú aj v citovanej práci J. Furdíka, 1994, s. 12): a) slovotvorne motivované slovo ako komponent frazém; b) frazéma ako slovotvorný motivant; c) slovotvorná variantnosť frazém.

a) *Slovotvorne motivované slovo ako komponent frazém*

Slovotvorne motivované slovo celkom prirodzene funguje aj ako komponent frazeologických jednotiek. Tu sa ako podnetné javí hľadanie odpovedí napríklad na nasledujúce otázky: Čo sa deje so slovotvornou motivovanosťou slova pri frazeologizácii? Oslabuje sa schopnosť slovotvorného významu slúžiť ako nápoved' významu

mu lexikálneho? Aké je zastúpenie slovotvorne motivovaných slov ako komponentov frazém a čo z tohto zastúpenia vyplýva?

Špeciálnym prípadom je tzv. intrafrazeeologická slovotvorba, t. j. súbor slovotvorných postupov uplatňovaných na komponentoch frazém: *hlava-nehlava* (*kamarát-nekamarát, učiteľ-neučiteľ* atď.), *nejeden-nedvaja, do tretice všetkého dobrého* a i. (Furdík, 1994; Molčanová, rkp.).

b) *Frazéma ako slovotvorný motivant (defrazeeologická slovotvorba)*

Ako slovotvorný motivant môže fungovať aj frazéma; v tejto súvislosti sa uvažuje o tzv. defrazeeologickej slovotvorbe (Furdík, 1994, 2004, s. 32; Molčanová, 1996): *sťahovať sa do ulity* → *ulitníctvo*; *lízať päty niekomu* → *pätolízáč, mať niečo na saláme* → *salámista*; tento typ derivácie sa vyskytuje aj v okázionalnej slovotvorbe, napr. *byť pod papučou* → *podpapučiar*, *mať ostré lakty* → *ostrolaktový* (Liptáková, 2000). Ako dôležité sa ukazuje skúmať, čo sa pri defrazeeologickej derivácii deje so samotnou frazeologickosťou, ako sa modifikuje či oslabuje, či možno o idiomatických defrazeeologických derivátoch uvažovať ako o jednoslovných frazémach.¹⁰ Aplikujúc princíp tvarovosti Jozef Ml a c e k na túto otázku odpovedá záporne (2007, s. 69).

c) *Slovotvorná variantnosť frazém*

Slovotvorné varianty frazém predstavujú podtyp lexikálnych variantov frazém (Ml a c e k, 2007, s. 117 – 120). Keď sa na tento jav pozrieme „derivatologickými očami“, môžeme konštatovať, že slovotvorné varianty vznikajú len modifikačným spôsobom. Ak teda zoberieme komponenty frazémy „zainteresované“ do slovotvornej variantnosti, odvodený komponent patrí do modifikačného typu onomaziologickej kategórie: napr. *stratiť* (*strácať*) *zem/pôdu pod nohami, narástol mu hrebeň* (*hrebienok*), *pozerať na dno pohára* (*pohárika*), *mať ruky* (*ručiská*) *ako medveď* (excerpcia z Malého frazeologického slovníka, Smiešková, 1989; k deminutívnosti vo frazeológii porov. Ml a c e k, 1992).

Otázkou je, prečo sa slovotvorné varianty tvoria len modifikačne. Nazdávame sa, že odpoveď sa skrýva vo vlastnostiach a funkciách typov onomaziologickej kategórie. Transpozícia ani mutácia sa pri slovotvorných variantoch frazém neuplatňujú, pretože by došlo k veľkému zásahu do formálnej a sémantickej identity frazémy. Transpozícia je vždy spojená so slovnodruhovou zmenou, ktorá so sebou prináša aj zmenu syntaktických funkcií: *vybehnúť* (sloveso, primárne predikát vety) → *výbeh* (podstatné meno, primárne subjekt/objekt vety). Transpozíčná slovotvorba teda neprichádza do úvahy, pretože so sebou prináša zmenu syntaktickej funkcie motivátu oproti motivantu, čo by znamenalo aj celkovú konštrukčnú (tvarovú) prestavbu frazémy: *objaviť Ameriku* → **objav Ameriky*. Mutačná slovotvorba by takisto zmenila celkovú sémantickú transpozíciu frazémy, čo by znamenalo taký druh posunu, že v konečnom dôsledku by nešlo o frazeologický variant (teda jednu frazému).

---

¹⁰ Tento termín sa používa na pomenovanie jednotiek typu *chodiť s niekým, zotrieť niekoho* (Ml a c e k, 2007, s. 69 – 71).

Modifikácia ako vnúroslovnodruhový fenomén je pri tvorení slovtvorných variantov najvhodnejšia, pretože „nerozbija“ sémantickú transponovanosť ani tvarovosť frazémy. Práve naopak, modifikácia so svojim intenzifikačným potenciálom pomáha zvýrazniť expresivnosť, nápadnosť, hyperbolickosť a ďalšie vlastnosti, ktoré sú s frazeologizáciou späté.¹¹ Transpozíčná a najmä mutačná slovtvorba sa však môžu realizovať v aktualizáciách frazém: napr. *bol to len brechot karavánových psov; IKVC má zatiaľ nejaké nevychytané muchy; do štvrtice všetko dobré.*

...onymická motivácia

Onymicky motivované sú vlastné mená. Poukážeme na dva aspekty spolupráce SM a onymickej motivácie: a) úloha slovtvornej motivácie pri proprializácii; b) proprium ako slovtvorný motivant.

a) Úloha slovtvornej motivácie pri proprializácii

Slovtvorná motivácia sa výrazným spôsobom podieľa na zväčšovaní počtu onymických znakov. Tu sa prejavuje potreba rozlišovať medzi genetickou a synchronnou motiváciou. Genetický (prvotný) motivačný príznak a motivačný vzťah sa oslabil alebo úplne zanikol. Takéto propriá sú morfématicky členiteľné, ale synchronne slovtvorne nemotivované: napr. oronymá *Jablon-ec, Beskyd-ok, Hrb-č-ek, Kop-an-ec* (Majtán, 1996, s. 132 – 133), antroponymá (priezviská), ktorých genetickými motivantmi sú často rodné mená (*Martin-ák, Adam-ec, Martin-ovič*). Platí to aj pre kompozitné štruktúry (*Dlhenuvy, Novyzedlák, Miroslav*). Potom aj rozličné motivačno-štruktúrne klasifikácie treba chápať z genetického hľadiska (Blanár, 1996, s. 124 n.; Majtán, 1996, s. 22 n.), pričom formanty sa môžu využívať v osobitnej onymickej funkcii (Blanár, 1996).

Motivačné vzťahy sa synchronne uvedomujú napr. v skupine ruských alebo bulharských patronymík v trojmennej antroponymickej sústave: *Sergej* → *Sergejevič* (Blanár, 1996, s. 119), porov. napr. meno *Alexander Sergejevič Puškin*; pri prechýľovaní (*Strelec* → *Strelcová, Michal* → *Michal-a, Jozef* → *Jozef-ina*),¹² ale najmä v skupine neoficiálnych proprií (živých mien, prezývok, hypokoristik, mikrotoponym): napr. *Kat-ka, Jan-o* (možno uvažovať o samostatnej onomaziologickej kategórii „hypokoristiká“),¹³ *Stresiček, Anka Strmeňoje* (príklad V. Blanára); *Člupník* (potok) (Krško, 1998).

¹¹ J. Mlacek (2007, s. 117) v úvodnej charakteristike slovtvorných variantov poznamenáva: „... okrem spomínaných sémantických vzťahov [ktoré sa realizujú pri vlastných lexikálnych variantoch frazém, napr. synonymia, hyperonymia/hyponymia a i., pozn. M. O.] sa tu môže prejavovať aj intenzifikácia výrazu, stupňovanie alebo odstupňovanie, gradácia alebo degradácia expresívnej platnosti príslušnej frazémy.“

¹² Prechýľovanie ženských priezvisk má blízko k onomaziologickej kategórii feminatív (*letec* → *letk-yňa*). Tu však nejde o slovtvorný význam „žena + S_{anim masc mot}“ [žena + motivujúce životné substantívum mužského rodu] (lekárka = lekár + žena), ale o významy „dcéra S_{masc priezv mot}“ alebo „manželka S_{masc priezv mot}“: *Michalíková* (dcéra Michalíka, manželka Michalíka).

¹³ O hypokoristikách porov. napr. monografiu Svatopluka Pastyříka (2003).

b) Proprium ako slovotvorný motivant

Ukazuje sa, že integrujúcim činiteľom pri depropriálnej slovotvorbe je onymický obsah (Blanár, 1996), ktorý determinuje slovotvornomotivačné možnosti propria. Na základe poznania designácie možno vyčleniť základné členy slovotvornej paradigmy a slovotvorného hniezda príslušného propria (porov. termín typová slovotvorná paradigma; Zemskaja, 1978; Buzássyová, 2001), charakter tvorenia ďalších motívátov určuje informačno-encyklopedická zložka onymického obsahu (Ološtiak, 2007b).

...interlingválna motivácia

Interlingválne motivované sú lexémy prevzaté z cudzích jazykov. Spoluprácu SM a interlingválnej motivácie sme naznačili v práci Interlingválna a slovotvorná motivácia (Ološtiak 2007a, s. 109 – 111). Túto problematiku, ktorú možno zjednodušene vyjadriť ako zapojenosť prevzatej lexémy do slovotvornomotivačných vzťahov preberajúceho jazyka, na viacerých miestach rozpracoval Juraj Furdík (napr. 1993, s. 113 – 114; 2004, s. 121 – 122); porov. koncept adaptačnej funkcie slovotvornej motivácie konkretizovaný týmito kategóriami a stupňami: flektivizácia nesklonných slov pomocou sufixov; remotivácia pôvodne nemotivovanej lexémy; nárast motivačnej potencie prevzatého slova – tvorenie slov pomocou prevzatých formantov; tvorenie lexém podľa kategoriálne produktívnych slovotvorných typov, najmä z transpozičných a modifikačných onomaziologických kategórií; konštituovanie slovotvorných hniezd s východiskovou prevzatou lexémou; voľná spájateľnosť s domácimi slovotvornými prostriedkami.

...abreviačná motivácia

Medzi SM a abreviačnou motiváciou sa spolupráca najviditeľnejšie prejavuje v troch aspektoch: a) slovotvorná motivácia ako prostriedok flektivizácie pôvodom neflektívnych skratiek; b) skratka ako slovotvorný motivant; c) spolupráca v užšom zmysle.

a) Slovotvorná motivácia ako prostriedok flektivizácie pôvodom neflektívnych skratiek

Skratky sú z hľadiska jazykového systému periférne jednotky. Ich periférnosť sa prejavuje aj v tom, že prevažná väčšina skratiek je primárne nesklonná. Nesklonnosť sa však kompenzuje pridávaním tzv. flektivizačných formantov (Furdík, 1967) – slovotvorných formantov – prípon, ktoré zabezpečujú skloňovanie: *SMS* (neskl.) – *SMS-ka* (podľa typu žena), *M* (neskl.) – *M-ko* [emko] (podľa typu mesto). Podoby s flektivizačným formantom sú typické pre hovorené a neformálne komunikačné situácie, nesklonné podoby sú typické pre oficiálne a písané texty. Neplatí to však bezvýnimčne, pretože pôvodne príznakové, hovorové až slangové podoby sa môžu neutralizovať a nadobúdať status spisovnosti, resp. štandardnosti (*CD* – *cédečko*), pri iných sa príznakovosť viac alebo menej uvedomuje: *VÚB* – *VÚB-ka*, *VUB-*

ka, VUBka, raritne aj VUB-čka. S tým súvisí aj skutočnosť, že z výslovnostnej realizácie sa podoby s flektivizačným formantom dostávajú aj do ortografie, a to dvojakým spôsobom: a) skratkovitosť, fragmentárnosť sa zachováva tak, že flektivizačný formant sa zväčša pripája pomocou spojovníka, čím sa oddeľuje lexikálna časť od „gramatickej“ časti skratky (*SMS* → *SMS-ka*); b) pravopis sa prispôsobuje výslovnosti – hláskované grafémy sa ortografizujú podľa zásady „píš, ako počuješ“: <*s. r. o.+čka*> [*eseročka*] → *eseročka*, <*SMS+ka*> [*esemeska*] → *esemeska*. Najčastejšími flektivizačnými formantmi sú: **-(č)ka** (*SIS-ka* [*siska*], *SAD-ka* [*satka*], *MB-čka* [*emběčka*], *eseročka*), **-(č)ko** (*L-ko* [*elko*], *S-ko* [*esko*], *CD-čko* / *cédečko*, *IC-čko* [*ícečko*]).

b) Skratka ako slovotvorný motivant

Posun skratiek z periférnejších do centrálnějších oblastí jazykového systému sa realizuje aj prostredníctvom slovotvorby; od skratiek sa totiž môžu tvoriť nové pomenovania: *SLUK* → *sľukár*, *KDH* → *kádehák* (zriedkavo *KDH-ák*). Podobne sa môžu tvoriť pomenovania zo skratiek s flektivizačným formantom: *SOP-ka* → *SOP-kár*, *SBS-ka* → *SBS-kár*, *SIS-ka* → *SIS-kár*. V týchto prípadoch sa zachováva pravopisný úzus, keď sa spojovníkom oddeľujú iniciály od ostatnej časti. Z hľadiska formy však ide o tvorenie od „flektivizovanej“ skratky: *SBS-ka* → *SBSk-ár* (slovotvorným základom je *SBSk* a formantom *-ár*). Na druhej strane významovo je možný aj vzťah k východiskovej podobe skratky: *SBS* → *SBS-kár* (pracovník *SBS*). Ak si to vyžadujú komunikačné potreby, motivačný potenciál východiskovej skratky sa zvyšuje a vzniká viacčlenné slovotvorné hniezdo: *SMS* – *esemeska*, *esemeskovať*, *esemesknúť*, *esemeskovanie*, *esemeskujúci*, *esemeskový*, *esemeskár*, *esemesmária* a i. Takéto prípady sú však skôr výnimkou. Motivačná potencia skratiek je redukovaná, od skratiek, resp. od podôb s flektivizačným formantom sa najčastejšie bezprostredne tvoria názvy podľa príslušnosti (k vyššie uvedeným príkladom pripájame ďalšie: *NHL-kár*, *DAD-kár*, *eštebák*).

V osobitných prípadoch skratky (ako lexikálne fragmenty) a značky fungujú ako komponenty kompozít; napr. *A-mužstvo*, *C-vitámín*, *e-komunikácia*, *m-obchod* (porov. Furdík, 1998b, s. 63; Opavská, 2005).

c) Vlastná spolupráca abreviačnej a slovotvornej motivácie

Abreviačná a slovotvorná motivácia sa podieľajú na tvorení derivačne skratkových a derivačne skrátenejších slov (Hrbáček, 1979, s. 58 – 59): *Družstvo pro chemickou výrobu Liberec (sever Čiech)* → *Severochema*, *zemepis* → *zem-iak*, *přírodopis* → *prd'-ák*, *kilometer* → *kil-ák*.

...expresívna motivácia

Expresívnosť (expresívna motivácia) je často naznačovaná slovotvornou motiváciou. Ide o osobitný druh inherentnej expresivity (Zima, 1961). Spoluprácu týchto dvoch motivačných typov možno pozorovať na týchto úrovniach (o niektorých aspektoch porov. aj Furdík, 1993, s. 94 – 102):

a) existencia expresívnych slovtvorných prostriedkov a postupov (základov, formantov, základov aj formantov súčasne, expresivita kompozít: *dlháň, slepán, čaptoš, babroš, Čechuň, Nemcůr, synátor, chlebáreň, malinký, chutnučký, tiežpodnikateľ*) a slovtvorných útvarov (existencia expresívnych slovtvorných typov a onomaziologických kategórií, napr. deminutív, augmentatív: *čertík, pivko, byrokratík, zbojníčisko*);¹⁴

b) expresíva ako slovtvorné motivanty; počet expresívne motivovaných slov sa v jazyku rozširuje aj zásluhou slovtvornej motivácie v prípadoch tvorenia lexém od expresívnych jednotiek: *bachor* → *bachráč/bachráň, bachratý, basa* „väzenie“ → *basista* „väzeň“, *bifľovať sa* → *bifľoš, bľabotať* → *bľabot*.

Osobitnou otázkou je vzťah a dynamika kvantitatívnosti a kvalitatívnosti expresivity vo vzťahu k slovtvornej motivovanosti slova.

...stratifikačná motivácia

Stratifikačná motivácia sa u Juraja Furdíka (2008, s. 61) chápe na pozadí príslušnosti lexémy k istej štýlovej vrstve. Pravda, štylistická príslušnosť sa so stratifikačnou motiváciou nestotožňuje: „Za stratifikačne motivované pokladám nielen lexémy patriace do jednotlivých jazykových štýlov, ale aj také skupiny lexém, ktoré sa v literatúre označujú ako knižné slová, poetizmy, biblizmy a pod.“

Vo vzťahu stratifikačná motivácia – SM sa ako perspektívny javí výskum komplexného fungovania SM v jednotlivých štýlových vrstvách, resp. registroch¹⁵ príslušného jazyka (napr. SM a konfesijná lexika, SM a knižná lexika, SM a detská lexika).

V rukopisnom fragmente, ktorý tlačou vyšiel v roku 2005 (s. 441 – 443), J. Furdík postuluje „programové“ otázky súvisiace s výskumom slovtvorby v náboženskej komunikácii. Tieto problémové okruhy možno mutatis mutandis vzťahnúť všeobecnejšie aj na výskum vzťahu a spolupráce SM a stratifikačnej motivácie:

a) Vzťah lexiky príslušného registra k všeobecnej lexike. Konkrétne v oblasti slovtvorby ide o otázku špecifickosti slovtvorných parametrov v danom komunikačnom registri (napr. v detskej lexike, resp. v reči orientovanej na dieťa plní výsadnú funkciu deminutívnosť; Ondráčková, 2008).

b) Do akej miery sa princíp SM uplatňuje pri konštituovaní príslušného registra.

c) Aká je miera využívania slovtvorne motivovaných slov (motivačná nasýtenosť) v jednotlivých registroch a subregistroch.

---

¹⁴ Na úrovni slovtvorného typu a z konfrontačného aspektu (nemčina – ukrajinčina) sa skúma expresívnosť slovtvorne motivovaných jednotiek v monografii *Slovtvorba expresívnej nominácie. Nemecké a ukrajinské názvy osôb* (Sisák, 2002).

¹⁵ Tu sa do pozornosti ponúka rozvinutie myšlienky stratifikačnej motivácie vo vzťahu k pojmu/termínu register (Slančová, 1999a, 1999b).

...terminologická motivácia

Terminologicky motivované sú odborné termíny. Spolupráca SM s terminologickou motiváciou je zreteľná už pri charakteristike niektorých základných vlastností odborného termínu; konkrétne ide o systémovosť, motivovanosť (má sa na mysli slovtvorná motivovanosť) a derivatívnosť (Masár, 1991, s. 38 n.).

SM ako formálno-obsahový jazykový jav výrazným spôsobom podporuje systémovosť odbornej terminológie – rovnako motivované lexémy (prináležiace do rovnakého slovtvorného typu) slúžia na pomenovanie rovnorodých entít a pojmov (porov. napr. „učebnicové“ príklady – botanickú a zoológickú nomenklatúru či názvoslovie organickej a anorganickej chémie; Masár, 1991, s. 42 – 43). Derivatívnosť/nosnosť (derivatologicky povedané: motivačný potenciál) reflektuje schopnosť lexémy byť slovtvorným motivantom ďalších (jednoslovných) terminologických pomenovaní či slov fungujúcich ako komponenty viacslovných termínov (Masár, 1991, s. 54).

Hoci slovtvorná motivovanosť nie je obligatórnou vlastnosťou odborného termínu (existujú aj slovtvorne nemotivované odborné termíny), možno konštatovať, že SM je nenahraditeľným činiteľom pri kreovaní a fungovaní odbornej lexiky; porov. napr. tieto dve konštatovania: 1) „Odborná terminológia je jednou z tých oblastí fungovania jazyka, kde sa najintenzívnejšie uplatňuje aktívna slovtvorba“ (Furdík, 2004, s. 32). 2) „Termín má byť motivovaný tak ako ostatné slová, ba ešte o stupeň viac“ (Horecký, 1956, s. 45).

...sociolektická motivácia

Pomenovanie sociolektická motivácia vychádza z termínu sociolekt ako súhrnného označenia slangov, argotizmov a profesionalizmov (Bosák, 1995). V tejto súvislosti sa pozornosť sústreďuje v prvom rade na tieto otázky:

a) Súhrn slovtvorných procesov a prostriedkov charakteristických pre sociolekty – často v spolupráci s abreviačnou motiváciou či syntaktickou demotiváciou (slovtvorná univerbizácia): *depresia* → *depka*, *narodeniny* → *narodky*, *bezdomovec* → *bezďák*, *spätné zrkadlo* → *späťák*, *gastarbeiter* → *gastráč*, *metalista* → *metlák*, *vysvedčenie* → *vysvečko*, *nacista* → *nacoš*, *magnetofón* → *magič*, *originálny* → *origoš*, *kočka* → *kočkoš* (porov. aj Vužňáková, 2004); o špecifickom uplatňovaní SM v skupine argotizmov písal Pavol O d a l o š (2007). Ako z väčšiny uvedených príkladov vyplýva, pre sociolekty je typický špecifický druh pretvárania nesociolektických lexém. Sociolektická slovtvorba má preto na osi nesociolektizmus → sociolektizmus prevažne modifikačný ráz.

b) Sociolektizmus ako slovtvorný motivant. SM prirodzeným spôsobom funguje aj vnútri sociolektov, teda vo vzťahu sociolektizmus → sociolektizmus, napr. *ruľina* → *ruľinár*, *zakvasiť* → *zákvas*, *huliť* → *hulič*.

Pravdaže, sociolekty predstavujú veľmi heterogénnu skupinu, preto bližšia charakteristika konkrétnych sociolektov zrejme poodhalí väčšie či menšie rozdiely aj v uplatňovaní SM.

...teritoriálna motivácia

Za teritoriálne motivované sa pokladajú nárečové lexémy, resp. regionalizmy. Ferdinand Buffa v úvode svojej monografie *Odvođené abstraktá v slovenských nárečiach* (1987) píše: „Slovenské nárečia sú už pomerne dobre preskúmané v oblasti hláskoslovía a tvaroslovía, no menej poznáme ich slovník a *najmenej vedomostí máme o ich slovotvornej stránke a skladbe*“ (Buffa, 1987, s. 6; kurzíva M. O.). Tento poznatok o vzťahu slovotvornej a teritoriálnej motivácie je aktuálny aj dnes. Treba však zdôrazniť, že tejto problematike sa v slovenskej dialektológii nevenovala malá pozornosť, a to najmä zásluhou samotného F. Buffu, ktorý na tému *slovotvorná motivácia v nárečiach* publikoval pomerne veľké množstvo štúdií (napr. Buffa, 1977, 1978b, 1980), je autorom tretieho, slovotvorného zväzku Atlasu slovenského jazyka (1978a, 1981) a problematiku syntetizujúco zhrnul v spomínanej monografii z r. 1987. Príznačne zásadné, i keď stručné slovo k tejto problematike, vyslovil aj J. Furdík (1993, s. 103 – 108).

Ide o komplex problémov, ktoré možno zovšeobecnene vyjadriť aj takouto otázkou: akým spôsobom teritoriálna motivovanosť, resp. determinovanosť zasahuje do fungovania slovotvornej motivácie? Pri komplexnom a systematickom uchopení konceptu *fungovanie slovotvornej motivácie v nárečiach* sa počíta s týmito aspektmi: slovotvorné prostriedky, (základy, formanty, sprievodné formanty), slovotvorné spôsoby a postupy, slovotvorné útvary (bližšie o slovotvornom systéme Furdík, 2004, s. 109 – 111). Do úvahy treba tiež brať fungovanie SM v nárečových komunikátoch, vzťah teritoriálnych nárečí navzájom a takisto „stratifikačný“ vzťah k ostatným existenčným formám slovenského jazyka, primárne k spisovnej variete (ale nielen k nej).

V súčasnosti je teda podľa nášho názoru stále aktuálne komplexné uchopenie problematiky fungovania slovotvornej motivácie v nárečiach, a to s využitím najnovších poznatkov, teórie a metodológie tak v derivatológii, ako aj v dialektológii. Inšpirovať sa možno aj v slavistickej literatúre (napr. Reichan, 1999; Sierociuk, 2007).

...temporálna motivácia

Temporálne motivované sú časovo príznakové lexikálne jednotky, jednak archaizmy, historizmy, jednak neologizmy. Fungovanie synchronnej slovnej zásoby viac ovplyvňujú neologizmy. S tým súvisí aj komplex otázok, ktoré sa viažu na obohacovanie lexiky. Aj v tomto prípade zohráva najdôležitejšiu úlohu SM, a to kvantitatívne aj kvalitatívne.

Z kvalitatívneho hľadiska slovotvorne motivované jednotky najlepšie spĺňajú dôležitú podmienku kladenú zo strany používateľov jazyka na jazyk, a to je požiadavka prirodzenej a jednoduchej orientácie v jazyku. Prostredníctvom SM vznikajú rozsahovo nenákladné (jednoslovné) pomenovania, ktoré sú však dostatočne opisné, svojou štruktúrou dostatočným spôsobom naznačujú lexikálny význam (kondenzačná funkcia SM;

porov. Furdík, 1993, 2004). Inak povedané, ide o jednotky jazykovo dostatočne ekonomické (na rozdiel od viacslovných pomenovaní), avšak dostatočne motivačne priezračné (na rozdiel od abreviatúr či prevzatých lexém). Navyše slovtvorná motivácia je bezprostredne naviazaná na iné, v súčasnosti produktívne spôsoby obohacovania lexiky, predovšetkým na preberanie jednotiek z cudzích jazykov. Výrazným znakom adaptácie prevzatej lexémy je totiž začleňovanie sa do slovtvorného systému preberajúceho jazyka; porov. vyššie časť o spolupráci slovtvornej a interlingválnej motivácie.

Spomínané skutočnosti potvrdzujú aj štatistické (kvantitatívne) sondy. Na základe materiálu zo slovníka *Nová slova v češtině 2* (2004, s. 400 – 447; písmeno S, 590 hesiel)¹⁶ je 70,5 % všetkých nových lexém slovtvorne motivovaných. V súbore 256 lexém doteraz zaznamenaných v rubrike Z nových výrazov v časopise *Kultúra slova* je slovtvorne motivovaných až 80 % jednotiek, napr.: *kinodistributér, kompromateriál, internetista, kapitálotvorný, kriminogénnosť, arómoterapia, bodnorezný, dvojkonzert, predkapela, Afroslovák, dotelefonovať sa*.

...individualizačná motivácia

SM výrazne spolupracuje aj s individualizačnou motiváciou, ktorou sa vyznačujú okazionalizmy. Slovtvorný význam (naznačený slovtvornou štruktúrou) funguje ako nápoved' lexikálneho významu (Furdík, 1993, 2004). Táto skutočnosť má pre okazionalizmy „životný“ komunikačný význam. Prostredníctvom systémovej poistky garantovanej slovtvornou motiváciou je význam okazionalizmov do väčšej-menšej miery predvídateľný. SM však ani v tomto prípade nie je všemocná, funguje „len“ ako náznak komunikačne relevantného lexikálneho významu, ktorý sa v mnohých prípadoch jednoznačne vyjasňuje až v príslušnej komunikačnej situácii (porov. vlastnosť *viazanosť na kontext* – Liptáková, 2000). Napr. slovtvorný význam okazionalizmu *nohaviciarka*, ktorý uvádza vo svojej práci citovaná Ľudmila L i p t á k o v á, je „niekto (osoba ženského pohlavia), kto má nejaký vzťah k nohaviciam“. Teoreticky prichádza do úvahy viacero lexikálnych významov, napr. „žena, ktorá rada nosí nohavice“, „žena, ktorá sa špecializuje na šitie nohavíc“. V príslušnom kontexte však táto lexéma bola použitá vo význame (formulované obrazne) „tá, ktorá sa rada obzerá za mužskými nohaviciami (opak sukničkára)“. Pravdaže, miera prediktability lexikálneho významu s podporou významu slovtvorného je rozdielna, porov. *pápežomil, ficomil, putinomil, dovolenkychtivý, pornominulosť, Tisoštát; sloganovať* (vymýšľať slogany), *futbalokaz* (človek, ktorý kazí futbal), *bodonaháňač* (ten, kto naháňa body – na internetovej stránke), *vywikipediovať niečo* (zistiť vo Wikipedii), *kalerábnik* (ten, kto niekomu „tlačí kaleráby do hlavy“), *enkár* (železničný modelár stavajúci modely v mierke N), *erikovať sa* (lyžovať sa pri chate Erika), *Vrakosa* (vrak+Karosa).

¹⁶ Použitie materiálu z NSČ 2 pokladáme za adekvátne, a to predovšetkým vzhľadom na blízkopribuznosť slovenčiny a češtiny a z toho vyplývajúcu veľkú paralelnosť aj pri realizácii neologizačných procesov.

Dôležitosť SM sa odráža aj v kvantitatívnom zastúpení slovotvorne motivovaných okazionalizmov. V korpuse vyše 1400 okazionálnych lexém (Liptáková, 2000, s. 113 – 142) je slovotvorne motivovaných až 94 % jednotiek.

Nazdávame sa, že aj takéto skicovito uvedené poznatky svedčia o tom, že bez vkladu SM by bolo používanie okazionalizmov omnoho zložitejšie, ak nie nemožné.

Záver

V predkladanej štúdií sme sa snažili dokázať, že dôležitú súčasť lexikálnomotivačných úvah tvorí aj analýza kvantitatívnych a kvalitatívnych aspektov motivačnej kooperácie. Kooperačný potenciál je totiž jedným z ukazovateľov miesta a funkcie príslušného motivačného typu v štruktúre lexikálnej motivácie. Slovotvorná motivácia má centrálné postavenie v typológii lexikálnej motivácie, čo sa odráža aj v rozličných spôsoboch spolupráce s inými motivačnými typmi:

- Lexéma (vyznačujúca sa istým motivačným typom) funguje ako slovotvorný motivant (napr. pri fónickej, syntaktickej, frazeologickej, onymickej, interlingválnej motivácii).

- Vo vzťahu k syntaktickej a frazeologickej motivácii, ktorými sa viaže na tvarovo komplexnejšie lexémy, sa vynára otázka fungovania slovotvorne motivovaného slova ako komponentu viacslovných pomenovaní, ako aj dynamiky vzťahu medzi jednoslovnými a viacslovnými pomenovaniami (univerbizácia, multiverbizácia, defrazeologická derivácia).

- SM je osobitným spôsobom spätá s paradigmatickou motiváciou. Fungovanie SM je založené na interlexematických vzťahoch (na horizontálnej aj na vertikálnej úrovni), jej výsledkom sú skupiny paradigmaticky usúvzťažnených lexikálnych jednotiek (slovotvorné útvary). V tomto zmysle možno SM pokladať aj za špecifický podtyp paradigmatickej motivácie.

- SM poskytuje pomocnú ruku pri adaptácii periférnych lexikálnych jednotiek, a to nielen vo vzťahu k prevzatým lexémam, ale napr. aj k skratkám (fektivizácia skratiek).

- Prostredníctvom spolupráce SM s inými motivačnými typmi možno charakterizovať niektoré lexikálne procesy: slovotvorná univerbizácia (SM + syntaktická demotivácia), multiverbizácia (SM + nadobudnutie syntaktickej motivácie), tvorenie derivačne skratkových a derivačne skrátenejších slov (SM + abreviačná motivácia); tvorenie nových významov (v niektorých prípadoch) (SM + sémantická motivácia).

- Vo vzťahu k nadstavbovým typom lexikálnej motivácie sa ukazujú tieto diferencované spôsoby kooperácie: prvky slovotvorného systému podporujú fungovanie istého motivačného typu (expresívna, terminologická, sociolektická motivácia); prvky slovotvorného systému sú takmer nevyhnutnou súčasťou fungovania istého motivačného typu (individualizačná motivácia); dôležitosť SM sa potvrdzuje aj kooperáciou s daným motivačným typom (terminologická motivácia – systémovosť, derivatívnosť a onomaziologická explicitnosť odborného termínu; temporálna motivácia).

cia – väčšinové zastúpenie slovotvorne motivovaných slov medzi neologizmami); špecifické uplatnenie SM pod vplyvom iného motivačného typu (teritoriálna, stratifikačná, ale aj onymická motivácia).

Bibliografia

- BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava: Veda 1996. 250 s.
- BOSÁK, Ján: Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Eds. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 17 – 42.
- BUFFA, Ferdinand: O druhoch a príčinách slovotvornej diferenciácie v slovenských nárečiach. In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 53 – 59.
- BUFFA, Ferdinand (1978a): Atlas slovenského jazyka. 3. Tvorenie slov. Časť druhá: Úvod – komentáre – dotazník – indexy. Bratislava: Veda 1978. 246 s.
- BUFFA, Ferdinand (1978b): O rozličných stupňoch nárečovej slovotvornej diferenciácie. In: Jazykovedný časopis, 1978, roč. 29, č. 1, s. 74 – 78.
- BUFFA, Ferdinand: Derivácia ako prameň obohacovania nárečovej lexiky. In: Jazykovedné štúdie. 5. Horeckého zborník. Red. J. Ružička. Bratislava: Veda 1980, s. 47 – 50.
- BUFFA, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. 3. Tvorenie slov. Časť prvá: Mapy. Bratislava: Veda 1981. 424 s.
- BUFFA, Ferdinand: Odvozené abstraktá v slovenských nárečiach. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987. 152 s.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. Bratislava: Veda 1974. 236 s.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Slovotvorné paradigmy: ich sémantická podmienenosť a určenosť. In: Studia Academica Slovaca. 30. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2001, s. 72 – 82.
- DOKULIL, Miloš et al.: Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen. Praha: Academia 1967. 780 s.
- DOKULIL, Miloš: Dva příspěvky k odvozování sloves. In: Naše řeč, 1982, roč. 65, č. 1, s. 1 – 11.
- DOLNÍK, Juraj: Otázka motivovanosti a systémovosti slova. In: Jazykovedný časopis, 1985, roč. 36, č. 1, s. 13 – 22.
- DOLNÍK, Juraj: Mnohovýznamovosť a sémantické odvodzovanie. In: Kultúra slova, 1989, roč. 23, č. 10, s. 321 – 329.
- DOLNÍK, Juraj: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.
- DUCHKOVÁ, Silvia: Z nových výrazov (1 – 47). In: Kultúra slova, 1994 – 2004, roč. 30 – 38.
- FURDÍK, Juraj: O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. In: Slovenská reč, 1967, roč. 32, č. 6, s. 342 – 345.
- FURDÍK, Juraj: Úloha slovotvornej motivácie v lexikálnej dynamike. In: Horecký, Ján – Buzássyová, Klára – Bosák, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989, s. 28 – 36.
- FURDÍK, Juraj: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Princíp motivácie vo frazeológii a v derivatológii. In: Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej. Red. M. Basaj – D. Rytel. Warszawa: Slawistyczny ośrodek Wydawniczy 1994, s. 7 – 14.
- FURDÍK, Juraj (1998a): Motivačná intencja slova. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 6, s. 321 – 329.
- FURDÍK, Juraj (1998b): Zmiany w językowych podsystemach (cząstkowych normach). Slovotvorné zmeny. In: Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Red. J. Bosák. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998, s. 52 – 68.

FURDÍK, Juraj: Motywacja słowotwórcza między innymi typami motywacji leksykalnej. In: *Słowotwórstwo a inne sposoby nominacji. Materiały z 4 konferencji Komisji Słowotwórstwa przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów* (Katowice 27 – 29 września 2000 r.). Eds. K. Kleszczowa – L. Selimski. Katowice: Wydawnictwo Gnome 2000, s. 59 – 62. – Pod rovnakým názvom, ale s malými editorskými zásahmi znovu publikované in: FURDÍK, Juraj: *Život so slovtvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin*. Eds. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005, s. 391 – 396.

FURDÍK, Juraj: *Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia)*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

FURDÍK, Juraj: *Slovtvorba v náboženskej komunikácii*. In: *Život so slovtvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin*. Eds. M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005, s. 441 – 443.

FURDÍK, Juraj: *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.

GÁLISOVÁ, Anna: *K sociolektom vybraných alternatívnych a marginálnych kultúr*. In: *Jazykovedný časopis*, 2002, roč. 53, č. 2, s. 97 – 110.

HORECKÝ, Ján: *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1956. 146 s.

HRBÁČEK, Josef: *Jazykové zkratky v češtině*. Praha: Univerzita Karlova 1979. 128 s.

Krátký slovník slovenského jazyka. 4., dopl. a uprav. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003.

KRŠKO, Jaromír: *Mikrosociálne toponymá*. In: *13. slovenská onomastická konferencia*. Red. M. Majtán – P. Žigo. Bratislava: ESPRIMA 1998, s. 115 – 119.

LIPTÁKOVÁ, Ludmila: *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine*. Prešov: Náuka 2000. 145 s.

MAJTÁN, Milan: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava: Veda 1996. 192 s.

MASÁR, Ivan: *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: Veda 1991. 192 s.

MLACEK, Jozef: *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1972. 84 s.

MLACEK, Jozef: *Zdrobené slová vo frazeológii*. In: *Slovenská reč*, 1992, roč. 57, č. 2, s. 72 – 89.

MLACEK, Jozef: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. 2. vyd. Bratislava: Stimul 2007. 160 s.

MOLČANOVÁ, Marcela: *Intrafrazeologická a defrazeologická slovtvorba v slovenčine*. [Diplomová práca.] Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ Košice so sídlom v Prešove 1996.

MOLČANOVÁ, Marcela: *Intrafrazeologická a defrazeologická slovtvorba*. Rkp.

NAGÓRKO, Alicja: *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*. 3., rozšír. vyd. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN 1998. 317 s.

Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. 2. Kolektiv autorů pod vedením Olgy Martinové. Praha: Academia 2004. 568 s.

ODALOŠ, Pavol: *Lexikálno-sémantická charakteristika argotu droťárov z obce Vysoká nad Kysucou*. In: *Lexikálna sémantika a derivatológia. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc.* Prešov 5. decembra 2000. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2007, s. 159 – 164.

OLOŠTIAK, Martin: *Abreviačná a slovtvorná motivácia*. In: *Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*. Ročník 11. Ed. L. Sičáková – L. Liptáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity 2005, s. 39 – 50.

OLOŠTIAK, Martin: *Obohacovanie lexikálnej zásoby z pohľadu teórie lexikálnej motivácie*. In: *Varia XIV. Zborník materiálov z XIV. kolokvia mladých jazykovedcov* (Nitra – Šintava 8. – 10. 12 2004). Zost. M. Ološtiak. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre 2006, s. 184 – 189.

OLOŠTIAK, Martin (2007a): *Interlingválna a slovtvorná motivácia*. In: *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 2, s. 103 – 112.

OLOŠTIAK, Martin (2007b): Proprium ako slovtovorný motivant (rozšírená verzia). In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 6, s. 321 – 343.

OLOŠTIAK, Martin (2007c): Slovtovorná motivácia a morfológická motivácia (o vzťahu slovtovorných a morfológických kategórií). In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. Berlin 14. – 17. 11. 2005. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 287 – 306.

OLOŠTIAK, Martin: Motivatólóg Juraj Furdík. In: Furdík, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008, s. 11 – 23.

ONDRÁČKOVÁ, Zuzana: Detské slová v slovenčine a ich charakteristika. In: Štúdie o detskej reči. Ed. D. Slančová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008, s. 251 – 305.

ONDREJOVIČ, Slavomír: Multiverbizačné procesy v spisovnej slovenčine. In: Horecký, Ján – Buzássyová, Klára – Bosák, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989, s. 251 – 259.

OPAVSKÁ, Zdeňka: Komponenty e-, i-, m- v nové slovní zásobě. In: Neologizmy v dnešní češtině. Eds. O. Martincová – A. Rangelova – J. Světlá. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2005, s. 232 – 241.

PASTYŘÍK, Svatopluk: Studie o současných hypokoristických podobách rodných jmen v češtině. Hradec Králové: Gaudeamus 2003. 140 s.

REICHAN, Jerzy: Z problemów polskiego słowotwórstwa gwarowego. In: Nárečia a národný jazyk. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Ed. A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1999, s. 183 – 190.

SIEROCIUK, Jerzy: Problemy ustalania repertuaru kategorii słowotwórczych w polskich dialektach. In: Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung. Berlin 14. – 17. 11. 2005. Eds. H. Burkhardt – A. Nagórko. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag 2007, s. 447 – 459.

SISÁK, Ladislav: Slovtovorba expresívnej nominácie. Nemecké a ukrajinské názvy osôb. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2002. 205 s.

SLANČOVÁ, Daniela (1999a): Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 224 + 52 s.

SLANČOVÁ, Daniela (1999b): Potrebuje reflexia súčasnej slovenskej jazykovej situácie pojem register? In: Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu. Materiály z 3. konferencie o komunikácii. Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. 1. diel. Red. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica 1999, s. 93 – 100.

SMIEŠKOVÁ, Elena: Malý frazeologický slovník. 5. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 272 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 2., uprav. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2007. 586 s.

TICHONOV, Aleksandr N.: Slovoobrazovatel'nyj slovar russkogo jazyka 1. – 2. Moskva: Russkij jazyk 1985. 855 + 887 s.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Štylisticko-expresívna funkcia slovtovornej motivácie a slangové slová. In: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. 10. Red. L. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 42 – 50.

ZEMSKAJA, Elena A.: O paradigmaticeskich otnošenijach v slovoobrazovanii. In: Russkij jazyk. Voprosy jego istorii i sovremennogo sostojanija. Vinogradovskije čtenija I – VIII. Red. N. Ju. Švedova. Moskva: Nauka 1978, s. 63 – 77.

ZIMA, Jaroslav: Expresivita slova v současné češtině. Studie lexikologická a stylistická. Praha: ČSAV 1961. 139 s.

Z PROBLEMATIKY DEFINÍCIE POJMOV ASIMILÁCIA A KOARTIKULÁCIA

RADOSLAV PAVLÍK

PAVLÍK, Radoslav: On Defining Assimilation and Coarticulation. *Jazykovedný časopis*, 2009, Vol. 60, No. 1, pp. 35 – 56. (Bratislava)

The paper is concerned with the processes, mechanisms, and causes of the mutual interaction of segments in connected speech. The factual aspects of these interactional processes and their manifestation are covered by such terms as assimilation, coarticulation, accommodation and transients. There appear to be no objective differences between these terms, i.e. the postulated disparity between linguistic and biomechanical phenomena has not been objectively justified. There are two main mechanisms (models) that attempt to explain the functioning of these phenomena – feature spreading and coproduction. We believe that feature spreading is a more suitable explanatory model, since it covers and describes a wider range of assimilatory cases than coproduction. As far as the causes of these processes are concerned, it seems that the individual types of assimilations may be governed by different principles, and most of the proposed explanations are still hypothetical in nature.

1. Úvod

Termín **asimilácia** sa obyčajne definuje ako proces, resp. jav, pri ktorom dochádza k nahradeniu nejakej hlásky inou hláskou, alebo k zmene vlastností hlásky (fonémy) pod vplyvom susednej hlásky (fonémy). Ide teda o prispôbovanie sa zvukových prvkov svojmu okoliu (Malmberg, 1963, s. 60; Abercrombie 1967, s. 133 – 134; Jones, 1972, s. 217 – 218; Král', 1988, s. 111; Král' – Sabol, 1989, s. 150; Farnetani, 1999, s. 376; Roca – Johnson, 1999, s. 34; Weber, 2002, s. 37, Hardcastle – Ellis, 2003, s. 374, a i.). Okrem tohto základného a frekventovaného termínu sa v priebehu posledných päťdesiat (i viac) rokov začali objavovať aj iné termíny s podobným či (častočne) odlišným obsahom. Tak napr. v našej a českej fonetike sa popri asimilácii udomácnil najmä termín koartikulácia, ale okrem jednej výnimky (Rechzieglová, 2003) autori presne nešpecifikujú, v akom vzťahu sú tieto dva pojmy, t. j. či ide o ten istý jav alebo nie (Isačenko, 1968; Pauliny, 1979; Borovičková – Maláč, 1980; Dvončová, 1980; Skaličková, 1982; Král' – Sabol, 1989; Krčmová, 1992). Vo fonetickej literatúre (najmä zahraničnej) nachádzame (okrem asimilácie a koartikulácie) tieto ďalšie termíny: similitúda (angl. *similitude*), akomodácia (angl. *accomodation*), tranzienty (angl. *transitions*), šírenie (prenos) príznakov (angl. *feature spreading*), koprodukcja (angl. *coproduction*), gestická (gesturálna) koordinácia (angl. *gestural coordination*) a gestické fázovanie (angl. *gestural phasing*) (Menzerath – Lacerda, 1933; Öhman, 1966, 1967; Abercrombie 1967; Carney – Moll, 1971; Jones, 1972; Benguerel – Cowan, 1974; Gay, 1977; Browman –

Goldstein, 1990, 1992; Bell-Berti – Krakow, 1991; Löfqvist, 1992; Ohala, 1993; Fowler – Saltzman, 1993, Farnetani, 1999, a i.). Mnohé z týchto termínov sa používajú ekvivalentne (fungujú synonymne), no často sa nezhodujú v definíciách a platnosti, čo spôsobuje, resp. môže spôsobovať istý zmätok v pojmosloví používanom v tejto oblasti fonetického výskumu. Cieľom nášho príspevku je porovnať jednotlivé termíny a zhodnotiť ich vzájomný vzťah, spoločné vlastnosti a odlišnosti. Budeme sa zaoberať tromi základnými otázkami:

- (a) Čo je to asimilácia (resp. iné uvedené javy) – ako sa prejavuje
- (b) Aké sú jej mechanizmy, modely – ako funguje
- (c) Aké sú jej príčiny – čo ju spôsobuje, prečo k nej dochádza

2. Procesy vzájomnej interakcie zvukových segmentov v texte

V tejto kapitole sa pokúsime osvetliť význam tých termínov, ktoré sa vzťahujú na opis interakčných procesov segmentov v súvislej reči. Medzi termíny, ktoré označujú vecnú stránku interakcie zvukových jednotiek (spôsob prejavu tohto fenoménu), zaradíme tieto: asimilácia, koartikulácia, similitúda, akomodácia a tranzienty.

Pomenovanie **asimilácia**, asimilačný jav/proces, ktorý sme už stručne charakterizovali v úvode, nám bude slúžiť ako východiskový termín. Väčšina lingvistikých zdrojov sa zhoduje v tom, že ide o prispôbovanie sa jedného segmentu druhému, o vyrovnávanie rozdielov medzi hláskami v súvislej reči. Porovnaním tohto termínu (a jeho významu) s ostatnými tu spomenutými termínmi si ukážeme, prečo je možné termín asimilácia považovať za základný a zároveň najvhodnejší.

Pomenovanie **similitúda** zaviedol známy britský fonetik Daniel J o n e s a charakterizuje ho nasledovne:

„It often happens that a particular sequence of two phonemes involves the use of a certain subsidiary member (t. j. alofóny – R. P.) of one of them which has a greater resemblance to a neighbouring sound than the principal member has. In this case there is said to be *similitude* between that subsidiary member and the neighbouring sound.

Examples of similitude may be stated by means of a formula of the following type: *the subsidiary sound B belonging to the phoneme whose principal member is the sound A is used when the sound C is adjacent to it or near to it*” (Jones, 1972, s. 217).¹

D. Jones potom demonštruje tento jav na prípade čiastočne znelého /l/, teda de-sonorizovanej laterály [l̥] na začiatku prízvučnej slabiky v sekvencii /pl/, napr. *plea-*

---

¹ „Často sa stáva, že v danej sekvencii dvoch foném sa vyskytne určitý subsidiárny variant (t. j. alofóna – R. P.) jednej z nich, ktorý sa na susediacu hlásku podobá viac ako hlavný variant. V takom prípade hovoríme, že existuje *similituda* medzi subsidiárnym variantom a susediacou hláskou.

Príklady similitúdy môžeme uviesť prostredníctvom nasledovnej formulácie: *subsidiárna hláska B patriaca fonéme, ktorej hlavný variant je hláska A, sa vyskytne vtedy, keď hláska C s ňou susedí, alebo je v jej blízkosti*“ (Jones, 1972, s. 217).

se, play atď.² Vzhľadom na to, že všetky príklady similitúdy, ktoré D. Jones uvádza, sú vlastne alofonické realizácie anglických foném, môžeme konštatovať, že similitúda (u D. Jonesa) pokrýva tie hláskové variácie, ktoré nefungujú v danom jazyku ako osobitné fonémy. Podobnú definíciu similitúdy nachádzame aj u Davida Abercrombieho, ktorý používa aj názov artikulačná **akomodácia** (Abercrombie, 1967, s. 87). Javy, v ktorých dochádza k zmene jednej fonémy na inú, sú podľa D. Jonesa prípady asimilácie (ibid. s. 217 – 219, 221 – 229) a vo fonológii sa takéto fonémické zmeny nazývajú neutralizácie (Hockett, 1955, s. 164 – 165; Martinet, 1973; Sommerstein, 1977, s. 21 – 24; Pauliny, 1979, s. 91; Král – Sabol, 1989, s. 150, 319 – 331; Sabol, 1989, s. 134 – 167; Gussenhoven – Jacobs, 1998, s. 60). Takto definovaný rozdiel medzi similitúdou a asimiláciou však môže platiť len v rámci jedného jazykového systému, pretože tie alofonické realizácie, ktoré považujeme za similitúdy v jednom jazyku, môžu byť interpretované ako asimilácie v inom jazyku. Napríklad zmenu [n] na [ŋ] v slovenčine by sme museli charakterizovať ako similitúdu, ale v angličtine je to prípad asimilácie, keďže [n] a [ŋ] tam fungujú ako osobitné fonémy (hoci proces, prostredníctvom ktorého vznikajú, je identický v oboch jazykoch). Z uvedeného vyplýva, že takto postavenú definíciu similitúdy (vo vzťahu k asimilácii, resp. naopak) nemožno prijať. Na inom mieste D. Jones upozorňuje na rozdiel medzi similitúdou a asimiláciou a píše:

„The term ‚similitude‘ is used to describe an existing fact; ‚assimilation‘ is a process by which certain pronunciations are evolved“ (Jones, 1972, s. 219).³

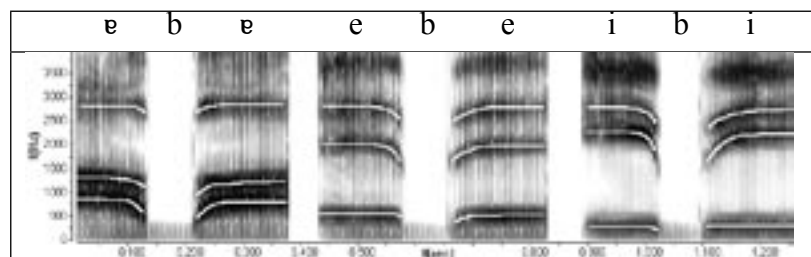
Ako príklad znova uvádza čiastočne znelé [l̥] v slove *please* a vysvetľuje, že v tomto prípade nejde o asimiláciu, pretože ak by sme niečo také tvrdili, naznačovali by sme, že /l/ v tomto slove bolo voľakedy v minulosti znelé a až neskôr, v dôsledku prítomnosti /p/, stratilo znelosť. D. Jones sa však domnieva, ba je presvedčený, že /l/ v slove *please* bolo vždy desonorizované. Takéto vysvetlenie (odôvodnenie) je však problematické. Po prvé nevieme, či D. Jones má na mysli len výslovnosť formy *please*, alebo aj jej stredno-anglickej podoby *plesen*, resp. výslovnosť nejakých starších foriem tohto slova. V modernej angličtine sa /l/ desonorizuje pod vplyvom aspirácie /p/, ktorá sa v tomto prípade manifestuje ako šumový element konsonantu /l/. Ak predpokladáme, že tento jav spôsoboval desonorizáciu /l/ aj v čase objavenia sa tohto slova v jazyku, museli by sme dokázať, že explozívna /p/ bola v tom čase aspirovaná, resp. že jej aspirácia bola dostatočne silná na spôsobenie desonorizácie /l/. Toto však nemožno s určitosťou tvrdiť. Nedá sa teda vylúčiť, že /l/ nebolo v strednej angličtine desonorizované a desonorizácia vznikla až neskôr. V takom prípade by nešlo o similitúdu, ale asimiláciu. Ďalší zásadný problém Jonesovho vysvetlenia je fakt, že

² Na zápis všetkých skúmaných javov používame transkripčné znaky a diakritiku IPA – Handbook of the IPA, 1999.

³ „Termin ‚similitúda‘ sa používa na opis existujúceho faktu; ‚assimilácia‘ je proces, prostredníctvom ktorého určitá výslovnosť vzniká“ (Jones, 1972, s. 219).

niektoré príklady, ktoré uvádza ako procesy similitúdy, sú vlastne asimilácie (podľa jeho vlastnej definície), pretože v nich nemusí nutne dôjsť k „similitúde“ (Jones, 1972, s. 220). Napríklad dentalizácia /n/ pred dentálami /θ/ a /ð/, alebo labiodentalizácia /m/ pred labiodentálami /f/ a /v/ sa v angličtine nevyskytuje vždy a za každých okolností. To značí, že napr. /m/ v angl. slove *comfort* sa môže vysloviť buď ako asimilované [m̥], alebo ako neasimilované [m]. Rozdiel medzi similitúdou a asimiláciou sa teda nedá jednoznačne stanoviť.

Pojem **koartikulácia**, ktorý pochádza od Paula Menzeratha a Antonia de Lacerdu (1933), možno definovať ako prekrývanie sa jednotlivých fáz artikulácie susedných hlások (Daniloff – Hammarberg, 1973, s. 239; Ladefoged, 1975, s. 49 – 52; Tiffany – Carrell, 1977, s. 133 – 135; Král – Sabol, 1989, s. 146 – 147; Whalen, 1990, s. 3; Ohala, 1993, s. 156; Farnetani, 1999, s. 371, a i.). V minulosti sa koartikulácia považovala za jav podmienený čisto fyziologicky, artikulácie. Inými slovami, existovala predstava, že koartikulácia je výsledok biomechanických procesov a zotrvačnosti, ktoré vznikajú pri materializácii abstraktných segmentov (foném) v texte (Brosnahan – Malmberg, 1970, s. 73; Hammarberg, 1976, s. 358 – 361; Borovičková – Maláč, 1980, s. 47). Niektoré novšie odvetvia fonológie sa tiež hlásia k týmto princípom (pozri nižšie). Išlo vlastne o to, že sa jednotlivé zvukové segmenty začali vnímať ako dynamické entity, ktoré sa časovo dajú rozdeliť na niekoľko fáz – intenziu (angl. *onset/approach phase*), tenziu (angl. *medial/hold phase*) a detenziu (angl. *offset/withdrawal phase*) – a tieto fázy, najmä intenzia a detenzia, sa môžu prelínať s fázami iných segmentov na úrovni vlastnej artikulácie (Hála, 1962, s. 199; Vachek, 1973, s. 13; Laver 1994, s. 112, 133; Wood, 1997, s. 209). Tento predpoklad prelínania fáz produkcie hlások sa neskôr potvrdil aj empiricky (najmä) prostredníctvom spektrografickej analýzy zvuku, kde sa takéto prelínane manifestuje ako formantové **tranzienty**, pohyblivé lokusy (akustické ohniská) jednotlivých segmentov a iné zmeny v spektrálnych charakteristikách hlások (Potter – Kopp – Green, 1947; Liberman – Delattre – Cooper, 1952; Isačenko, 1968; Blumstein – Stevens – Nigro, 1977; Král – Sabol, 1989).

Obr. 1. Ilustratívny obrázok formantových ohybov (F_1 , F_2 a F_3) samohlások /a/, /e/ a /i/ v skupinách *aba*, *ebe* a *ibi* vo výslovnosti autora. Formanty a ich tranzienty sú vyznačené bielymi čiarami.

Koartikulácia sa teda definovala ako nevyhnutné a fyziologicky podmienené zmeny hlások, ktoré sú prítomné vo všetkých jazykoch (sú univerzálne), zatiaľ čo asimilácia sa považovala za jav fonologický (lingvistický, nefyziologický), pri ktorom sa z abstraktných jednotiek hlbkových štruktúr generujú konkrétne „materiálne jednotky“. Asimilácie teda mali pokrývať len jazykovo špecifickú, fonologicky plánovanú variabilitu segmentov, založenú v podstate na generatívnom princípe (Chomsky – Halle, 1968, s. 295; Lindblom, 1983; Wood, 1996, s. 143).

Súčasný pohľad na koartikuláciu je však komplikovanejší. Výsledky empirických a teoretických výskumov ukázali, že aj tie javy, ktoré sme dlho považovali za fyziologicky podmienené (nejazykové) zvukové variácie segmentov, sú v skutočnosti fonologicky plánované a jazykovo špecifické, teda sú prefyziologicky kódované. Uveďme príklad. Nazalizácia samohlások pred nazálami je univerzálny jav, ktorý sa vyskytuje vo všetkých doteraz skúmaných jazykoch. Na prvý pohľad by sa teda mohlo zdať, že ide o fyziologický a lingvisticky irelevantný proces. Pravdou však je, že neplatí ani prvý, ani druhý predpoklad.

Nejde tu o jav podmienený fyzicky/fyziologicky, a to z dvoch dôvodov. Po prvé, v materiálnom časopriestorovom svete platí, že príčina predchádza dôsledok. Ak máme prijať tvrdenie, že nazalizácia je len biomechanický dôsledok prítomnosti nazálnej spoluhlásky, muselo by platiť, že dôsledok predchádza príčinu. Po druhé, hoci nazalizácia samohlások existuje vo všetkých jazykoch, jej začiatok (nástup) a intenzita je veľmi variabilná. Tak napr. časový rozsah nazalizácie v americkej angličtine sa mení v závislosti od tempa reči, kým v španielčine zostáva rozsah nazalizácie relatívne rovnaký pri rôznom rečovom tempe (Solé, 1992). To znamená, že nemáme do činenia s biomechanickým (univerzálnym) javom, ale s jazykovo špecifickým fenoménom (Malécot, 1960; Ushijima – Hirose, 1974; Clumeck, 1976).

Ďalej treba povedať, že nejde o lingvisticky irelevantný proces, pretože rozdiely v nástupe a intenzite nazalizácie môžu niesť dôležitú informáciu o sociálnom statuse používateľa, jeho geografickej afiliácii, situačnom kontexte atď. Všetky takéto plánované (kódované) a nadindividuálne javy sú súčasťou komunikatívnej kompetencie a patria do (modernej) fonológie.

Niektorí fonetici charakterizujú akomodáciu ako typ koartikulácie, no definujú ju inak, ako D. Abercrombie (pozri vyššie). **Akomodácia** je podľa nich proces, ktorý vyrovnáva rozdiely medzi susednými hláskami a tým zabraňuje vzniku tzv. prechodných zvukov (angl. *transitional sounds*), ktoré by vznikali pri artikulácii medzi susediacimi kánonickými segmentmi (Daniloff – Hammarberg, 1973, s. 244; Farnetani, 1999, s. 384 – 385). To znamená, že ak by boli jednotlivé segmenty (fonémy) artikulované vo svojej kánonickej (čistej) podobe, museli by medzi nimi byť akési prechodné zvuky. Napríklad ak by sme chceli segmenty /p/ a /e/ v sekvencii /pe/ vysloviť kánonicky, musel by medzi nimi vzniknúť akýsi osobitný prechodný zvuk, ktorý by vyrovnal rozdiely v nastavení artikulátorov pre oba segmenty. Podľa uvedených autorov však všetky koartikulačné javy nemožno považovať za akomodácie. Ako príklad uvádzajú na-

nalizáciu samohlások pred nazálnymi spoluhláskami, pretože v tomto prípade vraj nejde o elimináciu prechodných zvukov medzi segmentmi a takúto koartikuláciu nazývajú asimiláciou (Daniloff – Hammarberg, 1973, s. 245). Podľa nášho názoru však ide aj pri nazalizácii o akomodačný proces (v rámci uvedenej definície). Nazalizácia vzniká presunom artikulačných pozícií jednotlivých artikulátorov medzi susediacimi segmentmi. Inak povedané, pri otváraí velofaryngálneho portu (pri produkcii nazál) dochádza k situácii, keď sa artikulácia samohlásky a spoluhlásky prelína. Ak by sme chceli vysloviť nenazalizovanú samohlásku pred nazálou, museli by sme buď presne zosynchronizovať „prepnutie“ medzi orálnym a nazálnym záverom (čo je artikulačne veľmi náročné a v bežnej komunikácii pravdepodobne nerealizovateľné), alebo by sme museli najprv vytvoriť orálnu oklúziu, a až potom otvoriť priechod do nosového rezonátora. V takom prípade, ako je známe, však vznikajú epentetické konsonanty (/b/ pred /m/, /d/ pred /n/, /g/ pred /ŋ/ atď.), čiže oné prechodné zvuky. Zdá sa teda, že objektívneho rozdielu medzi koartikuláciou a akomodáciou niet.

Vráťme sa teraz k podstate hľadania rozdielu medzi koartikuláciou a asimiláciou. Už sme spomenuli, že niektorí fonetici chápu koartikuláciu ako fyziologický (nejazykový) jav, zatiaľ čo asimilácie považujú za mentálne kódovaný, plánovaný (jazykovo-špecifický) fenomén. Ak by sme chceli zachovať túto dištinkciu, museli by sme za koartikulácie považovať tie javy, ktoré majú rovnaké kvalitatívne aj kvantitatívne parametre vo všetkých jazykoch. Napríklad istá miera nazalizácie samohlások pred nazálami sa zistila vo všetkých skúmaných jazykoch a toto doterajšie minimum (najmenšiu mieru nazalizácie) by bolo možné považovať za fyziologicky nevyhnutný jav. Aj tu však ide do istej miery o proces mentálneho kódovania, pretože mozgové neurónové siete disponujú informáciou o nereálnosti (resp. problematickosti) kánonických realizácií segmentov v súvislej reči, ktorú tam vysielajú artikulačné orgány a akustický rečový signál. Táto informácia sa pravdepodobne kóduje v procese jazykovej ontogenézy a fylogenézy a potom sa uplatňuje buď ako fonologické/fonetické pravidlo (prostredníctvom ktorého sa z abstraktných hĺbkových reprezentácií generujú jednotlivé alofonické realizácie) alebo, ako je už dnes známe, je táto informácia zakódovaná aj priamo v lexikálnych jednotkách, ktorých variantné alofonické formy existujú paralelne v jazykovom systéme, t. j. jednotlivé variantné (a detailné) realizácie zvukových sekvencií a slov sú uložené v pamäti expedienta aj percipienta (Bybee, 2001, s. 35 – 62; Taylor, 2002, s. 307 – 308; Coleman, 2003). Problém je však aj v tom, že pokiaľ nespoznáme nazalizáciu (alebo iný jav) vo všetkých jazykoch (berúc do úvahy aj ich sociálne, situačné a geografické variety), nevieme objektívne povedať, či toto minimum (minimálna nazalizácia, minimálne formantové ohyby atď.) je skutočne „minimum“. Do úvahy treba brať aj to, že väčšina výskumov sa doteraz robila len v laboratórnych podmienkach. Takto získané vzorky reči odrážajú len jeden (relatívne formálny) štýl výslovnosti (Labov, 1966). Ďalej si treba uvedomiť, že ak hovoríme o fyziologickom, biomechanickom jave (teda jave univerzálnom), musíme dokázať, že toto minimum je naozaj podmienené

fyziológicky. Ide totiž o to, že aj keby sme poznali nejaký jav vo všetkých jazykoch, nevieme zatiaľ objektívne povedať, ktorá jeho miera je spôsobená fyziologicky, pretože niektoré jazyky (resp. ich rôzne lekty) môžu úroveň tohto javu potláčať, t. j. vynaložením istého artikulačného úsilia môže dôjsť (možno paradoxne) k redukcii nejakého javu. Tak napr. afrikácia velárnych konsonantov existuje vo všetkých skúmaných jazykoch, no jej intenzita a dĺžka je v rôznych jazykoch rôzna (Cho – Ladefoged, 1999). Vzhľadom na to, že mäkkopodnebné spoluhlásky sa dajú vysloviť aj bez afrikácie (po vynaložení istého úsilia na jej potlačenie), nevieme s istotou povedať, aká úroveň afrikácie je „prirodzene“ najmenšia – fyziologicky nevyhnutná (fyziologicky prirodzená, normálna). Treba tiež pripomenúť, že meranie artikulačnej energie pri produkcii reči je veľmi problematické, najmä pokiaľ ide o určenie pomeru energií a stupňa dôležitosti jednotlivých artikulátorov (ich vzájomná „súhra“ a „protihra“). Iný príklad. Jazyk, ktorého samohláskový alebo spoluhláskový systém obsahuje veľké množstvo jednotiek (foném), obyčajne vykazuje väčšiu koartikulačnú rezistenciu. To znamená, že ak je artikulačný priestor husto obsadený jednotlivými fonémami, alebo sú tieto fonémy situované blízko pri sebe („súperia“ o artikulačný priestor), ich vzájomná koartikulácia/asimilácia sa potláča. Napríklad /a/ podlieha väčšiemu stupňu koartikulácie/asimilácie v jazykoch Shona a Ndebele (v ktorých sa ostatné samohláskové fonémy neartikulujú v blízkosti /a/) ako v jazyku Sotho (ktorý má v blízkosti /a/ iné samohláskové fonémy) (Manuel, 1990). Tento jav je podmienený tlakom systému. Z uvedeného vyplýva, že zatiaľ nevieme objektívne určiť, aká úroveň koartikulácie je prirodzená (nutná, univerzálna), pretože ju ovplyvňuje množstvo premenných (Kühnert – Nolan, 1997, s. 67, 71).

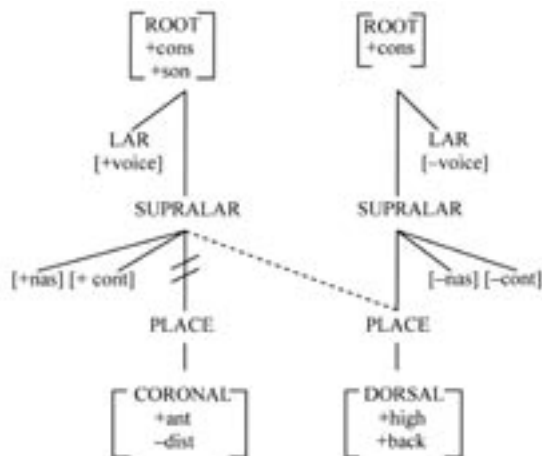
Zdá sa teda, že pri koartikulácii aj asimilácii, tak ako ich definuje súčasná lingvistiká, ide o tie isté (fonologické) procesy, a preto medzi nimi nie je zásadný rozdiel. Keďže termín koartikulácia indikuje isté artikulačné javy, mohli by sme ho charakterizovať ako **artikulačnú asimiláciu**. Podobne by sme mohli zahrnúť také pojmy ako formantové ohyby (tranzienty), pohyb akustických lokusov atď. pod termín **akustická asimilácia** a všetky sluchovo vnímateľné zmeny hlások (ovplyvnené zvukovým okolím) by sa dali pomenovať termínom **auditívna asimilácia**. Ostatné z termínov, ktoré sme spomenuli v úvode tohto príspevku, sú termíny odlišnej ontologickej úrovne ako asimilácia, koartikulácia a akomodácia. Budeme ich charakterizovať ako mechanizmy (resp. modely), ktoré sa používajú na osvetlenie fungovania asimilácie.

3. Mechanizmy asimilácie

V tomto štádiu našej diskusie sa pokúsime oddeliť procesy, ktoré popisujú zmeny segmentov (vplyv jedného segmentu na druhý) a ich fonetickú manifestáciu od mechanizmov, prostredníctvom ktorých vysvetľujeme fungovanie týchto procesov. To znamená, že sa zameriame na otázku, ako tieto procesy prebiehajú.

Pojem **šírenie (prenos) príznakov** (angl. *feature spreading*) sa často klasifikuje ako typ koartikulácie, no v rámci nášho pohľadu na túto problematiku ide o mecha-

nizmus (model) vysvetľujúci proces asimilácie. Od klasického generatívneho modelu (nazývaného SPE model, SPE reprezentácia – podľa priekopníckej práce *The Sound Pattern of English* od Noama Chomského a Morrisa Halleho z roku 1968) sa líši tým, že nepracuje s (dištingtívnymi) príznakmi ako statickými zväzkami vlastností foném v rámci kompaktnej generatívnej SPE matrice, ale vníma (dištingtívne) príznaky segmentov ako dynamické vlastnosti, ktoré sa môžu šíriť (prenášať, kopírovať) z jedného segmentu na druhý buď regresívne, alebo progresívne (Kozhevnikov – Chistovich, 1965; Henke, 1966; Daniloff – Hammarberg, 1973; Benguerel – Cowan, 1974; Hammarberg, 1976, 1982; Nolan, 1982). Tento mechanizmus našiel uplatnenie najmä v autosegmentálnej fonológii. Autosegmentálna fonológia (Goldsmith, 1976) v podstate rozkladá klasickú SPE maticu a priznáva autonómiu každému príznaku/parametru (Roca – Johnson, 1999, s. 101 – 102). Takéto jednotlivé (autonómne) príznaky sa potom zapisujú pomocou grafického záznamu nazývaného **strom (kmeň) príznakov** (angl. *feature tree*) a usporiadanie a vzťahy medzi jednotlivými príznakmi susedných segmentov sú známe pod termínom **geometria príznakov** (angl. *feature geometry*) (Clements, 1985). Inými slovami, segmenty sú znázornené ako stromy, v ktorých jednotlivé **uzly/uzlové body** (angl. *nodes*) znázorňujú príznaky a skupiny príznakov. V porovnaní s tradičnou statickou maticou fonologických príznakov sa v takejto koncepcii dá zachytiť hierarchická organizácia jednotlivých parametrov a ich vzájomná interakcia. Napríklad v slove *banka* (obr. 2) sa príznak dorzálnosti (uzol miesta artikulácie) segmentu /k/ prenáša regresívne na dominantný uzol predchádzajúceho segmentu /n/. Tento asimilačný proces znázorňujeme **asociačnou čiarou** (prerušovanou čiarou), ktorá sa šíri z uzla miesta artikulácie segmentu /k/ do supralaryngálneho uzla segmentu /n/.

Obr. 2. Zjednodušená schéma prenášania miesta artikulácie segmentu /k/ na predchádzajúci segment /n/ v slove *banka* (s použitím pôvodného terminologického aparátu).

V prípade slova *banka* ide o ustálenú intra-morfematickú asimiláciu, takže pôvodný koronálny uzol segmentu /n/ zaniká – je prerušený/odpojený (angl. *delinked*). Tento jav sa zapisuje prostredníctvom dvoch paralelných šikmých čiar. Existujú však prípady, keď pri asimilácii nedochádza k odpojeniu koronálneho uzla a segment, napr. /n/, má potom dve miesta artikulácie – koronálne a napríklad dorzálne alebo labiálne. Takéto prípady sa môžu vyskytnúť v slovných spojeniach *pán Kováč*, *pán profesor* atď. Ide tu vlastne o dvojité artikuláciu (*double articulation*) a transkripčne môžeme tento jav zapísať takto: [ˌpæːnɪ̯ ˈkɔvæːtʃ], [ˌpæːnɪ̯m ˈprɒfəsɔːr]. Pravda, vo vzornej (formálnej) spisovnej výslovnosti sa v takýchto prípadoch odporúča používanie neasimilovanej podoby (Kráľ, 1988, s. 154 – 155; 2005, s. 74), ale v bežných, neformálnych komunikátoch sa pôvodný koronálny uzol miesta artikulácie väčšinou preruší. Zdá sa, že by tu mohlo ísť o situačne (žánrovo, štylisticky atď.) podmienenú variabilitu (Pavlík, 2006, s. 166 – 224). Tieto otázky sa u nás zatiaľ systematicky neskúmali. Mechanizmus šírenia (prenosu) príznakov teda možno charakterizovať ako plánovanú mentálnu činnosť, pri ktorej sa prenos jednotlivých zvukových parametrov (či už progresívne alebo regresívne) uskutočňuje najprv na mentálnej fonologickej úrovni a fyzicky sa implementuje pri artikulácii už v zmenenej (asimilovanej) podobe.

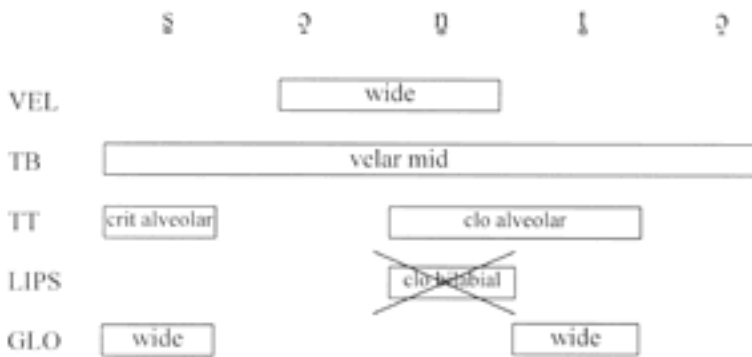
Asimilačné procesy sa snaží osvetliť aj **koprodukčný model**, no k problematike pristupuje z inej perspektívy. Základným „stavebným kameňom“ koprodukčného modelu je **fonetické gesto**, resp. **artikulačné gesto** (angl. *phonetic/articulatory gesture*) (Browman – Goldstein, 1989, 1990, 1992, 2000; Byrd, 1992, 1996, 2003; Beckman – De Jong – Jun – Lee, 1992; Fowler – Saltzman, 1993; Byrd – Saltzman, 2002; Goldstein – Fowler, 2003 a i.).

„Gestures are characterizations of discrete, physically real events that unfold during the speech production process ... While gestures are primitive phonological units, they do not correspond to either features or segments“ (Browman – Goldstein, 1992, s. 156).⁴

Artikulačné gestá sú teda základné kontrastívne jednotky, ktoré sa definujú ako abstraktné fonologické entity a zároveň fyzikálne časopriestorové pohyby artikulátorov. Tým podľa zástancov tejto teórie zaniká rozpor (dichotómia) medzi plánom (abstraktným fonologickým konštruktom, mentálnou hĺbkovou reprezentáciou) a implementáciou (konkrétnym fyziologickým javom, fyzikálnou materializáciou). Koartikulačné javy vznikajú tým, že jednotlivé gestá sa vzájomne prekrývajú (koprodukujú) a tieto javy sú v zásade podmienené fyziologicky, biomechanicky. Opäť tu teda vidíme snahu rozlišovať medzi koartikuláciou, ktorá je zapríčinená koprodukciami artikulačných gest a asimiláciou, ktorá je výsledkom šírenia príznakov.

---

⁴ „Gestá sú opisy diskretných, fyzicky reálnych javov, ktoré sa postupne realizujú v procese rečovej produkcie ... Hoci sú gestá najzákladnejšie fonologické jednotky, nezodpovedajú ani príznakom, ani segmentom“ (Browman – Goldstein, 1992, s. 156).

Obr. 3. Gestický záznam (angl. *gestural score*) slovného spojenia *som to* v neformálnej komunikácii. Bilabiálne gesto fonémy /m/ má nulovú magnitúdu (je foneticky elidované) a alveolárne gesto konsonantu /t/ sa aktivuje už počas artikulácie /m/, čím vzniká efekt regresívnej alveolarizácie – segment [m] sa mení na [n] (takáto alveolarizácia nie je spisovná). VEL (Velum) = mäkké podnebie, TB (Tongue body) = chrbát jazyka, TT (Tongue tip) = konček jazyka, LIPS = pery, GLO (Glottis) = glotálna štrbina.

Oba uvedené mechanizmy, šírenie príznakov aj koprodukcía, sa snažia objasniť ten istý jav – fonetickú variabilitu segmentov v texte. Obidva modely sú založené na predpoklade, že reč je (na nejakej úrovni) štruktúrovaná, členená, a tieto diskkrétne jednotky (gestá alebo segmenty) tvoria vstup, vstupné dáta, ktoré vchádzajú do modulu produkcie reči, ktorý generuje súvislý zvukový text. Líšia sa najmä v tom, že model šírenia príznakov pracuje s tzv. **skenovacím zariadením** (angl. *look-ahead component/device/mechaism*), ktoré hlavne v prípade regresívnych asimilácií skenuje jednotlivé segmenty v časovom predstihu a prispôsobuje skôr artikulované segmenty segmentom nasledujúcim (Henke, 1966; Daniloff – Hammarberg, 1973; Benguerel – Cowan, 1974; Hammarberg, 1976, 1982; Lubker – Gay, 1982). Inak povedané, v sekvencii AB prenáša príznak zo segmentu B na segment A.

„*Looking ahead* is a postulated cortical procedure for scanning the planned utterance while it is held in working memory and can still be manipulated before being sent to the articulators” (Wood, 1997, s. 201).⁵

Vzhľadom na to, že rozsah a intenzita takto prenesených príznakov je v rôznych jazykoch rôzna, usudzuje sa, že musí ísť o fonologický a plánovaný mentálny

⁵ „*Predzeranie*“ je postulovaný kortikálny proces prehliadania plánovanej výpovede, ktorá sa nachádza v operačnej pamäti a môže sa upravovať ešte predtým, ako sa odošle artikulačným orgánom“ (Wood, 1997, s. 201).

proces, ktorý prebieha na minimálne dvoch úrovniach – na úrovni mentálnej reprezentácie a fyzikálnej materializácie. Existuje množstvo modelov reprezentácií, ktoré sa snažia zachytiť (resp. vysvetliť) dialektický vzťah a fungovanie rôznych abstrakčných úrovní medzi jazykovým systémom a konkrétnou fyzikálnou realizáciou segmentov (Sabol, 1989; Keating, 1990; Johnson – Flemming – Wright, 1993, s. 525; Gussenhoven – Jacobs, 1998, s. 116 – 134; Pierrehumbert, 2003, s. 116). V tomto príspevku sa im nebudeme venovať.

Koprodukčný model vychádza z predpokladu, že ku zvukovým zmenám segmentov dochádza prirodzene (nutne) tak, že jednotlivé gestá sú špecificky **koordinované** (angl. *gesturally coordinated*) v závislosti od imanentných vlastností samotných gest, tempa reči, magnitudy gest atď. (Browman – Goldstein, 1992; Zsiga, 1994; Farnetani, 1999). Pri produkcii reči teda dochádza ku konkrétnemu fyziologickému kombinovaniu jednotlivých gest – vzniká **gestické fázovanie** (angl. *gestural phasing*). Výsledky niektorých výskumov ukazujú, že napríklad pri už spomínanej nazalizácii samohlások pred nazálami je nástup nazalizácie časovo obmedzený, t. j. nazalizácia sa neposúva regresívne bez časového obmedzenia, ale je časovo fixovaná (angl. *time-locked*) (Bell-Berti – Harris, 1982; Bell-Berti – Krakow, 1991). Znamená to, že regresívna nazalizácia má istú maximálnu možnú mieru, a preto sa v danom kontexte považuje za jav fyziologický, biomechanický, vznikajúci prirodzene – koprodukciou artikulačných gest. Znova musíme pripomenúť, že takúto interpretáciu nemožno prijať, a to z podobných dôvodov, aké sme uviedli v kapitole 2, kde sme hovorili o minimálnej miere nazalizácie. Ak by sme totiž chceli tvrdiť, že existuje maximálna možná nazalizácia samohlások pred nazálami, a tá je časovo fixovaná bez ohľadu na typ a počet segmentov, museli by sme tento jav preskúmať vo veľkom množstve jazykov, v rôznych sociálnych, situačných a geografických variáciách (t. j. nielen v laboratórne získaných vzorkách) a na veľkom množstve hovoriacich. Ďalej treba upozorniť na to, že samotná koprodukcija nerieši problém nazalizácie, pretože aj tu treba vysvetliť, prečo veľárne artikulačné gesto „nastupuje“ skôr alebo neskôr. Toto časové „spínanie“ nemožno uspokojivo vysvetliť tým, že sa gestá prelínajú. Neexistuje totiž žiadna objektívna fyziologicky podmienená skutočnosť, ktorá by si vynucovala aktiváciu veľárneho gesta už v intenznej fáze artikulácie samohlásky, resp. ešte pred ňou. Prelínanie a fázovanie gest sa (zatiaľ) dá objasniť len prefyziologickým programovaním.

V prípade iných asimilácií, napríklad pri labializáciách alebo znelostných asimiláciách, je tento problém ešte vypuklejší. V týchto prípadoch koprodukčný model zlyháva úplne, pretože nedokáže vysvetliť asimilácie, ktoré sú časovo nefixované, zasahujú niekoľko segmentov súčasne (nezriedka tri a viac) a sú jazykovo špecifické. Tak napr. labializácia v sekvencii $/V_{\text{nelab}}K_1K_2 \dots K_nV_{\text{lab}}/$ (K = konsonant, V_{nelab} = nelabializovaný/nezaokrúhlený vokál, V_{lab} = labializovaný/zaokrúhlený vokál) môže byť vo francúzštine regresívne prenesená z poslednej samohlásky V_{lab} až na prvý konsonant K_1 (Benguerel – Cowan, 1974). Zistilo sa tiež, že labializácia je intenzív-

nejšia a rozsiahlejšia vo švédčine ako v americkej angličtine (Lubker – Gay, 1982). V slovenčine tiež dochádza k výraznej labializácii (Král, 1965, s. 9), no porovnávanie analýzy tohto javu s ostatnými jazykmi zatiaľ nemáme. Podobné sú zistenia týkajúce sa regresívnej znelostnej asimilácie. Je známe, že takejto asimilácii, ktorá nie je časovo fixovaná (*time-locked*), podliehajú celé sekvencie konsonantov a tento jav existuje v mnohých jazykoch, vrátane slovenčiny (Schultzová, 1974; Sabol, 1975; Král, 1975, 1976a–d; Webb, 1982; Gussenhoven – Jacobs, 1998; Peperkamp, 2003).

Pokiaľ ide o progresívnu asimiláciu, dá sa predpokladať, že niektoré jej typy sú vyvolané fyziologicky, biomechanicky, pretože tu môže dochádzať k javu zotrvačnosti – niektoré artikulačné gestá môžu ostať istý čas aktívne (nasadené) aj po ich mentálnej (fonologickej) dezaktivácii. V tomto prípade teda platí, že príčina predchádza následok. Niektoré výskumy však spochybňujú takého biomechanického vysvetlenia. Ak totiž predpokladáme, že zotrvačnosť závisí od rýchlosti pohybu telesa (v našom prípade artikulátora), malo by platiť, že progresívne asimilácie budú rozsiahle pri rýchlom tempe reči a limitované pri pomalejšom tempe reči. Tento predpoklad, zdá sa, neplatí:

„This explanation is inadequate since left-to-right coarticulations are large at slow speeds of utterance, and they may spread over two or three segments: this could only be deliberate” (Daniloff – Hammarberg, 1973, s. 243).⁶

Okrem toho vieme, že v porovnateľných sekvenciách hlások dochádza v rôznych jazykoch k rôznej miere progresívnej asimilácie (Ladefoged, 1971, 1983; Recasens, 1984). Nateraz sa teda ukazuje, že aj progresívna asimilácia (alebo aspoň niektoré jej typy) je jazykovo špecifická a plánovaná pred vlastnou artikuláciou.

Z uvedenej analýzy jednotlivých mechanizmov asimilácie vyplýva, že model šírenia príznakov (využívajúci skenovacie zariadenie) lepšie vystihuje podstatu fungovania asimilačných javov. Jedným z nedostatkov tohto modelu je jeho formálna (fonologická) notácia, ktorá zatiaľ neumožňuje záznam n-árnych opozícií, t. j. vyjadrenie stupňa (magnitúdy) prítomnosti nejakého príznaku. Moderná fonológia si už začína uvedomovať užitočnosť a jazykovú dôležitosť viacstupňových opozícií a škálovania príznakov (Lindau, 1978; Ladefoged 1980; Keating, 1990; Laver, 1994), pretože mnohé reprezentácie a ich generatívne mechanizmy nedokážu zachytávať jednotky na nižších stupňoch abstrakcie. Napríklad postulovanie artikulačných gest ako základných fonologických jednotiek má oproti tradičným reprezentáciám výhodu v tom, že takýmto spôsobom možno pomerne presne zachytiť a formalizo-

---

⁶ „Toto vysvetlenie je neadekvátne, pretože aj v pomalom tempe reči existujú rozsiahle progresívne koartikulácie a môžu zasahovať dva aj tri segmenty: to môže byť len zámerné (plánované)” (Daniloff – Hammarberg, 1973, s. 243).

vať artikulačné procesy reči, t. j. vyjadriť ich v abstraktnej (fonologickej) podobe. Ďalší prínos artikulačnej fonológie spočíva v tom, že teória artikulačných gest a ich prelinanie dokáže elegantne zjednotiť také zdanlivo disparátne javy, ako sú asimilácie, elízie alebo epentézy – teda snaží sa vysvetliť a opísať tieto javy z hľadiska jedného mechanizmu. Pravda, aj tu stále pretrváva dichotómia *plán* (program) verzus *implementácia* (realizácia), a to aj napriek tomu, že artikulačná fonológia existenciu tohto dualizmu popiera. Moderné fonologické teórie sa teda snažia o to, aby ich modely generovali realistickejšie výstupné segmenty (fungujúce na viacerých abstrakčných rovinách) a zároveň brali do úvahy aj, resp. najmä, auditívne hľadisko (Nolan, 1982, Kohler, 1990). Napríklad, ak chceme vyjadriť stupeň nazalizácie, geometria príznakov nám zatiaľ ponúka len dve možnosti: [+nas], [-nas]. V skutočnosti je užitočné rozlišovať aspoň štyri stupne: nazálnosť, silná nazalizovanosť, mierna nazalizovanosť a nenazálnosť. To znamená, že nazálne spoluhlásky majú mieru nazálnosti najvyššiu, medzi silno nazalizované segmenty môžeme zaradiť nazalizované samohlásky pred nazálami v americkej angličtine, mierne nazalizované bývajú samohlásky pred nazálami napr. v slovenčine, a nenazalizované sú samohlásky vyskytujúce sa pred nenazálnymi hláskami. Mohlo by sa zdať, že takýto detail nemá miesto v abstraktnej fonológii. Ide však o to, čo je možné považovať za relevantný lingvistický (fonologický) jav. Je pravda, že rôzna miera nazalizácie nemusí ovplyvniť tzv. základný (denotatívny) význam slova. Lenže ovládanie jazyka zahŕňa niekoľko subkompetencií (Hymes, 1987, s. 219; Horecký, 1990, s. 142, 1991, s. 12; Pavlík, 2006, s. 52) a jeho (dokonalé) zvládnutie nemožno obmedziť len na gramatickú kompetenciu. Keďže stupeň nazalizácie samohlások pred nazálami je rôzny v rôznych jazykoch a tento rozdiel je auditívne vnímateľný (t. j. nezvládnutie tejto dištinkcie sa hodnotí ako „cudzí prízvuk“), tvorí súčasť komunikatívnej kompetencie – patrí do jazyka (hoci ide o abstrakciu nižšieho fonologického rangu). Takéto auditívne vnímateľné asimilácie sa dnes hodnotia ako fonologizácia (Hura – Lindblom – Diehl, 1992 s. 70; Ohala, 1993a, s. 162, 1993b, s. 246). Vzhľadom na uvedené skutočnosti možno povedať, že všetky procesy vzájomnej interakcie segmentov, ktoré sú (a) plánované pred artikuláciou, (b) jazykovo špecifické, (c) nadindividuálne, (d) jazykovo informatívne (nesú nejakú jazykovú informáciu), treba hodnotiť ako javy fonologické (Nolan, 1999; Solé, 2003). V rámci takejto perspektívy niet ani zásadného rozdielu medzi fonetikou a fonológiou, pretože fonetika sa nezaobera a nemôže zaoberať len konkrétnou realizáciou foném (ich materializáciou), lebo pri analýze signálu vychádza z fonematického princípu, ktorý zasa predpokladá existenciu významových jednotiek (Ohala, 1990b, s. 155; Sabol – Zimmermann 2002, s. 40). Fonetické jednotky, (alo)fóny, nie sú konkrétne materializácie foném; sú to tiež abstraktné entity, ale na inom stupni abstrakcie (Davis, 1978, s. 43; Hammarberg, 1982, s. 134; Král – Sabol, 1989, s. 52 – 54). Aj fonetika sa teda zaoberá abstraktnou stránkou zvukového systému jazyka, podobne ako fonológia, a rozdelenie *signálová* („vlastná“) *fonetika* – *funkčná fonetika* nie je celkom adekvátne v tom, že fonetika bola a je vždy funkčná:

„Ve skutočnosti fonetik se nezaměstnává a ani nemůže zaměstnávat pouhou materií jazykového sdělování, nýbrž i tím, jakým způsobem tato materie v komunikačním procesu funguje“ (Hála, 1962, s. 113).

Žiadna fonetika totiž nepracuje s neklasifikovanou materiálou. Všetky fonetické jednotky sa vydeľujú na základe ich fungovania v nejakom systéme a na základe ich významovosti – sú nositeľmi jazykovej informácie v širšom zmysle slova. Alofóny sú jednotky patriace do jazykového systému (Sabol, 1996, s. 187, 2002, s. 40). Pravda, musíme pripomenúť, že vzťah fonetiky a fonológie je zložitejší, no v tomto príspevku nemáme priestor na podrobnú analýzu tejto témy. Cieľom nášho výkladu je poukázať na spoločné východiská a neostrú hranicu medzi týmito dvoma disciplínami (pozri napr. Nolan, 1999; Coleman, 2003; Hawkins, 2003; Local, 2003; Solé, 2003).

4. „Metafyzika“ asimilačných procesov

Je známe, že na svete neexistujú prirodzené jazyky, v ktorých by nedochádzalo k asimilačným javom. Preto môžeme ich existenciu zaradiť medzi jazykové univerzálne. Napriek tomu stále nie je doriešený problém podstaty asimilácie a jej príčin. V tejto kapitole si teda kladieme otázku, prečo takéto javy vznikajú.

Podstatu vzniku asimilácií, ich príčin, sa snažia osvetliť rôzne hypotézy, ktoré môžeme zhrnúť do štyroch základných typov:

(a) *Úspora, ekonómia, zjednodušenie*

Často sa uvádza, že príčinou asimilácií je *úspora energie* (Abercrombie, 1967, s. 87, 135; Tiffany – Carrell, 1977, s. 136; Král – Sabol, 1989, s. 55), čo možno vyjadriť aj spojeniami *ekonómia reči* (Král – Sabol, 1989, s. 151 – 152; Urbanová, 1998, s. 3 – 64) či *lahkosť artikulácie* (Zipf, 1935, s. 96 – 97; Clark – Yallop, 1995, s. 91; Rechieglová, 2003, s. 110). Dá sa povedať, že všetky tieto vysvetlenia patria do jednej kategórie. Hoci by sa mohlo zdať, že ide o logické hypotézy, nie je to celkom tak. Na problematickosť takejto argumentácie upozornil už Edward Sapir (1921, s. 196), a to v súvislosti s historickými hláskovými zmenami. Väčšina asimilácií totiž nešetří artikulačnú energiu hovoriaceho (nech ju definujeme akokoľvek), skôr naopak (Daniloff – Hammarberg, 1973, s. 245). Napríklad labializácie, nazalizácie, palatalizácie, velarizácie atď. zapríčiňujú presunutie nejakého príznaku na segment, ktorý tento príznak pôvodne nemal. Tým zaťažujú artikulátory dlhším trvaním artikulačného gesta (ktoré sa realizuje nielen na segmente, kam patrí, ale aj na segmentoch, kde sa pri kánonickej artikulácii nevyskytuje) a väčšou spotrebou artikulačnej energie. Dá sa teda povedať, že v prípade asimilácií väčšinou nejde o úsporu energie.

V niektorých prípadoch asimilácií je do istej miery možné argumentovať úsporňou, zjednodušením. Napríklad v slovenčine v bežnej neformálnej konverzácii

často dochádza k zmene miesta artikulácie alveopalatálnych nazál na bilabiálne (Pavlík, 2009). Tento jav možno pozorovať v slovnom spojení *deň má 24 hodín*, kde sa [ɲ] asimiluje (bilabializuje) na [m] (pod vplyvom /m/) a pôvodné alveopalatálne gesto má nulovú magnitúdu (je artikulačne, akusticky aj auditívne elidované). (Takáto asimilácia je nespisovná.) Keďže môžeme predpokladať, že alveopalatálna nazála je artikulačne náročnejšia ako bilabiálna nazála (pri alveopalatálach, sú artikulátory viac vychýlené zo svojej neutrálnej polohy ako pri bilabiálach), je pravdepodobné, že tu dochádza k úspore artikulačnej energie. Otázkou však ostáva, či je táto úspora príčinou asimilácie, alebo len jej dôsledkom.

(b) *Lenivosť, nedbanlivosť*

Ďalším častým vysvetlením príčin asimilácií sú *lenivosť, nedbanlivosť, povrchnosť* atď. hovoriaceho (Bronstein, 1960, s. 210; Malmberg, 1963, s. 62; Jones, 1972, s. 226 – 227; Palková, 1994, s. 144, 146; Rechzieglová, 2003, s. 116). Hoci ide o hypotézy, ktoré istým spôsobom súvisia s hypotézami v bode (a), vydělili sme ich ako osobitnú kategóriu, pretože v nich (v porovnaní s predchádzajúcimi vysvetleniami) prevažuje hodnotiaci prvok. Pozorujeme tu snahu o vyjadrenie istého kritického postoja k asimilačným hláskovým zmenám, ktoré sa často vnímajú ako narušenie (či dokonca zneváženie) „čistoty“ jazyka. Opäť konštatujeme, že vo väčšine prípadov asimilácií nemôže ísť o lenivosť, pretože asimilované segmenty si vyžadujú väčšie množstvo artikulačnej energie ako neasimilované hlásky – hovoriaci vlastne robí akúsi nadprácu.

(c) *Zabránenie vzniku prechodných zvukov*

Ako sme už spomenuli v kapitole 2, artikulačné ústrojenstvo nedokáže realizovať sekvencie foném v ich pôvodných, kánonických podobách bez toho, aby medzi nimi nevznikli tzv. prechodné zvuky (Daniloff – Hammarberg, 1973, s. 243, 244; Farnetani, 1999, s. 384). To značí, že realizácia kánonických segmentov v reči síce nie je nereálna, ale prakticky neexistuje. Inak povedané, táto hypotéza vidí príčinu asimilácií v dichotómii („súboji“) medzi abstraktným jazykovým systémom a ľudskou fyziológiou. Možno teda predpokladať, že neurónové siete v ľudskom mozgu sa pod tlakom časopriestorových zákonitostí hmoty (v priebehu ľudskej ontogenézy a fylogenézy) vyvíjajú a prispôbujú tak, že formujú viaceré abstrakčné „úrovne“, ktoré napomáhajú preklenúť túto dichotómiu. Táto hypotéza však platí len pre tie asimilácie, ktoré prebiehajú v intenzných (pri progresívnych asimiláciách) a deťných (pri regresívnych asimiláciách) fázach artikulácie segmentov, a preto nevyšvetľuje asimilácie zasahujúce viaceré segmenty súčasne.

(d) *Auditívna misidentifikácia, auditívna chyba*

Podľa niektorých autorov dochádza k istým typom asimilácií vtedy, keď počúvajúci nesprávne identifikuje nejaký zvukový jav (Ohala, 1986, s. 78; 1988, s. 178 – 179).

Toto vysvetlenie vychádza z predpokladu, že ľudská reč podlieha istým zákonitostiam (riadi sa princípmi aerodynamiky a anatómie) a segmenty varujú preto, lebo sa musia artikulovať v súlade s týmito princípmi. Tieto obmedzenia sa premietajú do istých akustických prejavov a tieto prejavy potom podliehajú (subjektívnej) auditívnej analýze a mentálnej interpretácii. Prostredníctvom rôznych fonetických analýz a psycholinguvistických testov sa napríklad zistilo, že sekvencia /pi/ sa často misidentifikuje ako /ti/; sekvencia KV je auditívne oveľa prominentnejšia (ľahšie a presnejšie identifikovateľná) ako sekvencia VK (to znamená, že v sekvencii VK₁K₂V sa K₁ nesprávne identifikuje ako K₂ – vzniká efekt regresívnej asimilácie); neznelé frikatívy (s vysokou intenzitou výdychového prúdu) majú väčšiu glotálnu štrbinu, ktorá sa prenáša na susedné samohlásky a vytvára akustický efekt falošnej nazalizácie – pseudonazalizácie; synteticky vytvorenú sykavku počúvajúcí identifikujú ako /ʃ/ pred /a/, ale ako /s/ pred /u/ (počúvajúcí vie [auditívne], že labializácia znižuje formantové hodnoty samohlások, a preto nelabializované /ʃ/ pred /u/ hodnotí ako /s/); nazály a explozívny sú v percepčných testoch ťažšie identifikovateľné ako frikatívy (a preto častejšie podliehajú auditívnej misidentifikácii) atď. (Webb, 1982; Kohler, 1990; Ohala 1990a, 1993b; Hura – Lindblom – Diehl, 1992; Peperkamp, 2003). Ide teda o to, že príčina niektorých asimilácií má akusticko-auditórny základ, nie artikulačný, a mnohé javy, ktoré nájdeme pod hlavičkou *asimilácia*, sa pravdepodobne riadia úplne odlišnými princípmi (Repp, 1986, s. 1618; Ohala 1990a, s. 265 – 266; Kühnert – Nolan, 1997, s. 71).

Hoci uvedený výpočet príčin asimilácií nie je úplný, jasne naznačuje, že asimilácie sú zložité a komplexný jav, na ktorý nemožno dávať zjednodušené odpovede. Nateraz sa ukazuje, že problematika skutočných príčin asimilácií nie je ani zďaleka vyriešená a väčšina vysvetlení zostáva zatiaľ len v hypotetickej rovine.

5. Záver

V príspevku sme sa zaoberali problematikou interakcie zvukových segmentov v súvislej reči. Zamerali sme sa na otázky prejavu týchto procesov, spôsobu ich fungovania a príčin ich vzniku.

Medzi termíny, ktoré označujú vecnú stránku interakcie zvukových jednotiek (spôsob prejavu tohto fenoménu), sme zaradili asimiláciu, koartikuláciu, similitúdu, akomodáciu a tranzienty. Zároveň sme dospeli k záveru, že zatiaľ nejednotvoria objektívne dôvody na rozdelenie týchto termínov do dvoch skupín, t. j. na termíny popisujúce fyziologické (biomechanické, nejazykové, univerzálne) javy a termíny popisujúce fonologické (plánované, mentálne kódované, jazykovo špecifické) javy. Ak aj existujú také javy, ktoré sú podmienené čisto fyziologicky (biomechanicky), zdá sa, že používatelia jazyka ich hneď registrujú a buď ich auditívne filtrujú (normalizujú), alebo intenzifikujú (fonologizujú) – narábajú s nimi lingvisticky (mentálne) a začínajú ich využívať ako významové prvky.

Medzi mechanizmy (modely), ktoré sa snažia vysvetliť fungovanie týchto javov, sme zaradili termíny šírenie príznakov a koprodukcia. Domnievame sa, že me-

chanizmus šírenia príznakov (využívajúci tzv. skenovacie zariadenie) vystihuje fungovanie asimilačných procesov lepšie ako koprodukčný model.

Pokiaľ ide o podstatu asimilačných procesov, ukazuje sa, že príčiny asimilácií sú oveľa zložitejšie, ako sa pôvodne predpokladalo. Napriek tomu, že existuje niekoľko výkladov usilujúcich sa osvetliť vznik týchto javov, väčšina z nich zatiaľ zostáva len v hypotetickej rovine.

Bibliografia

ABERCROMBIE, David: *Elements of General Phonetics*. Edinburgh: Edinburgh University Press 1967. 203 s.

BECKMAN, Mary E. – DE JONG, Kenneth – JUN Sun-Ah – LEE, Sook-Hyang: The Interaction of Coarticulation and Prosody in Sound Change. In: *Language and Speech*, 1992, roč. 35, č. 1, 2, s. 45 – 58.

BELL-BERTI, Fredericka – HARRIS, Katherine S.: Temporal Patterns of Coarticulation: Lip Rounding. In: *Journal of the Acoustical Society of America*, 1982, roč. 71, č. 2, s. 449 – 454.

BELL-BERTI, Fredericka – KRAKOW, Rena Arens: Anticipatory Velar Lowering: A Coproduction Account. In: *Journal of the Acoustical Society of America*, 1991, roč. 90, č. 1, s. 112 – 123.

BENQUEREL, André-Pierre – COWAN, Helen A.: Coarticulation of Upper Lip Protrusion in French. In: *Phonetica*, 1974, roč. 30, č. 1, s. 41 – 55.

BLUMSTEIN, Sheila E. – STEVENS, Kenneth N. – NIGRO, Georgia N.: Property Detectors for Bursts and Transitions in Speech Perception. In: *Journal of the Acoustical Society of America*, 1977, roč. 61, č. 5, s. 1301 – 1313.

BOROVÍČKOVÁ, Blanka – MALÁČ, Vlastislav: Analýza koartikulačných vlivů na časové mikročlenění souhláskových skupin. In: *Slovo a slovesnost*, 1980, roč. 41, č. 1, s. 39 – 48.

BRONSTEIN, Arthur J.: *The Pronunciation of American English. An Introduction to Phonetics*. New York: Appleton-Century-Crofts, Inc. 1960. 320 s.

BROSNAHAN, Leonard F. – MALMBERG, Bertil: *Introduction to Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press 1970. 243 s.

BROWMAN, Catherine P. – GOLDSTEIN, Louis: Articulatory Gestures and Phonological Units. In: *Phonology*, 1989, roč. 6, s. 201 – 251.

BROWMAN, Catherine P. – GOLDSTEIN, Louis: Gestural Specification Using Dynamically-Defined Articulatory Structures. In: *Journal of Phonetics*, 1990, roč. 18, s. 299 – 320.

BROWMAN, Catherine P. – GOLDSTEIN, Louis: Articulatory Phonology: An Overview. In: *Phonetica*, 1992, roč. 49, s. 155 – 180.

BROWMAN, Catherine P. – GOLDSTEIN, Louis: Competing Constraints on Intergestural Coordination and Self-organization of Phonological Structures. In: *Les Cahiers de l'ICP, Bulletin de la Communication Parlée*, 2000, roč. 5, s. 25 – 34.

BYBEE, Joan: *Phonology and Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press 2001. 238 s.

BYRD, Dani: Perception of Assimilation in Consonant Clusters: A Gestural Model. In: *Phonetica*, 1992, roč. 49, s. 1 – 24.

BYRD, Dani: A Phase Window Framework for Articulatory Timing. In: *Phonology*, 1996, roč. 13, s. 139 – 169.

BYRD, Dani: Frontiers and Challenges in Articulatory Phonology. In: *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences (ICPhS)*. Eds. M.-J. Solé – D. Recasens – J. Romero. Barcelona: Futurgraphic 2003, s. 1 – 4.

BYRD, Dani – SALTZMAN, Elliot: Speech Production. In: *The Handbook of Brain Theory and Neural Networks*. Ed. M. Arbib. 2. vyd. Cambridge: The MIT Press 2002, s. 1072 – 1076.

CARNEY, Patrick J. – MOLL, Kenneth L.: A Cinefluorographic Investigation of Fricative Consonant–Vowel Coarticulation. In: *Phonetica*, 1971, roč. 23, č. 4, s. 193 – 202.

CLARK, John – YALLOP, Colin: *An Introduction to Phonetics and Phonology*. 2. vyd. Oxford: Blackwell Publishers Ltd 1995. 468 s.

CLEMENTS, George N.: The Geometry of Phonological Features. In: *Phonology Yearbook*, 1985, roč. 2, s. 225 – 252.

CLUMECK, Harold: Patterns of Soft Palate Movements in Six Languages. In: *Journal of Phonetics*, 1976, roč. 4, s. 337 – 351.

COLEMAN, John: Discovering the Acoustic Correlates of Phonological Contrasts. In: *Journal of Phonetics*, 2003, roč. 31, s. 351 – 372.

DANILOFF, Raymond G. – HAMMARBERG, Robert E.: On Defining Coarticulation. In: *Journal of Phonetics*, 1973, roč. 1, s. 239 – 248.

DAVIS, Lawrence M.: Phonetic Realization Rules in a Generative Phonology. In: *Linguistics*, 1978, č. 206, s. 41 – 49.

DVONČOVÁ, Jana: *Fyziologická fonetika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 156 s. + 110 obr.

DVONČOVÁ, Jana – JENČA, Gejza – KRÁL, Ábel: *Atlas slovenských hlások*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969. 109 s. + 62 obr. tab.

ELLIS, Lucy – HARDCASTLE, William J.: Categorical and Gradient Properties of Assimilation in Alveolar to Velar Sequences: Evidence from EPG and EMA Data. In: *Journal of Phonetics*, 2003, roč. 30, s. 373 – 396.

FARNETANI, Edda: Coarticulation and Connected Speech Processes. In: *The Handbook of Phonetic Sciences*. Eds. J. W. Hardcastle – J. Laver. Oxford: Blackwell Publishers 1999, s. 371 – 404.

FOWLER, Carol A.: Coarticulation and Theories of Extrinsic Timing. In: *Journal of Phonetics*, 1980, roč. 8, s. 113 – 133.

FOWLER, Carol A. – SALTZMAN, Elliot: Coordination and Coarticulation in Speech Production. In: *Language and Speech*, 1993, roč. 36, č. 2, 3, s. 171 – 195.

GAY, Thomas: Articulatory Movements in VCV Sequences. In: *Journal of the Acoustical Society of America*, 1977, roč. 62, č. 1, s. 183 – 193.

GIBBON, Fiona – HARDCASTLE, William – NICOLAIDIS, Katerina: Temporal and Spatial Aspects of Lingual Coarticulation in /kl/ Sequences: A Cross-Linguistic Investigation. In: *Language and Speech*, 1993, roč. 36, č. 2, 3, s. 261 – 277.

GIMSON, Alfred Charles – CRUTTENDEN, Alan: *Gimson's Pronunciation of English*. 5. vyd. London – New York – Sydney – Auckland: Edward Arnold 1994. 304 s.

GOLDSMITH, John: An Overview of Autosegmental Phonology. In: *Linguistic Analysis*, 1976, roč. 2, č. 1, s. 23 – 68.

GOLDSTEIN, Louis – FOWLER, Carol A.: Articulatory Phonology: A Phonology for Public Language Use. In: *Phonetics and Phonology in Language Comprehension and Production: Differences and Similarities*. Eds. A. S. Meyer – N. O. Schiller. Berlin: Mouton de Gruyter 2003, s. 159 – 207.

GUSSENHOVEN, Carlos – JACOBS, Haïke: *Understanding Phonology*. London – New York – Sydney – Auckland: Arnold 1998. 286 s.

HÁLA, Bohuslav: *Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1962. 459 s.

HÁLA, Bohuslav: *Fonetika v teorii a praxi*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1975. 482 s.

HAMMARBERG, Robert: The Metaphysics of Coarticulation. In: *Journal of Phonetics*, 1976, roč. 4, s. 353 – 363.

HAMMARBERG, Robert: On Redefining Coarticulation. In: *Journal of Phonetics*, 1982, roč. 10, s. 123 – 137.

- Handbook of the International Phonetic Association. Cambridge: Cambridge University Press 1999. 204 s.
- HAWKINS, Sarah: Roles and Representations of Systematic Fine Phonetic Detail in Speech Understanding. In: *Journal of Phonetics*, 2003, roč. 31, s. 373 – 405.
- HENKE, William L.: *Dynamic Articulatory Model of Speech Production Using Computer simulation*. Doktorská dizertačná práca, MIT 1966.
- HOCKETT, Charles F.: *A Manual of Phonology*. Baltimore: Waverly Press, Inc. 1955. 246 s.
- HORECKÝ, Ján: Základné pojmy jazykovej komunikácie. In: *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii*. Red. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 141 – 146.
- HURA, Susan L. – LINDBLOM, Björn – DIEHL, Randy L.: On the Role of Perception in Shaping Phonological Assimilation Rules. In: *Language and Speech*, 1992, roč. 35, č. 1, 2, s. 59 – 72.
- HYMES, Dell: Communicative Competence. In: *Sociolinguistics. An International Handbook of the Science of Language and Society*. Vol. I. Eds. U. Ammon – N. Dittmar – K. J. Mattheier. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1987, s. 219 – 229.
- CHO, Taehong – LADEFOGED, Peter: Variation and Universals in VOT: Evidence from 18 Languages. In: *Journal of Phonetics*, 1999, roč. 27, č. 2, s. 207 – 229.
- CHOMSKY, Noam – HALLE, Morris: *The Sound Pattern of English*. New York – Evanston – London: Harper & Row Publishers 1968. 470 s.
- ISAČENKO, Alexandr Vasilievič: *Spektrografická analýza slovenských hlások*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 263 s.
- JOHNSON, Keith – FLEMMING, Edward – WRIGHT, Richard: The Hyperspace Effect: Phonetic Targets are Hyperarticulated. In: *Language*, 1993, roč. 69, č. 3, s. 505 – 527.
- JONES, Daniel: *An Outline of English Phonetics*. 9. vyd. Cambridge: Cambridge University Press 1972. 378 s.
- KEATING, Patricia A.: Phonetic and Phonological Representation of Stop Consonant Voicing. In: *Language*, 1984, roč. 60, č. 2, s. 286 – 318.
- KEATING, Patricia A.: Phonetic Representations in a Generative Grammar. In: *Journal of Phonetics*, 1990, roč. 18, s. 321 – 334.
- KOHLER, Klaus: Segmental Reduction in Connected Speech in German: Phonological Facts and Phonetic Explanations. In: *Speech Production and Speech Modelling*. Eds. W. J. Hardcastle – A. Marchal. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 1990, s. 69 – 92.
- KOZHEVNIKOV, V. A. – CHISTOVICH, L. A.: *Speech: Articulation and Perception*. Washington DC: Joint Publication Research Service 1965.
- KRÁĽ, Ábel: Činnosť jazyka pri artikulácii slovenských perných spoluhlások v súvislej reči. In: *Jazykovedný časopis*, 1965, roč. 16, č. 1, s. 3 – 19.
- KRÁĽ, Ábel: Znelostná asimilácia. In: *Kultúra slova*, 1975, roč. 9, č. 10, s. 334 – 339.
- KRÁĽ, Ábel (1976a): Systematika znelostnej asimilácie I. In: *Kultúra slova*, 1976, roč. 10, č. 1, s. 14 – 17.
- KRÁĽ, Ábel (1976b): Systematika znelostnej asimilácie II. In: *Kultúra slova*, 1976 roč. 10, č. 2, s. 48 – 52.
- KRÁĽ, Ábel (1976c): Systematika znelostnej asimilácie III. In: *Kultúra slova*, 1976, roč. 10, č. 3, s. 74 – 78.
- KRÁĽ, Ábel (1976d): Systematika znelostnej asimilácie IV. In: *Kultúra slova*, 1976, roč. 10, č. 4, s. 108 – 113.
- KRÁĽ, Ábel: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 626 s.
- KRÁĽ, Ábel: *Pravidlá slovenskej výslovnosti. Systematika a ortoepický slovník*. Martin: Matica slovenská 2005. 423 s.

KRÁL, Ábel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.

KRČMOVÁ, Marie: Fonetika a fonologie: Zvuková stavba súčasnej češtiny. Brno: Masarykova univerzita 1992. 148 s.

KÜHNERT, Barbara – NOLAN, Francis: The Origin of Coarticulation. In: FIPKM, 1997, roč. 35, s. 61 – 75.

LABOV, William: The Social Stratification of English in New York City. Washington D. C.: Center for Applied Linguistics 1966.

LADEFOGED Peter: Preliminaries to Linguistic Phonetics. Chicago: University of Chicago Press 1971.

LADEFOGED, Peter: A Course in Phonetics. New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc. 1975. 298 s.

LADEFOGED, Peter: What are Linguistic Sounds Made of? In: Language, 1980, roč. 56, č. 3, s. 485 – 502.

LADEFOGED, Peter: The Limits of Biological Explanations in Phonetics. In: UCLA Working Papers in Phonetics, 1983, roč. 57, s. 1 – 10.

LADEFOGED, Peter: Linguistic Phonetic Descriptions. In: The Handbook of Phonetic Sciences. Eds. J. W. Hardcastle – J. Laver. Oxford: Blackwell Publishers 1999, s. 589 – 618.

LADEFOGED, Peter – MADDIESON, Ian: The Sounds of the World's Languages. Oxford: Blackwell Publishing 1996. 426 s.

LAVER, John: Principles of Phonetics. Cambridge: Cambridge University Press 1994. 707 s.

LIBERMAN, Alvin M. – DELATTRE, Pierre – COOPER, Franklin S.: The Role of Selected Stimulus-Variables in the Perception of the Unvoiced Stop Consonants. In: The American Journal of Psychology, 1952, roč. 65, č. 4, s. 497 – 516.

LINDAU, Mona: Vowel Features. In: Language, 1978, roč. 54, č. 3, s. 541 – 562.

LINDBLOM, Björn: Spectrographic Study of Vowel Reduction. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1963, roč. 35, č. 11, s. 1773 – 1781.

LINDBLOM, Björn: Economy of Speech Gestures. In: The Production of Speech. Ed. P. F. MacNeilage. New York: Springer Verlag 1983, s. 217 – 246.

LOCAL, John: Variable Domains and Variable Relevance: Interpreting Phonetic Exponents. In: Journal of Phonetics, 2003, roč. 31, s. 321 – 339.

LÖFQVIST, Anders: Acoustic and Aerodynamic Effects of Interarticulator Timing in Voiceless Consonants. In: Language and Speech, 1992, roč. 35, č. 1, 2, s. 15 – 28.

LUBKER, James – GAY, Thomas: Anticipatory Labial Coarticulation: Experimental, Biological, and Linguistic Variables. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1982, roč. 71, č. 2, s. 437 – 448.

MALÉCOT, André: Vowel Nasality as a Distinctive Feature in American English. In: Language, 1960, roč. 36, č. 2, s. 222 – 229.

MALMBERG, Bertil: Phonetics. New York: Dover Publications 1963. 123 s.

MANUEL, Sharon Y.: The Role of Contrast in Limiting Vowel-to-vowel Coarticulation in Different Languages. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1990, roč. 88, č. 3, s. 1286 – 1298.

MARTINET, André: Neutralization. In: Phonology. Ed. E. Fudge. Harmondsworth: Penguin Books 1973, s. 74 – 80.

MENZERATH, Paul – De LACERDA, Antonio: Koartikulation Steuerung und Lautabgrenzung. Bonn: Ferdinand Dümmlers Verlag 1933.

NOLAN, Francis J.: The Role of Action Theory in the Description of Speech Production. In: Linguistics, 1982, roč. 20, č. 3 – 4, s. 287 – 308.

NOLAN, Francis J.: The Devil is in the Detail. In: Proceedings of the 14th International Congress of Phonetic Sciences (ICPhS). San Francisco 1999, s. 1 – 8.

OHALA, John J.: Against the Direct Realist View of Speech Perception. In: Journal of Phonetics, 1986, roč. 14, s. 75 – 82.

OHALA, John J.: Discussion of Björn Lindblom's 'Phonetic Invariance and the Adaptive Nature of Speech'. In: Working Models of Human Perception. Eds. B. A. G. Elsendoorn – H. Bouma. London: Academic Press 1988, s. 175 – 183.

OHALA, John J. (1990a): The Phonetics and Phonology of Aspects of Assimilation. In: Papers in Laboratory Phonology I. Between the Grammar and Physics of Speech. Eds. J. Kingston – M. E. Beckman. Cambridge: Cambridge University Press 1990, s. 258 – 275.

OHALA, John J. (1990b): There is no Interface between Phonology and Phonetics: a Personal View. In: Journal of Phonetics, 1990, roč. 18, s. 153 – 171.

OHALA, John J. (1993a): Coarticulation and Phonology. In: Language and Speech, 1993, roč. 36, č. 2, 3, s. 155 – 170.

OHALA, John J. (1993b): The Phonetics of Sound Change. In: Historical Linguistics: Problems and Perspectives. Ed. C. Jones. London: Longman 1993, s. 237 – 278.

ÖHMAN, Sven E. G.: Coarticulation in VCV Utterances: Spectrographic Measurements. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1966, roč. 39, č.1, s. 151 – 168.

ÖHMAN, Sven E. G.: Numerical Model of Coarticulation. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1967, roč. 41, č. 2, s. 310 – 320.

PAČESOVÁ, Jaroslava: Zvukový rozbor současné angličtiny. Brno: Universita J. E. Purkyně 1970. 141 s.

PALKOVÁ, Zdena: Fonetika a fonologie češtiny s obecným úvodem do problematiky odboru. Praha: Univerzita Karlova 1994. 367 s.

PAULINY, Eugen: Slovenská fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 213 s.

PAVLÍK, Radoslav: A Theoretical Introduction to English Phonetics and Phonology. Bratislava: Retaas 2003. 309 s.

PAVLÍK, Radoslav: Slovenské hlásky a Medzinárodná fonetická abeceda. In: Jazykovedný časopis, 2004, roč. 55, č. 2, s. 87 – 109.

PAVLÍK, Radoslav: Elements of Sociolinguistics. Bratislava: Univerzita Komenského 2006. 279 s.

PAVLÍK, Radoslav: A Phonetic Analysis of Bilabialization in English and Slovak. In: Philologia XIX. Ed. E. Tkáčiková. Bratislava: Univerzita Komenského 2009, s. 109 – 124.

PEPERKAMP, Sharon: Phonological Acquisition: Recent Attainments and New Challenges. In: Language and Speech, 2003, roč. 46, č. 2 – 3, s. 87 – 113.

PIERREHUMBERT, Janet B.: Phonetic Diversity, Statistical Learning, and Acquisition of Phonology. In: Language and Speech, 2003, roč. 46, č. 2 – 3, s. 115 – 154.

POTTER, Ralph – KOPP, George – GREEN, Harriet: Visible Speech. New York: D. Van Nostrand Company, Inc. 1947. 441 s.

RECASENS, Daniel: Vowel-to-vowel Coarticulation in Catalan VCV Sequences. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1984, roč. 76, č. 6, s. 1624 – 1635.

RECHZIEGLOVÁ, Adela: Asimilace jako příklad mezijazykového kontrastu: čeština vs. holandština. In: Slovo a slovesnost, 2003, roč. 64, č. 2, s. 107 – 118.

REPP, Bruno H.: Some Observations on the Development of Anticipatory Coarticulation. In: Journal of the Acoustical Society of America, 1986, roč. 79, č. 5, s. 1616 – 1619.

ROCA, Iggy – JOHNSON, Wyn: A Course in Phonology. Oxford: Blackwell Publishing 1999. 729 s.

ROMPORTL, Milan: Studies in Phonetics. Praha: Academia 1973. 217 s.

- ROMPORTL, Milan: *Základy fonetiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985. 162 s.
- SABOL, Ján: Osobitosti pri znelostnej asimilácii v slovenčine. In: *Kultúra slova*, 1975, roč. 9, č. 3, s. 76 – 78.
- SABOL, Ján: *Syntetická fonologická teória*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989. 253 s.
- SABOL, Ján: Fonetický a fonologický aspekt hodnotenia zvukových javov slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca* 25. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1996, s. 183 – 188.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: *Akustický signál – semióza – komunikácia*. Prešov: Prešovská univerzita 2002. 144 s.
- SAPIR, Edward: *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company 1921. 258 s.
- SCHULZOVÁ, Oľga: Znelostná asimilácia spoluhláskových skupín. In: *Jazykovedné štúdie* 12. Red. J. Ružička. Peciarov zborník. Bratislava: Veda 1974, s. 70 – 75.
- SKALIČKOVÁ, Alena: *Fonetika súčasné angličtiny*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1982. 266 s. + obr. příloha.
- SOLÉ, Maria-Josep: *Phonetic and Phonological Processes: The Case of Nasalization*. In: *Language and Speech*, 1992, roč. 35, č. 1, 2, s. 29 – 43.
- SOLÉ, Maria-Josep: *Is Variation Encoded in Phonology?* In: *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences (ICPhS)*. Eds. M.-J. Solé – D. Recasens – J. Romero. Barcelona: Futurgraphic 2003, s. 289 – 292.
- SOMMERSTEIN, Alan H.: *Modern Phonology*. London: Edward Arnold 1977. 282 s.
- TAYLOR, John R.: *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press 2002. 640 s.
- TIFFANY, William R. – CARRELL, James: *Phonetics. Theory and Application*. 2. vyd. New York: McGraw-Hill Book Company 1977. 426 s.
- URBANOVÁ, Ludmila: *A Handbook of English Phonetics and Phonology*. Brno: Masarykova univerzita 1998. 67 s.
- USHIJIMA, Tatsujiro – HIROSE, Hajime: *Electromyographic Study of the Velum During Speech*. *Journal of Phonetics*, 1974, roč. 2, s. 315 – 326.
- VACHEK, Josef: *Chapters from Phonology of Modern English*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1973. 119 s.
- WEBB, Charlotte: *A Constraint on Progressive Consonantal Assimilation*. In: *Linguistics*, 1982, roč. 20, č. 3 – 4, s. 309 – 321.
- WEBER, Andrea: *Assimilation Violation and Spoken-Language Processing: A Supplementary Report*. In: *Language and Speech*, 2002, roč. 45, č. 1, s. 37 – 46.
- WHALEN, Douglas H.: *Coarticulation is Largely Planned*. In: *Journal of Phonetics*, 1990, roč. 18, s. 3 – 35.
- WOOD, Sidney A. J.: *Assimilation or Coarticulation? Evidence from the Temporal Co-ordination of Tongue Gestures for the Palatalization of Bulgarian Alveolar Stops*. In: *Journal of Phonetics*, 1996, roč. 24, č. 1, s. 139 – 164.
- WOOD, Sidney A. J.: *A Cinefluorographic Study of the Temporal Organization of Articulator Gestures: Examples from Greenlandic*. In: *Speech Communication*, 1997, roč. 22, s. 207 – 225.
- ZIPF, George Kingsley: *The Psycho-biology of Language. An Introduction to Dynamic Philology*. Boston: Houghton Mifflin 1935.
- ZSIGA, Elizabeth C.: *Acoustic Evidence for Gestural Overlap in Consonant Sequences*. In: *Journal of Phonetics*, 1994, roč. 22, s. 121 – 140.

DISKUSIE

IDEÁLNE JAZYKOVÉ ZNAKY A ICH FYZICKÉ REALIZÁCIE

PAVEL CMOREJ

CMOREJ, Pavel: Ideal Language Signs and their Physical Realisations. *Jazykovedný časopis*, 2009, Vol 60, No. 1 pp. 57 – 74. (Bratislava)

The article is a reaction to the criticism of the conception of ideal and physical signs (types and tokens) presented in the author's book *Úvod do logickej syntaxe a sémantiky* (2001). This conception was severely criticized in the paper by K. Sekvent (2006) who rejected it as "theoretically and methodologically inappropriate". The author tries to show that there is no inconsistency in the criticized conception and that Sekvent misconceived the basic ideas of it.

Pred tromi rokmi vyšiel na stránkach *Jazykovedného časopisu* článok Karla Sekventa (2006) venovaný koncepciám jazykového znaku Nory Krausovej (1984) a autora tohto článku.¹ S analýzou názorov N. Krausovej sa K. Sekvent vyrovnal v piatich odsekoch zameraných na jednu formuláciu, ktorú vybral z jej monografie z roku 1984. Oveľa veľkorysejšiu pozornosť venoval mojej koncepcii, ktorej sa ušlo sedem a pol strán tvrdej kritiky. Oceňujem, že K. Sekvent uprednostnil, ako píše na 12 s., „čiastkové analýzy a argumenty“, pretože to mi umožňuje pokračovať v diskusií, ktorú otvoril, vo vecnej rovine bez zdĺhavých rozborov všeobecnejšieho a zvyčajne aj vágnejšieho textu.

Aby nevznikol falošný dojem, že si prisvojujem cudzie myšlienky, musím hneď na začiatku poznamenať, že koncepcia, ktorú K. Sekvent s nezanedbateľným skreslením podrobil svojej kritike a ktorú prezentuje ako „moju“, patrí s výnimkou spôsobu podania, filozofického prístupu a niektorých detailov k folklóru logickej sémantiky a filozofie jazyka. Vo svojich úvahách som sa pokúsil iba domyslieť a rozviesť všeobecne známe, hoci nie všetkými autormi bezvýhradne prijímané názory, čo platí najmä o rozlišovaní fyzických znakov od ideálnych (abstraktných), zavedenom už Charlesom S. Peircom koncom 19. alebo začiatkom minulého storočia, ktoré je v anglosaskej literatúre známe pod opozíciou token – type.

---

¹ Ospravedlňujem sa čitateľom za oneskorenú reakciu na Sekventov článok. Dozvedel som sa o ňom až niekedy v októbri minulého roku, keď som čírou náhodou na stránkach internetu narazil na osihotené 1. číslo 57. ročníka *Jazykovedného časopisu* (2006).

Predmetom Sekventovej kritiky je hlavne text na s. 13 – 30 mojej knižky Úvod do logickej syntaxe a sémantiky (Cmorej, 2001). Príležitostne sa síce odvoláva aj na moje dve state uverejnené v *Jazykovednom časopise* (Cmorej, 1985; 1991), ale podrobnejšie sa nimi nezaobrá; iné príspevky, ktoré som o niektorých problémoch jeho článku napísal, ani nespomína. Bez prehánania možno povedať, že sedem a pol strán Sekventovho článku je reakciou zameranou najmä na osemnásť strán mojej príručky. Takú sústredenú pozornosť na zlomok knižky by som aj uvítal, keby si ju bol K. Sekvent pozornejšie a nezaujato prečítal.

1. Sériu kritických pripomienok začína výhradou k mojej charakteristike jazyka (Cmorej, 2001, s. 14), v ktorej som podľa K. Sekventa „evidentne prekročil rámec jazykových pravidiel, keď [som] napísal, že pravidlá druhého okruhu určujú, na čo sa jazykové výrazy vzťahujú“ (Sekvent, 2006, s. 5). Ide o pravidlá, ktoré „určujú..., čo [jazykové výrazy] označujú, znamenajú, aké hodnoty môžu nadobúdať a pod.“ (Cmorej, 2001, s. 14). Ďalej výslovne upozorňujem, že v charakteristike som „zámerne“ použil „viacznačný a vágny výraz ‚vzťahovať sa‘, ktorým [som chcel] v skratke postihnúť najmä fakt, že výrazy sa môžu na iné objekty vzťahovať rôznymi spôsobmi“ (s. 14), ktoré neskôr odlišujem aj terminologicky. V tom istom odseku upozorňujem aj na to, že „existujú vzťahy, do ktorých okrem výrazov a objektov, na ktoré sa výrazy vzťahujú, vstupujú aj iné predmety a okolnosti“. Okrem iných som mal na mysli aj vzťah denotácie (či referencie v súčasnej slovenskej terminológii), ktorá nezávisí len od významu výrazu, ale aj od „času a stavu vecí“, prípadne iných faktorov, z čoho by mohlo byť nezaujateľmu čitateľovi jasné, že denotát výrazu nie je určený len jeho významom, ktorý je daný „jazykovými pravidlami“, ale aj inými okolnosťami. Napríklad denotát deskripcie „predseda slovenskej vlády“ nezávisí len od jej významu, ale aj od „času a stavu vecí na našej politickej scéne“. Je pravda, že to prekračuje striktný „rámec jazykových pravidiel“, ale tak chápe vzťahovanie sa výrazov (denotáciu) na mimojazykové predmety nielen logická extenzionálna sémantika, ale aj obyčajný Slováč. Som presvedčený, že na otázku „Na koho sa vzťahuje výraz ‚predseda slovenskej vlády‘?“, 85 – 90% Slovákov, ktorí vedia, kto je naším premiérom, by odpovedalo, že na R. Fica. Hoci z poznania významu tohto výrazu nevyplýva, že je ním Fico, prípadne niekto iný, v sémantických pravidlách týkajúcich sa tohto výrazu by mal byť zachytený jeho temporálny a modálny aspekt (v zmysle intenzionálnej sémantiky), ktorý spočíva v tom, že jeho denotát závisí nielen od jeho významu, ale aj od času a možného stavu vecí v ňom. Rámec jazykových pravidiel prekračuje až *určenie konkrétnej osoby*, zastávajúcej funkciu slovenského premiéra, ktoré sa nezaobíde bez poznania istých mimojazykových faktov. Nemám teda dôvod nesúhlasiť so Sekventovým tvrdením, že „poznanie... konkrétnych denotátov zo sveta mimojazykových objektov nepatrí k podmienkam porozumenia týchto výrazov“ (Sekvent, 2006, s. 5 – 6), hoci on bol zrejme presvedčený o opaku.

Výraz „vzťahovať sa na“ som v *uviedenom význame* na inkriminovanom mieste knihy nepoužil náhodou. Zodpovedá totiž jeho interpretácii v extenzionálnej logickej sémantike. K. Sekvent úplne prehliadol alebo ignoroval fakt, že môj výklad „je zameraný najmä na *extenzionálnu* sémantiku a analýzu jazyka, ktorá sa o ňu opiera“ (Cmorej 2001, s. 9). Je to historicky najstaršia a zároveň najjednoduchšia podoba logickej sémantiky aplikovateľnej na rôzne jazyky, v ktorých sú formulovateľné mnohé vedecké teórie (najmä matematické). Formulujú sa veľmi často v tzv. jazykoch prvého rádu, ktoré slúžia „na skúmanie rôznych kognitívnych a logicko-sémantických funkcií jazykových výrazov“ (s. 9). Vo svojej knihe (Cmorej, 2001, s. 9) sa sústreďujem najmä na základné pojmy „logickej syntaxe a sémantiky jazyka prvého rádu...“. V práci na s. 10 tiež konštatujem, že „aplikovateľnosť pojmového aparátu týchto disciplín má isté medze, ktoré prekračuje až intenzionálna [resp. hyperintenzionálna] sémantika“ (dodávam výraz v zátvorkách). Na tieto medze narážame najmä pri analýze prirodzeného jazyka, ktorý je omnoho zložitejší než jazyky prvého rádu. Obsahuje však „mnoho výrazov, ktoré možno so zreteľom na ich syntaktické a sémantické vlastnosti analyzovať ako výrazy jazyka 1. rádu“ (s. 9) a pritom aspoň do istej miery „uplatniť výsledky, ktorými disponuje syntax a sémantika“ (s. 10) takého jazyka.

Pre výklad extenzionálnej sémantiky som sa rozhodol z dvoch dôvodov: pre jej nenáročnosť a fakt, že „bez osvojenia si pojmového aparátu [syntaxe a extenzionálnej sémantiky jazyka 1. rádu]... čitateľ sotva porozumie pojmom jemnejšej, ale aj zložitejšej intenzionálnej sémantiky“ (s. 9). V každom prípade tento aparát mu pomôže pochopiť, aké entity sú *extenziarmi* individuových mien, deskripcií, predikátov rôznej arity, logických spojok a výrokov a osvojiť si niekoľko ďalších pojmov. Hranice tohto pojmového aparátu na viacerých miestach knihy prekračujem „nenáročnými presahmi do subtilnejšej intenzionálnej sémantiky“ (s. 23), pričom priebežne upozorňujem na obmedzené možnosti uplatnenia extenzionálnej sémantiky pri analýze prirodzeného jazyka. Zdá sa, že K. Sekvent si tieto upozornenia nevšimol alebo nepochopil. Len tak si možno vysvetliť jeho reakciu na vetný fragment „väčšine výrazov prirodzeného jazyka nerozumieme, lebo nevieme, čo denotujú“ (Cmorej, 2001, s. 30), ktorý okomentoval ako konštatáciu, ktorá „je z lingvistického hľadiska nereálna a neprijateľná“ (Sekvent, 2006, s. 5). Tvrdil som azda opak? K. Sekvent je presvedčený, že uvedený fragment vyjadruje moje stanovisko, čo nie je pravda. V skutočnosti moju formuláciu vytrhol z kontextu, v ktorom uvažujem o dvoch *možných* explikáciách rozumenia v *extenzionálnej sémantike* a na záver konštatujem, že pri obidvoch chápaniach rozumenia *sa musíme zmieriť* s dôsledkom, ktorý cituje K. Sekvent, z čoho by malo byť nezaujatému čitateľovi jasné, že extenzionálnu explikáciu rozumenia odmietam.

O niekoľko riadkov ďalej K. Sekvent konštatuje, že v prirodzenom „jazyku sú vo väčšine výrazy nejednoznačné, ... a poznanie jednotlivých, individuálnych, konkrétnych denotátov zo sveta mimojazykových objektov nepatrí k podmienkam porozumenia týchto výrazov“ (s. 5 – 6), s čím úplne súhlasím a nemám ani tušenia, ktorá z mojich formulácií ho priviedla k záveru, že zastávam opačný názor. Aj tu si ma K. Sekvent

pomýlil s obhajcom bezvýhradnej aplikovateľnosti extenzionálnej sémantiky na prirodzený jazyk a odvoláva sa pritom na kontext, v ktorom *poukazujem na jej hranice*.

O nepozornom čítaní mojej knižky svedčí aj jeho pripomenka na s. 10, kde tvrdí, že formuláciu „väčšine výrazov prirodzeného jazyka nerozumieme, lebo nevieme, čo denotujú“ som mal začleniť „do oveľa jednoznačnejšej formulácie“, v ktorej by sa konštatovalo, že z *hľadiska extenzionálnej sémantiky* „rozumieme deskripcii iba vtedy, keď vieme, čo denotuje“. Pritom táto okolnosť je *úplne* evidentná z kontextu: celá strana 30 a prvá polovica s. 31 je zameraná na ťažkosti a medze, na ktoré môžeme naraziť pri pokusoch o riešenie niektorých problémov v konceptuálnom rámci extenzionálnej sémantiky. V tomto rámci som sa pokúsil o dve explikácie pojmu rozumenia jazykovým výrazom, aby som mohol konštatovať, že pri „obidvoch chápaniach rozumenia sa musíme zmieriť s dôsledkom, že väčšine výrazov prirodzeného jazyka nerozumieme, lebo nevieme, čo denotujú“ (s. 30). Nesvedčí azda táto formulácia jednoznačne o tom, že podľa môjho názoru v *extenzionálnej* sémantike nemožno adekvátne explikovať pojem rozumenia, ani jeho špeciálny prípad – rozumenie deskripcii? Tento názor potvrdzuje nielen táto formulácia, ale aj širší kontext.

2. Niektoré zo Sekventových pripomienok musím odmietnuť ako irelevantné už preto, že sa zakladajú na inom chápaní v nich použitých kľúčových výrazov ako v mojom texte. Zdá sa, že v zápale kritiky K. Sekvent pozabudol na poučenie, ktoré mi adresoval na s. 5: „V prirodzenom jazyku sú vo väčšine výrazy nejednoznačné...“, čo zvyčajne platí aj o odborných výrazoch, ktoré pochádzajú z prirodzeného jazyka.

Na s. 9 ma K. Sekvent obviňuje z nekonzistentnosti, ktorá údajne spočíva v tom, že množstvo fyzických výrazov pokladám za konečné, ale neobmedzené. Zdá sa, že K. Sekvent pokladá slovo „neobmedzený“ za synonymum slova „nekonečný“ (s. 9). V takom prípade by som musel súhlasiť s tým, že „neobmedzené množstvo fyzických výrazov sa ťažko zlučuje s ich konečným počtom“ (Sekvent, 2006, s. 9). Existujú však aj iné a zaujímavejšie významy tohto slova. Napríklad podľa kozmologického modelu Vesmíru, ktorý pochádza od Alberta E i n s t e i n a, vesmír je konečný, ale neobmedzený (resp. neohraničený). Táto téza by bola pri Sekventovom chápaní v nej použitých adjektív čírou kontradikciou. Neobmedzenosť množstva fyzických výrazov, ktorú som mal na mysli na s. 15, spočíva v tom, že k utvoreným fyzickým výrazom možno stále pridávať ďalšie výrazy. Napriek svojej neobmedzenosti toto množstvo je a vždy bude konečné, lebo v každom štádiu používania jazyka jeho výrazy realizuje iba konečný počet ľudí, ktorí môžu vysloviť, napísať, vytlačiť, prípadne inak produkovať iba konečný počet fyzických výrazov.

Na s. 9 K. Sekvent prišiel k pozoruhodnému záveru, že moja „charakterizácia ideálnych znakov ako konceptuálnych konštruktov... je... dvojnásobným prielomom“ v mojej teórii. „Jednak jej [vraj] dodáva určité psychologické zafarbenie, jednak narúša jeho unilaterálnu koncepciu prvkom z bilaterálnej koncepcie“. K takému záveru mohol dospieť len autor, ktorý pozná alebo akceptuje *iba* psychologické chápanie

konštruktov a pojmov. Napríklad v metodologickej a logickej literatúre, v kognitívnej vede i v analytickej filozofii sa častejšie uvažuje o pojmoch a konštruktoch, ktoré majú intersubjektívny, ideálny charakter (hoci nie vždy sa nazývajú ideálnymi entitami). To neznamená, že sa v nej popiera *existencia* psychických, mentálnych pojmov, ktoré patria do sféry duševného života jednotlivca. Striktne sa však rozlišujú od objektívnych, ideálnych pojmov. Čím sa líšia ideálne pojmy od mentálnych, napríklad ideálny pojem štvorec od jeho psychických korelátov? Už tým, že existuje toľko mentálnych pojmov štvorca ako ľudí, ktorí si pojem štvorca osvojili, ale iba jeden ideálny pojem štvorca, ktorý poznáme z geometrie ako pojem pravouhlého štvoruholníka so zhodnými stranami. Oproti jednému geometrickému pojmu štvorca stojí menlivé a neurčité množstvo rôznych psychických pojmov štvorca, ktoré prislúchajú jednotlivým osobám. Mentálne pojmy štvorca ľubovoľných dvoch ľudí sú *dve rôzne* psychické entity. Jedna môže prestať existovať bez toho, že by to ovplyvnilo existenciu druhej entity (napr. keď jedna osoba stratí pamäť alebo zomrie). Niektoré vlastnosti psychických pojmov nemá zmysel pripisovať ideálnym pojmom. Zánik určitého mentálneho pojmu nemá nijaký vplyv na existenciu jeho ideálneho vzoru. Každý *mentálny* pojem patrí presne jednej osobe, existuje v istom časovom intervale, v určitých obdobiach si ho osoba uvedomuje, v iných si naň ani nespomenie a pod. To nie sú vlastnosti, ktoré pripisuje pojmu štvorec geometria. Pre ňu nie sú vôbec zaujímavé. Psychické pojmy sú mentálne procesy alebo dispozície, bolo by však nezmyselné tvrdiť to o abstraktných, ideálnych pojmoch. Mentálne pojmy sú bezprostredne prístupné iba osobe, ktorá si ich osvojila a naučila sa ich používať. Ostatným ľuďom ich môže pomocou jazykových výrazov iba *sprostredkovať*. Analogicky by sme mohli rozvíjať úvahu o abstraktnom fyzikálnom konštrukte éter a jeho mentálnych korelátoch, ktorú musím prenechať čitateľovi.

Domnievam sa, že existuje dosť dôvodov na to, aby sme rozlišovali intersubjektívne prístupné ideálne pojmy od im zodpovedajúcich psychických fenoménov – mentálnych pojmov, ktoré nachádzame vo sfére duševného života každého normálneho, intelektuálne zrelého človeka. Keďže pod pojmiami a konštrukmi možno rozumieť aj ideálne, všeobecne prístupné abstraktné entity, a toto chápanie konštruktov v metodologickej literatúre prevláda, nemôžem súhlasiť ani so Sekventovým tvrdením o *psychologickom* zafarbení mojej koncepcie ideálnych znakov ako *konceptuálnych konštruktov a o prieniku bilaterálneho prvku do nej*.

Nemôžem akceptovať ani jeho názor, že „znak všeobecne a osobitne znak komunikačný či jazykový nemôže byť zmyslami nevnímateľný“ (Sekvent, 2006, s 11). To je iba dôsledok arbitrárne zvolenej definície, ktorá nie je všeobecne prijatá. Už zakladateľ semiotiky Ch. S. Peirce pokladal za znaky nielen určité zmyslovo vnímateľné fyzické predmety a javy (tokens), ale aj ideálne objekty – types. Samozrejme, sú to znaky v *odvodenom* zmysle slova. Vo svetovej literatúre sa o *typoch* výrazov bežne uvažuje ako o označujúcich entitách. A čo iné je znak, ak nie predmet, ktorý niečo označuje? (V tomto kontexte môžeme abstrahovať od viacznačnosti slova „označovať“.) Aj K. Sekvent na tej istej strane spomína Saussurov zmyslami nevnímateľný psychický

znak. Vzápätí však dodáva, že „Znak ako zmyslami nevnímateľná entita nezodpovedá definícii znaku“ (s. 11). Ktoorej definícii, keď tu stojíme pred viacerými možnosťami a za každou sa skrýva iný pojem znaku? Možnosť „odmietnuť en bloc“ koncepciu ideálnych znakov, lebo nevyhovujú určitej definícii, je v polemike proti takej koncepcii na prvý pohľad možno lákavá, ale sotva presvedčivá. Podobne by sme mohli zmiesť zo stola každú teóriu. Stačí niektorým jej výrazom priradiť iné významy. K. Sekvent túto možnosť síce nerozvíja, ale nezabudol ju čitateľovi pripomenúť ako ďalší možný „argument“ proti koncepcii, s ktorou polemizuje. Samozrejme, rozsah pojmu jazykový znak môžeme definatoricky zúžiť na zmyslovo vnímateľné entity, bolo by však naivné domnievať sa, že tým sa zbavíme ideálnych vzorov fyzických výrazov. Nič nám nebráni zaviesť na označenie ideálnych znakov namiesto názvu „znak“ iný termín, ale týmto terminologickým rozhodnutím sa problém existencie abstraktných vzorov nerieši. Tu nejde o slovíčka, ale v prvom rade o určité pojmy a o to, či sa *vo všeobecnej teórii jazyka* (vrátane prirodzeného) môžeme bez nich zaobiť.

Znakmi sa nazývajú zrejme preto, že simulujú sémantické vlastnosti fyzických výrazov, čiže aj ich znakovosť, t. j. vlastnosť niečo zastupovať či označovať, ktorá ich robí znakmi (aj tu abstrahujem od viacznačnosti slova „označovať“). Túto vlastnosť majú i Saussurove psychické znaky, bez ktorých sa pri skúmaní rečových aktov sotva zaobídeme. Okrem fyzických znakov existujú teda aj psychické a abstraktné jazykové znaky. Nesmieme však zabúdať na veľké rozdiely medzi nimi a na to, že *jazykové* znaky nie sú fyzické ani mentálne entity. Sú to prvky abstraktného systému jazyka, ktorý presahuje psychickú sféru jednotlivca i obmedzený akčný rádius a efemérnosť konkrétnych rečových prejavov. Psychologizmus vo filozofii jazyka ideálne znaky odmieta alebo si ich mylí s psychickými znakmi.

3. Koncepciu, ktorú som načrtnol v knižke *Úvod do logickej syntaxe a sémantiky* (Cmorej, 2001) na s. 13 – 30, sa K. Sekvent pokúša sproblematizovať aj upozorňovaním na logické protirečenia či „kontradiktórne vývody“ v mojich úvahách. Zmieňuje sa o nich na niekoľkých miestach svojej state. Na s. 9 píše, že čitateľovi „neuniknú viaceré kontradiktórne vývody, ku ktorým P. Cmorej dospel na základe svojho rozlišovania fyzických a ideálnych znakov“. Z odborného hľadiska ide o veľmi vážnu výhradu, ktorú neradno bagatelizovať ani nevyšimavo obísť. Kritik by ju však mal *korektne zdôvodniť*, čo je so zreteľom na to, že kritizovaná príručka je o *logickej* syntaxi a sémantike, nanajvýš žiaduce. Ak sa K. Sekvent nemýli, tak objavil chyby, ktoré unikli pozornosti troch recenzentov. Pozrime sa, aké zdôvodnenie svojho tvrdenia o protirečeniach v mojich úvahách ponúka K. Sekvent vo svojej kritike.

Na s. 11, kde svoje výhrady zhŕňa, iba lakonicky konštatuje, že znakom pripisujem „rozličné vlastnosti, niekedy nerelevantné, neobjasnené, protirečivé“. Neuvádza tu nijaké konkrétne vlastnosti. Pravdepodobne preto, že o podrobnejšie zdôvodnenie protirečivosti mojich úvah sa pokúsil na s. 9 – 11, kde svoju pozornosť zamerlal na tri – údajne moje – „vývody“, ktoré sú podľa neho „kontradiktórne“. V skutočnosti ni-

jaké vývody, resp. *odvodenia* v striktniejšom zmysle slova, ktoré by sa nachádzali v mojom texte, neanalyzuje a „protirečenia“ sám konštruuje tak, že vyberá vety z rôznych miest môjho textu a z nich zostavuje dvojice výrokov, ktoré si podľa neho protirečia. Všimnime si, ako zdôvodňuje ich protirečivosť. (Na istú kontradiktornosť nepriamo naráža aj na s. 7 – 8, kde sa usiluje dokázať, že z niektorých tvrdení v mojich úvahách vyplýva záver, podľa ktorého ideálne predmety sú priestorovo lokalizovateľné; k tomu sa vyjadrim v oddieli 7.)

Ako prvé uvádza protirečenie medzi neobmedzeným množstvom a konečným počtom fyzických výrazov, ktoré nijakým protirečením nie je (zaoberal som sa ním v 2. časti). V tejto súvislosti uvádza aj pripomienku, že neobjasňujem „relevantnosť črty konečný/nekonečný počet pre rozlišovanie materiálnych fyzických znakov a nemateriálnych ideálnych znakov“ (Sekvent, 2006, s. 9), ktorú považujem za relevantnejšiu, hoci musím dodať, že v mojej koncepcii je to viac-menej triviálny dôsledok chápania ideálnych jazykových výrazov, za ktoré pokladám nielen jednoduché, ale aj všetky zložené výrazy *konštruovateľné* (teda nielen výrazy už niekým zrealizované) podľa pravidiel daného jazyka.

Druhým protirečením je podľa K. Sekventa „kontradiktórna podobnosť a nepodobnosť... fyzických a ideálnych znakov“ (Sekvent, 2006, s. 9). Na s. 15 svojej knižky som totiž napísal, že so zreteľom na isté okolnosti, na ktoré poukazujem v tom istom odseku vyššie, „môžeme povedať, že fyzické výrazy sa podobajú svojmu ideálnemu vzoru“ a na s. 16 tvrdím, že „[ideálne vzory] sú... entity, ktoré sa od fyzických výrazov nápadne líšia“. V tom nevidím nijaké protirečenie. Statický model atómu vodíka v školskom kabinete sa veľmi líši od reálnych atómov, a predsa sa im v niečom podobá. Krásna dcéra môže mať škaredého otca a napriek tomu sa môže naňho podobať. V oboch prípadoch nachádzame podobnosť i nepodobnosť, presnejšie, vlastnosti, ktoré prislúchajú obidvom porovnávaným stranám, i vlastnosti, ktoré jedna strana má a druhá nemá. Logického sporu sa dopustíme až vtedy, keď *tú istú* vlastnosť *tej istej* strane pripíšeme aj uprieme. Nevieť o tom, že by som to bol urobil. Ak K. Sekvent takú vlastnosť našiel, prečo ju neuviedol?

V odseku o druhom protirečení cituje aj moju vetu „Abstraktný predstaviteľ fyzických znakov... sa od nich líši najmä tým, že je ideálnej povahy“, ktorú sarkasticky komentuje takto: „Prvý vývod [zrejme má na mysli výrok] pripomína konštatovanie typu ‚Pes sa líši od mačky najmä tým, že je pes‘“ (Sekvent, 2006, s. 9), čím chcel povedať, že som nič nepovedal, lebo toto tvrdenie je číra tautológia. To je v istom zmysle pravda, lenže čo nám bráni v úvodnom texte použiť tautológiu na zdôraznenie samozrejmosti, ktorú si čitateľ nemusí dostatočne uvedomiť alebo ju náležite doceniť?! V našich podmienkach som pokladal za potrebné *zdôrazniť ideálny* charakter abstraktných entít, ktoré sa občas obdarúvajú vlastnosťami prislúchajúcimi iba fyzickým alebo mentálnym javom či predmetom. Počína si tak aj K. Sekvent v náznačkovom výklade vlastného chápania fyzických a ideálnych znakov, ku ktorému sa zrejme prikláňajú viacerí slovenskí jazykovedci. Vráťim sa k nemu v 7. časti.

Tretí „kontradiktórny vývod“ presahuje moje chápanie. K. Sekvent (2006, s. 10) v ňom postavil proti sebe dve vety, ktoré obsahovo veľmi nesúvisia, takže už na prvý pohľad je jasné, že si neprotirečia. V prvej je reč o nevyhnutnej podmienke poznania nejakého jazyka a druhá je inkriminovaným vetným fragmentom „väčšine výrazov prirodzeného jazyka nerozumieme, lebo nevieme, čo denotujú“, ktorým som sa už zaoberal v 1. časti tohto článku. Nevyjadruje názor, ktorý by som zastával a nevyjadruje ho ani konjunkcia zložená z tohto fragmentu a ľubovoľného iného výroku vrátane výroku, ktorý by mu protirečil. Teda aj keby Sekventov „vývod“ bol kontradiktórny, nebolo by korektné pripísať ho na môj účet, pretože od uvedeného fragmentu som sa explicitne dištancoval (Cmorej, 2001, s. 30). A nie som si vedomý ani iného, v mojej koncepcii akceptovaného tvrdenia, z ktorého by tento fragment vyplýval. Korektný teda nie je ani tretí Sekventov pokus o zdôvodnenie protirečivosti mojich úvah „na základe... rozlišovania fyzických a ideálnych znakov“. Konfúznosť jeho argumentácie svedčí skôr o snahe za každú cenu dokázať neprijateľnosť koncepcie, ktorú som v náznakoch prezentoval vo svojej monografii.

Namiesto komentára, v ktorom by ukázal, že vety tretieho „kontradiktórneho vývodu“ si naozaj protirečia, sa K. Sekvent hneď pustil do kritiky jeho prvej zložky, ktorú vybral z mojej knihy. Je ňou veta „Nevyhnutnou podmienkou poznania nejakého jazyka je skôr poznanie všetkých jeho jednoduchých ideálnych výrazov než ich fyzických realizácií“ (Cmorej, 2001, s. 17). Ďalej sa budem na túto vetu odvolávať skratkou NPJ. Najprv naznačil, že vo svojich úvahách by sa rád vyhol „absurditám“, ktoré vyplývajú z tejto pasáže, keď vezmeme „do úvahy slovo ‚všetkých‘“ (Sekvent, 2006, s. 10). Prehliadol, že ide o idealizáciu pojmu poznania jazyka, po ktorej som siahol len preto, že bežný pojem poznania (prirodzeného) jazyka je vágny. Spresniť ho možno viacerými spôsobmi, ktoré by bolo treba preskúmať a zdôvodniť, čomu som sa chcel pre marginálnosť tohto problému v danom kontexte vyhnúť. Predpokladal som, že ústretovejší čitateľ môj zámer pochopí. Vzápätí si K. Sekvent kladie otázku „čo znamená poznať jazyk na rovine poznania jeho zmyslami nevnímateľných znakov“ a konštatuje, že „pri pokuse o odpoveď nevyhnutne opäť dospejeme k Saussurovi, k jeho ponímaniu znaku ako psychickej entity a k psychológii“ (Sekvent, 2006, s. 10). S tým nemôžem súhlasiť, no keďže K. Sekvent toto tvrdenie nerozvádza ani nezdôvodňuje, nebudem sa ním zaoberať. Ďalej mi kladie dve otázky, v ktorých mi nepriamo pripisuje názory, ktoré nezastávam. V otázke „keď poznáme ideálne výrazy nejakého jazyka..., ako si vysvetliť, že väčšine nerozumieme...?“ predpokladá, že akceptujem druhú vetu ním skonštruovaného „protirečenia“, ku ktorej som sa vyjadril v predchádzajúcom odseku. Otázka „ako možno rozumieť fyzickým výrazom nejakého jazyka, keď ich poznanie nie je nevyhnutnou podmienkou poznania nejakého jazyka?“ (Sekvent, 2006, s. 10) obsahuje zasa predpoklad, že zastávam názor vyjadrený druhou časťou tejto otázky. V tomto prípade ide o nedorozumenie, o ktoré sa pričínila aj moja formulácia vety NPJ. Chcel som v nej naraz povedať priveľa. Pokúsím sa to objasniť.

Osvojovanie si a používanie určitého jazyka je vždy späté s používaním istých fyzických výrazov. Každé použitie ideálneho výrazu je zároveň použitím nejakej jeho re-

alizácie (artikulácie, čítania, písania a pod.) a „každé použitie fyzického výrazu je uplatnením určitého ideálneho vzoru, ktoré si môžeme, no nemusíme uvedomovať“ (Cmorej, 2004, 38). Jazyk si nemožno osvojiť, používať, a teda ani poznať bez toho, že by sme pritom nepoužili nejaké fyzické výrazy. Z toho však nevyplýva, že ideálne vzory možno stotožniť s ich fyzickými realizáciami. Jeden a ten istý ideálny vzor môže mať *mnoho rôznych* realizácií a existujú aj vzory, ktorým môžu realizácie niekedy chýbať. Keby sme ideálny vzor *W* stotožnili s jeho realizáciou *R*₁, potom s inou realizáciou *R*₂ atď., splynuli by aj realizácie *R*₁, *R*₂, ..., ktoré sú rôzne.² Dvaja používatelia jazyka si ho *môžu* osvojiť a potom používať bez toho, že by použili čo len jeden *ten istý* fyzický výraz. Slovák XY, ktorý vyrástol a celý svoj doterajší život strávil v Prešove, nemusí použiť ani jeden fyzický výraz použitý Slovákom XZ, ktorý žije v Bratislave. Inými slovami, v súbore všetkých fyzických výrazov použitých Prešovčanom neexistuje ani jeden fyzický výraz, ktorý by bol použil aj Bratislavčan a naopak. Napriek tomu môžeme povedať, že hovoria a píšu tým istým jazykom, že poznajú ten istý jazyk. Hoci jazyk si nemožno osvojiť a poznať bez poznávania a používania *nejakých* fyzických realizácií jednoduchých ideálnych výrazov, poznanie jazyka nie je závislé od žiadneho *konkrétneho* súboru fyzických realizácií, pretože s daným jazykom sa môžeme oboznámiť aj pomocou iného súboru realizácií. Inými slovami, nevyhnutnou podmienkou poznania jazyka je síce poznanie (a používanie) *nejakých* fyzických realizácií jednoduchých ideálnych výrazov, nie však poznanie tých a tých *konkrétnych* realizácií.

Používateľ jazyka musí byť schopný v rôznych fyzických výrazoch rozpoznať *ten istý* výraz jazykového systému, abstraktný vzor, ktorý sa v nich realizuje. To dokáže až vtedy, keď presiahne sféru jednotlivých fyzických výrazov, menlivých a nahraditeľných inými fyzickými výrazmi, a dospeje k ich stabilným abstraktným predstaviteľom, prvkom abstraktného systému jazyka. To neznamená, že musí mať určitejšiu predstavu o povahe týchto predstaviteľov alebo mať na ne vyhranený filozofický názor. Stačí, keď v prípade fyzických výrazov, ktoré sú realizáciami toho istého abstraktného vzoru, spozná v nich ten istý jazykový výraz (spoznať tu neznamená vnímať ako u K. Sekventa). Kým tento stupeň poznania nedosiahne, sotva možno povedať, že pozná jazyk. To som mal na mysli vo formulácii NPJ. Dištinkciu medzi poznaním *určitých* fyzických realizácií jednoduchých výrazov a poznaním *nejakých* fyzických realizácií mali v nej naznačiť slová „je skôr... než“. Pravda, samo osebe je to len slabý náznak toho, čo som tu mohol rozviesť v tomto a predchádzajúcom odseku.

Hádam treba ešte dodať, že zvrät „poznanie všetkých... jednoduchých ideálnych výrazov“, ktorý je časťou NPJ, zahŕňa aj poznanie ich významov. Rozpoznanie toho istého výrazu v rôznych fyzických realizáciách je iba nevyhnutnou, nie však postačujúcou podmienkou poznania jazyka.

---

² Pojmom používania výrazov a vzťahmi medzi ideálnymi výrazmi a ich fyzickými realizáciami sa podrobnejšie zaoberám v stati Používanie, spôsob používania a význam jazykových výrazov (Cmorej, 2004, s. 35 – 48).

4. Svoju kritiku koncepcie ideálnych a fyzických znakov K. Sekvent začína skúmaním otázky, či má zmysel časová lokalizácia ideálneho znaku. Podľa neho „zmysel má“, čo vraj pripúšťa aj môj príklad „predseda slovenskej vlády“ (to nie je pravda). Zdôvodňuje to tým, že fyzické znaky „jestvujú v čase a ich čas (= čas ich používania, resp. čas ich existencie) je časom ideálneho znaku (vzoru), ktorý realizujú.“ (Sekvent, 2006, s. 7). Tvrdí to napriek tomu, že na s. 5 konštatuje, že jazykové pravidlá sa netýkajú stavu „politckej scény“ a obdobných okolností (K. Sekvent píše, že tieto okolnosti „nepatria medzi jazykové pravidlá“, čo je nezmysel, ktorý zrejme nemal na mysli). Lenže o existencii ideálnych znakov abstraktného systému jazyka rozhodujú práve jazykové pravidlá, a nie stav vecí na našej politickej scéne. Keby ideálne výrazy existovali iba vtedy, keď ich denotáty, obrovské množiny výrazov by z jazyka vypadávali a potom sa do neho vracali v závislosti od toho, či ich prvky práve majú denotát alebo nie. Podľa tohto názoru deskripcie ako „muž, ktorý vchádza do hlavnej budovy FF PU“, „poslanec, ktorý reční v slovenskom parlamente“, „upratovačka, ktorá práve zametá vestibul UK“ a pod. patria do slovenského jazyka iba vtedy, keď majú denotát. Sú to však výrazy, ktoré v istých časových intervaloch denotát majú a v iných nemajú. Nemalé množstvo výrazov by sme museli z jazyka vylúčiť len preto, že nemajú denotát, napríklad „prvý Slovák, ktorý dostal Nobelovu cenu“, „Slovák, ktorý je majstrom sveta v behu na 100 m“ alebo „pápež, ktorý sa narodil na Slovensku“ atď. (podobne možno utvoriť neobmedzené množstvo ďalších výrazov). So zreteľom na uvedené dôsledky pokladám Sekventovu argumentáciu v prospech časovej lokalizácie ideálnych znakov za neakceptovateľnú. Prihodnejšia je jeho zmienka o lexikografickej praxi a datácii „v historických jazykových slovníkoch a v historicky koncipovaných výkladových slovníkoch“ (Sekvent, 2006, s. 7). Svedčí však jednoznačne o tom, že ideálne entity sú časovo lokalizované?

Krajný platonista by bez rizika nekonzistentnosti mohol namietnuť, že dáta sa netýkajú vzniku či trvania *ideálneho* znaku, ale jeho prvej *fyzickej realizácie* a nasledujúceho používania v tej či onej fyzickej podobe. K tomu môžeme dodať, že existencia ideí je úplne nezávislá od ich realizácií a od toho, či ich niekto realizuje alebo nie. Podobný názor môže zastávať matematik na existenciu prirodzených čísel, ich množín, geometrických útvarov a ostatných matematických entít a je nanajvýš otázne, či by niekto dokázal tento názor presvedčivo vyvrátiť. Je záležitosťou matematického filozofického vierovyznania.

Existuje však aj názor (mohli by sme ho nazvať umierneným platonizmom), podľa ktorého abstraktné entity sú výtvorom človeka, konštrukmi, ktoré vznikli a začali sa používať v určitom časovom období. Za také konštrukty môžeme pokladať aj ideálne jazykové výrazy, ktoré vznikajú pri utváraní jazykového systému – v prípade prirodzeného jazyka spravidla živelnom – a neskoršom zavádzaní nových výrazov, pravidiel a prípadných zmien v jazykových pravidlách. Pri tomto chápaní abstraktných entít možno so Sekventom súhlasiť, hoci treba pamätať na to, že vzhľadom na dlhšie a zväčša len približne známe obdobie formovania prirodzeného jazyka je časové určenie jeho

vzniku, utvárania i zavedenia jednotlivých jeho prvkov značne neistou záležitosťou.³ Navyše nie je inherentnou zložkou jazyka, ani jeho výrazov (Ferdinand de Saussure by povedal, že nepatrí k vnútorným prvkom jazyka [Saussure, 1989, s. 56 – 58]). S tým súvisí aj skutočnosť, že poznanie tohto určenia nie je nevyhnutnou podmienkou poznania a ovládania jazyka a jeho výrazov, ktoré si môžeme osvojiť a používať bez znalosti o čase ich vzniku a formovania jazyka. Ani čas ani miesto zavedenia jazykového výrazu nie je jeho konštitutívnou zložkou. So zreteľom na tieto okolnosti, istú neistotu, ako aj v záujme zjednodušenia a skrátenia výkladu som sa vo svojej knihe (Cmorej, 2001, s. 14) napokon rozhodol pre stanovisko krajného platonizmu. Pripúšťam však, že Sekventova námietka má svoje opodstatnenie, hoci nemôžem súhlasiť s jeho argumentáciou, ktorá sa opiera o predpoklad, že čas existencie ideálneho znaku je „daný časom [jeho] denotátu a časom fyzických realizácií“ (Sekvent, 2006, s. 7). To je spor- né nielen v prípade deskripcií, ale aj vlastných mien.

K otázke časovej a priestorovej lokalizácie jazykových znakov sa K. Sekvent vyjadruje aj na s. 8, kde píše, že podľa jeho názoru „nie je časová ani priestorová lokalizácia črtou relevantnou pre odlišenie fyzických a ideálnych znakov“. Aj keď pripustíme možnosť časovej lokalizácie (ako nepodstatnej, náhodnej črty ideálnych znakov), ich priestorová lokalizácia vedie k ich stotožneniu s fyzickými znakmi. Niektoré problémy súvisiace s pokusom o ich priestorovú lokalizáciu naznačím v 7. časti. Jedna z najvýznamnejších črt odlišujúcich ideálne výrazy od fyzických spočíva v tom, že *jeden a ten istý* ideálny vzor možno realizovať v neobmedzenom množstve *rôznych* fyzických výrazov. Kým ideálny výraz ako náš konštrukt má iba tie vlastnosti, ktoré mu so zreteľom na spoločné vlastnosti jeho minulých, súčasných i budúcich realizácií udelíme, fyzické výrazy ako materiálne entity majú všetky vlastnosti, ktoré prislúchajú zvukom, atramentovým škvrnám, stopám tlačiarenskej černe, prípadne tuhy, vrypom do tvrdého materiálu a pod. Zo skutočnosti, že mnoho z týchto vlastností nepoznáme a že väčšina z nich je pre jazykovedu a logiku nezaujímavá, ešte nevyplýva, že fyzickým výrazom chýbajú a že ich môžeme týmto výrazom pravdivo upierať. V tejto súvislosti mi K. Sekvent vyčíta, že „v prípade fyzických znakov“ som ich lokalizáciu „krajne“ absolutizoval a „v prípade ideálnych znakov“ podcenil. Je azda priznanie vlastností, ktoré fyzickým entitám neodškriepiteľne prislúchajú, absolutizáciou?! K údajnému podceneniu lokalizácie ideálnych znakov sa ešte vyjadrím v 7. oddieli.

5. Na s. 7 K. Sekvent polemizuje s mojou poznámkou, že z „takých efemérnych entít ako sú fyzické znaky, rozptýlených v čase i priestore, sotva možno vybudovať stabilný systém, a preto by nebolo uvážené charakterizovať jazyk ako systém fyzic-

---

³ K pojmu utvárania jazykových vzorov pozri článok O utváraní ideálnych vzorov jazykových výrazov (Cmorej, 2003), v ktorom reagujem na Zouharov názor, že ideálne vzory zodpovedajú iba jednoduchým fyzickým výrazom (Zouhar, 2001).

kých znakov“ (Cmorej, 2001, s. 14 – 15). Namíeta, že efemérnosť „grafických znakov realizovaných na odolnom materiáli sa totiž dá merať tisícročiami... a na základe takýchto fyzických znakov možno rekonštruovať... systém jazyka“ (Sekvent, 2006, s. 7). K. Sekvent tu nenápadne prehliadol, že najvýznamnejšiu oblasť realizácií *jazykových* znakov prirodzeného jazyka netvorí grafické, ale *akustické* rečové prejavy, ktoré sú naozaj efemérne a že z „grafických znakov realizovaných na odolnom materiáli“ sa zachovali iba zlomky. Po niektorých civilizáciách a menších jazykových komunitách nezostali ani stopy. I keby sa však boli zachovali *všetky* písomné záznamy, či už na odolnom alebo menej trvácnom materiáli, čo to všetko dokazuje a ako to súvisí s mojim ponímaním času, ktoré K. Sekvent považuje za „priúžku“? Azda to vyvracia názor, že rečové prejavy sú naozaj efemérne a že z fyzických znakov sa nedá vybudovať stabilný systém jazyka?

6. Na viacerých miestach svojej state mi K. Sekvent vyčíta, že v kritizovanom texte mojej knižky (Cmorej, 2001) sa vyskytujú rôzne nejasnosti. Týka sa to najmä pasáží venovaných koncepcii ideálnych výrazov. Za nejasný považuje aj „zmysel úvodného semiologického exkurzu do jazyka a teórie znakov“ (Sekvent, 2006, s. 6). K tomu som sa vyjadril už v úvode knižky (2. odsek, s. 10), kde som napísal, že sa nevyhýbam „ani prezentácii kontroverznejších filozofických názorov“. Sekventova reakcia svedčí o tom, že ním kritizované strany som nepísal nadarmo. Hlavným cieľom môjho exkurzu bolo však upozorniť na rozdiely medzi fyzickými a ideálnymi výrazmi, ktoré sa u nás nie vždy náležite rozlišujú, a zdôrazniť, že vo výklade logickej sémantiky bude vždy reč o ideálnych výrazoch. K. Sekvent sa tu pozastavuje aj nad tým, že hoci som konštatoval, že „povaha ideálnych výrazov je nevyjasnená a neuspokojujúco preskúmaná, použil [som] termín výraz (= ideálny výraz) ako jeden z najčastejších a najnosnejších termínov svojej knihy“ (Sekvent, 2001, s. 6). Nemyslím si, že ide o najnosnejší termín mojej knihy, ale i keby to tak bolo, nevidím na otvorených problémoch a nejasnostiach spätých s jeho významom a používaním nič nenáležitého. Nielen v empirických vedách, ale aj v matematike a logike sa niekedy celé desaťročia, *ba i storočia* používajú pojmy, ktoré sú opradené mnohými nejasnosťami. V jazykovede sa hádam už jedno storočie používa pojem jazykového znaku, o ktorom sa dodnes diskutuje. Azda si K. Sekvent myslí, že tento pojem je jasnejší ako pojem abstraktného jazykového znaku? Určite existujú aj iné nevyjasnené pojmy, o ktorých sa v jazykovede vedú ostré polemiky. Môj prístup vychádza z presvedčenia, že hoci termíny ako „ideálny (abstraktný) znak (výraz)“ sa veľmi nepoužívajú, *pojem* abstraktného znaku (výrazu) patrí ku každodennému konceptuálnemu inštrumentáriu logikov i jazykovedcov. Zvyčajne sa používajú iba termíny „jazykový znak“, „výraz“, „jazykový výraz“, „veta“, „výrok“, „predikát“ atď. bez prívlastku, ktorý by bližšie špecifikoval, či uvažované výrazy majú fyzickú alebo ideálnu povahu (predpokladám, že zväčša ide o abstraktné výrazy). Vo väčšine jazykovedných úvah a skúmaní to nie je potrebné ani dôležité, ale vo všeobecnej teórii

jazyka by sme problém odlišenia ideálnych výrazov od fyzických nemali ignorovať (bez ohľadu na to, či ideálne výrazy nakoniec uznáme alebo zavrhneme). V niektorých kontextoch sa tento problém priam vnucuje, napríklad pri analýze mien výrazov a skúmaní vzťahov medzi nimi.

V knihe som sa na s. 22 – 23 zmienil o troch druhoch mien označujúcich jazykové výrazy, o úvodzovkových a kurzívových menách a menách, ktoré sa skladajú z termínu zaraďujúceho výraz do nejakej triedy (napr. „výrok“, „predikát“, „premenná“, „individuové meno“ a pod.) a výrazu, ktorý pomenujeme. K menám posledného druhu patria napríklad tieto výrazy: „výrok Prší“, „premenná p“, „predikát dobrý“ atď. Najväčšiu pozornosť som venoval a najviac používal úvodzovkové mená. V tejto súvislosti som upozornil na rozdiel medzi používaním jazykových výrazov a hovorením o nich. Podľa K. Sekventa tento rozdiel je z „hľadiska ideálnych a fyzických znakov... málo vyjasnený“ (Sekvent, 2006, s. 7). Vetu „Úvodzovkové meno označuje výraz, ktorý sa nachádza medzi úvodzovkami, presnejšie, jeho ideálny vzor“ (Cmorej, 2001, s. 22) pochopil ako tvrdenie, z ktorého vyplýva, že medzi úvodzovkami sa vyskytuje ideálny vzor, čo ho inšpirovalo k ironickej poznámke, že „ideálny vzor má teda predsa len materiálnu podobu“ (s. 7). Samozrejme, s tým nemôžem súhlasiť, protirečí tomu chápanie ideálnych entít, ku ktorému sa hlásim. Zdá sa, že ide o ďalší Sekventov „objav kontradiktórnosti“ v mojich úvahách. Keby bol môj text čítal s menším zaujatím, určite by mu neuniklo, že som chcel povedať, že úvodzovkové meno označuje ideálny vzor *fyzického výrazu medzi úvodzovkami* a že výskyt ideálneho výrazu vo fyzickom úvodzovkovom mene vylučuje už moje chápanie ideálnych výrazov. Je pre mňa záhadou, z čoho v mojej formulácii vlastne usudzuje, že podľa nej ideálny vzor „predsa len [má] materiálnu podobu“.

Ďalej obhajuje názor, že „úvodzovkový znak označuje sám seba, je svojím vlastným denotátom, je to fyzický znak sám osebe“ (s. 7) a v podobe troch dôsledkov ponúka výhody, ktoré z toho vyplývajú. Keď citovanú formuláciu vezmeme doslova, tak prideme k záveru, že znak „slama“ neoznačuje fyzický znak medzi úvodzovkami, ale výraz, v ktorom sa okrem tohto slova vyskytujú aj úvodzovky. O čom sa však hovorí vo vete „Slovo ‚slama‘ má dve slabiky“? O slove, ktoré začína písmenom „s“ a končí písmenom „a“ alebo o výraze, ktorý začína a končí úvodzovkami, medzi ktorými sú písmená s, l, a, m, a uvedené v tomto poradí? V jazykovede i v logike nám zväčša ide o výraz medzi úvodzovkami. Adekvátnejší by bol návrh, podľa ktorého fyzický úvodzovkový znak označuje fyzický výraz medzi úvodzovkami (teda nie seba samého, ale iba časť medzi úvodzovkami). Tento návrh nie je zaťažný dôsledkami jeho predchádzajúcej verzie a pripúšťam, že v istých kontextoch by sa mohol uplatniť. Lenže má jednu veľkú nevýhodu: každá veta tvaru

(1) Výraz „R“ je časťou (podmetom, prísudkom, atď.) výrazu „V(R)“

(kde V(R) je zložený výraz obsahujúci R) sa stáva triviálne nepravdivá. Napríklad veta

(2) Výraz „Slama“ je časťou (podmetom, ...) vety „Slama je žltá“

je evidentne nepravdivá, pretože fyzický výraz, ktorý sa nachádza v prvej dvojici úvodzoviek vo výroku (2), sa nevyskytuje v druhej dvojici úvodzoviek (fyzický výraz „Slama“ v nej nie je totožný s prvým výrazom „Slama“). Pritom nielen v logike, ale aj v lingvistike často formulujeme vety tvaru (1) alebo zložené výroky obsahujúce také a podobné vety ako svoje zložky, ktoré pokladáme za triviálne pravdivé. Keby existovali iba fyzické výrazy, veta (2) by mohla byť pravdivá iba vtedy, keby sme obidva fyzické výrazy „slama“, ktoré sa v nej vyskytujú, stotožnili. Jednou z možností, ako sa tomuto stotožneniu vyhnúť, je postulovať ideálne výrazy, ktoré existujú mimo času a priestoru.

V jazykovedných textoch sa úvodzovkové mená výrazov veľmi nepoužívajú. Výrazy, o ktorých sa hovorí, sa najčastejšie nahrádzajú kurzívou týchto výrazov (o ktorej som sa v knižke tiež zmienil). Keby sme na ne aplikovali Sekventovo chápanie mien výrazov, museli by sme fyzický výraz v kurzíve pokladať za meno seba samého. Pri tomto chápaní mien výrazov by veta „Slovo *slama* je časťou výrazu *žltá slama*“ bola nepravdivá. Na tejto vete tiež vidíme, že s kurzívou vždy nevystačíme. Keby sme celú vetu uviedli v kurzíve, stratili by sa rozdiely medzi výrazmi, ktoré sa v uvedenej vete používajú a výrazmi, o ktorých sa v nej hovorí. Tým nechcem povedať, že kurzívu používanú na tvorbu grafických mien výrazov treba zavrhnúť. Aj používanie úvodzoviek naráža niekedy na isté obmedzenia.

Používanie úvodzovkových mien ako mien seba samých má podľa K. Sekventa tri dôsledky (či výhody, ako sa domnieva K. Sekvent). Po prvé, umožňuje nám to vraj vyhnúť sa „nie celkom reálnej [Cmorejovej] formulácii ‚keď sa o výraze zmieňujeme či hovoríme o ňom, vtedy *nepoužívame* tento výraz“ (Sekvent, 2006, s. 7). Odpoveď na otázku, či tento (= ten istý) výraz používame aj vtedy, keď je v úvodzovkách, závisí od chápania identity výrazu a bližšieho určenia pojmu používania jazykového výrazu. Používame Sekventovo meno vo vete „Výraz ‚Sekvent‘ sa skladá zo siedmich písmen“?

Zostane ním aj vtedy, keď úvodzovkové meno nahradíme rovnoznačným výrazom $S^e^k^v^e^n^t$, ktorý označuje reťazec zložený z písmen S, e, k, v, e, n, t pospájaných v uvedenom poradí operáciou zretiazenia $\wedge$, alebo vtedy, keď meno „Sekvent“ dáme niektorému bratislavskému mostu? Po druhé, ďalšou výhodou údajne je, že sa vyhneme sémantickým hlavolamom typu „úvodzovkové meno mena“. Sú azda výrazy „otec otca“, „učiteľ učiteľa“, „kritik kritika“ a pod. nejakými hlavolamami?

Tretia výhoda spočíva podľa K. Sekventa v tom, že „fyzický znak medzi úvodzovkami označuje sám seba, teda fyzický znak, a nie znak ideálny“ (Sekvent, 2006, s. 7). K. Sekvent tu svoje pôvodne vymedzenie denotátu úvodzovkového mena pozmenil (tu už seba neoznačuje *celé* úvodzovkové meno, ale iba „znak medzi úvodzovkami“), ale to nie je podstatné. Denotátom zostáva *fyzický* výraz. Ako som už však ukázal, táto výhoda zbavuje pravdivosti každú triviálne pravdivú vetu tvaru (1). Platí to aj o príklade z mojej knihy, na ktorý si K. Sekvent posvietil v tejto súvislosti. Ide o výrok

(M) „V. Mečiar“ je na prvom mieste v zozname poslancov NR SR,

uvedený ako (2) v knihe P. Cmorej (2001, s. 22). Na margo tohto výroku K. Sekvent poznamenal, že aj keď odhliadne od toho, že „[podľa Cmoreja] pre ideálny znak by priestorová lokalizácia nemala mať zmysel a v danej vete je trojnásobná (1. prvé miesto, 2. zoznam poslancov, 3. NR SR), prekáža hlavne to, že ideálny znak, nevnímateľná entita je na zozname.“ (Sekvent, 2006, s. 7 – 8). Najprv k tomu, čo mu prekáža najviac. Samozrejme, na *fyzickom* zozname sa ideálny vzor nemôže vyskytovať, na ňom môže byť iba jeho realizácia. To isté platí o fyzickej vete (2) na s. 22 mojej knihy a vete (M) v tomto článku. Čitateľa tu môže pomýliť fakt, že úvodzovkové meno pokladám za meno *ideálneho* vzoru fyzického výrazu medzi úvodzovkami. Lenže keby sme ho vymedzili ako meno *fyzického* výrazu medzi úvodzovkami, veta (M) by bola nepravdivá, aj keby Mečiarovo meno bolo na prvom mieste vo všetkých možných zoznamoch našich poslancov. Na zoznamoch sa totiž nachádzajú *iné* fyzické výrazy ako v (M). Bola by vlastne a priori nepravdivá, pretože z jej významu je zrejmé, že nie je položkou žiadneho zoznamu, ktorý je zoznamom našich poslancov obsahujúcim mená (a nie vety).

Nepochopil som, prečo K. Sekvent tvrdí, že ideálny znak „Mečiar“ by mal byť podľa mňa *vo vete* (M) priestorovo lokalizovaný na *troch* miestach, keď ani prvá položka zoznamu poslancov (predpokladajme, že taký existuje), ani ich zoznam, ani budova NR SR sa v (M) nenachádza. Za zmyslupnejšie by som pokladal tvrdenie (s ktorým však nemôžem súhlasiť), že ideálny vzor mena „Mečiar“ sa fyzicky vyskytuje 1. vo vete (M), 2. v zozname poslancov a 3. ak sa tento zoznam nachádza v budove NR SR, tak aj v nej. Od poslednej možnosti môžeme abstrahovať (alebo ju rozšíriť o priestory, v ktorých sa vyskytuje budova NR SR), nie je pre nás zaujímavá. Pri formulovaní príkladu (M) som predpokladal, že zoznam poslancov je napísaný na nejakom papieri, takže meno V. Mečiara sa na ňom vyskytuje ako *fyzický* znak. Ideálnu podobu tohto mena na ňom vylučuje kontext a koncepcia ideálnych výrazov. Z kontextu by teda mohlo byť jasné, že (M) treba interpretovať a chápať takto:

(IM) Realizácia mena „V. Mečiar“ je na prvom mieste v zozname poslancov NR SR.

Keby meno „V. Mečiar“ označovalo fyzický znak medzi úvodzovkami, výraz „realizácia mena V. Mečiar“ by sa na nič nevzťahoval, lebo fyzické výrazy nemajú realizácie a veta (IM) by nemala zmysel alebo pravdivostnú hodnotu. Ak „V. Mečiar“ označuje ideálny vzor fyzického výrazu medzi úvodzovkami, význam (M) môžeme explicitne vyjadriť vetou

(Ex) Realizácia ideálneho vzoru, ktorý označuje úvodzovkové meno „V. Mečiar“, je na prvom mieste v zozname poslancov NR SR.

Ešte dodajme, že meno „V. Mečiar“ označuje vzor fyzického mena medzi úvodzovkami. Z toho a z (Ex) vyplýva, že na prvom mieste v zozname sa vyskytuje *fyzická* realizácia ideálneho vzoru Mečiarovho mena, nie tento vzor. Pripúšťam však, že môj výklad v knihe môže svojou stručnosťou čitateľa dezorientovať a priviesť ho k podobnému záveru ako K. Sekventa. Cesta k nemu je jednoduchá: ak úvodzovko-

vé meno označuje ideálny vzor, tak podľa vety (M) vzor mena „V. Mečiar“ je na (fyzickom) zozname poslancov. Aby sme sa vyhli podobným nedorozumeniam, treba explicitne uviesť, že v (M) je reč o realizácii vzoru, a nespoľiehať sa na poznanie predpokladov, o ktoré som sa opieral vo svojom výklade. Za nepriame upozornenie na tento nedostatok K. Sekventovi, samozrejme, ďakujem.

Ďalej sa K. Sekvent zmieňuje o tabuizácii slov. Tabu pokladá za „znak fyzický, nie ideálny“ (s. 8). S týmto názorom si dovoľím polemizovať. V danom kontexte predsa netabuizujeme (t. j. nezakazujeme) konkrétne akustické prejavy, ale používanie, t. j. realizovanie určitého vzoru. Tabuizácia slova „prďúsi“ v parlamente nie je predsa zákazom používania Mečiarom *už použitého* fyzického výrazu, ale zákazom používať realizácie jeho ideálneho vzoru. Čo sa v našom parlamente stalo, už sa, žiaľ, neodstane, takže by bolo smiešne zakazovať použitie *fyzického* výrazu, ktorý *vyslovil* V. Mečiar. To môžeme nanajvýš sankcionovať a dodať, že sa nepatrí používať podobné výrazy, ako použil V. Mečiar, t. j. realizácie vzoru „prďúsi“. Tým nechcem povedať, že každý fyzický výraz sa dá použiť iba raz. V. Mečiar mohol svoju nadávku napísať na transparent, opakovane ho nosiť do parlamentu a počas diskusie ho vystrkovať nad hlavu. V tomto prípade by sme mohli hovoriť o tabuizovaní používania určitého fyzického výrazu.

Na záver tohto oddielu spomeniem ešte jednu nejasnosť, na ktorú K. Sekvent naráža na s. 5, kde sa pýta, či v mojej charakteristike jazyka, ktorá „sa týka aj významu znakov“, nie je „imanentne prítomná bilaterálna koncepcia znaku“. Odpoveď závisí od toho, akú bilaterálnu koncepciu znaku má K. Sekvent na mysli. Túto koncepciu možno totiž formulovať tak vágne, že bude latentne prítomná v každej charakteristike jazyka, v ktorej sa berie do úvahy význam jazykových výrazov.

7. Zdá sa, že na ideálnych výrazoch K. Sekventovi najviac prekáža ich nevnímateľnosť. Na s. 8, kde stručne naznačuje svoje chápanie ideálnych výrazov, píše: „nazardávame sa, že jazykoveda pri opise prirodzeného jazyka ako systému... automaticky, implicitne... bez osobitého rozlišovania fyzických a ideálnych slov, syntagiem, viet, súvetí a textov celkom samozrejme predpokladá, že tieto znaky sa chápu ako *ideálne* entity či vzory, ako zovšeobecnené znaky, pri ktorých priestorová a časová lokalizácia má svoj význam... a ktoré sú *zmyslami vnímateľné*“ (podčiarkol P. C.). O niekoľko riadkov nižšie dodáva, že „abstraktnosť a všeobecnosť tu nevyúsťuje do zmyslami nevnímateľných entít“. Nevie, do akej miery Sekventova charakteristika postoja jazykovedy či skôr jazykovedcov k rozlišovaniu fyzických slov od ideálnych zodpovedá skutočnosti. Skôr by som povedal, že vo väčšine jazykovedných skúmaní sa toto rozlišovanie explicitne neuplatňuje, ale iba mlčky, možno len podvedome, predpokladá. Je predmetom všeobecnej jazykovedy a filozofie jazyka. Ale aj za hranicami týchto disciplín sa niekedy vynorí otázka o bohatstve slovnej zásoby v danom jazyku alebo o počte slov určitej kategórie (napr. predložiek), o počte nejakých výrazov v určitom texte a pod., a vtedy si jazykovedec musí vybrať, či bude hľadať počet fyzických výrazov alebo ich ideálnych vzorov. Narazí na ňu aj pri skúmaní niektorých vzťahov medzi

výrazmi a ich zložkami (azda najčastejšie na vzťah byť časťou). Hoci som vo svojej knižke na to upozorňoval, K. Sekvent sa týchto problémov ani len nedotkol. Namiesto toho ponúkol náčrt koncepcie, v ktorej fyzické a ideálne znaky nerozlišene splývajú.

Keby sme Sekventovu formuláciu o nerozlišovaní fyzických a ideálnych slov, syntagiem,... atď. v jazykovede vzali doslova, museli by sme každý fyzický výraz stotožniť s ideálnym, z čoho vyplýva, že dva rôzne fyzické výrazy by nemohli byť realizáciou toho istého ideálneho vzoru. Ak fv_1 , fv_2 sú dva rôzne fyzické výrazy a Iv_1 vzor prvého a Iv_2 vzor druhého výrazu, tak z totožnosti fyzických výrazov s ich ideálnymi vzormi vyplýva, že $Iv_1 \neq Iv_2$. To znamená, že odlišné fyzické výrazy by nemohli mať ten istý vzor. Načo by bol taký pojem vzoru jazykovede alebo logike? Podľa toho istého vzoru možno predsa vysloviť, napísať či inak realizovať rôzne fyzické výrazy. Navyše vzor je vzorom aj vtedy, keď ho ešte nik nerealizoval (aj nerealizovaný plán je plánom a nesplnené predsavzatie predsavzatím).

Podľa K. Sekventa v jazykovede sa znaky pokladajú za ideálne, zmyslovo vnímateľné a časovo i priestorovo lokalizovateľné entity. Sú to teda entity, ktoré kauzálne pôsobia na naše zmyslové orgány (najmä na náš sluch a zrak) a zároveň vystupujú ako ideálne vzory fyzických výrazov. Obávam sa, že pojem ideálnej entity s takými vlastnosťami je číre *contradictio in adjecto*. K. Sekventom charakterizované znaky sú hybridné entity s vlastnosťami fyzických aj ideálnych entít. Ako fyzické entity sú zmyslovo vnímateľné a lokalizovateľné a ako ideálne entity sú to „vzory“ či „zovšeobecnené znaky“. Možno však *abstraktné* vzory lokalizovať? Kde sa nachádza napr. vzor výrazu „jazyk“ alebo vzor mena „F. de Saussure“? Podľa Sekventovej tézy o nerozlišovaní ideálnych vzorov od ich fyzických realizácií vzory by mali byť s realizáciami totožné, čo ich redukuje na fyzické útvary a nastoľuje otázku, v čom vlastne spočíva ideálny charakter vzoru a prečo K. Sekvent o ideálnych výrazoch vôbec hovorí. Preto predpokladajme, že vzor sa vyskytuje vo fyzických realizáciách iba ako ich časť. Keďže zmyslovo vnímateľné sú len fyzické entity a ich časti, ideálny vzor ako vnímateľná entita by mal byť *fyzickou* časťou fyzického výrazu. Iba také entity môžu kauzálne pôsobiť na naše zmyslové orgány. Lenže ktorá časť fyzického Saussurovho mena tvorí jeho ideálnu zložku? Navyše i keby ideálny vzor bol fyzickou časťou jeho realizácie, mal by byť časťou *každej* jeho realizácie, čo nie je možné, pretože rôzne *fyzické* mená de Saussura sa nemusia prekrývať a teda ani mať spoločné časti.

Teraz skúmame, či vzor s viacerými realizáciami, ktorý nie je totožný so žiadnou z nich ani so žiadnou z ich častí, môže byť vnímateľnou entitou. V tejto súvislosti si treba uvedomiť, že vnímame iba predmety, ktoré sa nachádzajú v dosahu našich zmyslov a že osoba mimo tohto dosahu ich nemôže vnímať (kvôli zjednodušeniu abstrahujeme od prípadov, v ktorých sa odlišné dosahy prekrývajú). Napríklad zorné pole každého človeka, ktorý je práve v Prešove, je mimo zorného poľa ľubovoľného človeka, ktorý je práve v Bratislave a obrátene, takže žiadny predmet, ktorý vidí Prešovčan, nemôže vidieť Bratislavčan, ktorý nie je v Prešove a naopak. Predpokladajme, že Prešovčan i Bratislavčan čítajú tento článok (v rôznych exem-

plároč Jazykovedného časopisu) a obidvaja narazia na meno „de Saussure“. Niet sporu o tom, že pritom vnímajú rôzne fyzické výrazy. *Vnímajú* však ideálny grafický vzor tohto mena? Keby sme to pripustili, museli by sme akceptovať názor, že môžeme vnímať aj predmety, ktoré sa nachádzajú mimo nášho zorného poľa. Ak náš Prešovčan vníma realizáciu mena „de Saussure“ a jej ideálny vzor A a Bratislavčan vníma inú realizáciu mena „de Saussure“ a jej ideálny vzor B, pričom $A = B$, tak obidvaja vnímajú aj objekt, ktorý je mimo dosahu ich zorného poľa. Zovšeobecnením tohto príkladu prideme k zarážajúcemu záveru, že v tom istom čase je na mnohých miestach zmyslovo vnímateľný objekt, ktorý sa nachádza mimo vizuálneho či akustického dosahu používateľov jazyka. Možno namietnuť, že každý používateľ vníma predsa vzor výrazu sprostredkovaný realizáciou, na ktorú je zameraná jeho pozornosť, a nie vzor, ktorý vníma iný človek prostredníctvom inej realizácie. Lenže ak je to tak, čo nás oprávňuje tvrdiť, že ich pozornosť je zameraná na ten istý vzor? Môžeme potom povedať, že obidvaja vnímajú ten istý vzor?

So zreteľom na uvedené problémy a nejasnosti, o ktorých sa tu pre nedostatok miesta nebudem rozširovať, pokladám K. Sekventom načrtnutú koncepciu za neprijateľnú, hoci chápem, že nejednému jazykovedcovi, ktorý vo svojich skúmaníach všeobecnú teóriu znakov explicitne neuplatňuje, sa môže pozdávať. Pri jej hodnotení treba vziať do úvahy aj skutočnosť, že jej náčrt predstavuje v Sekventovej stati iba marginálny doplnok k jeho kritike mojich názorov. Napriek niektorým nedorozumeniam a istej zaujatosti, s akou svoju stať písal, oceňujem, že K. Sekvent nadviazal na diskusiu o jazykových znakoch, ktorá sa u nás slimačím tempom vlečie už niekoľko desaťročí, a ďakujem mu za niekoľko podnetov na ďalšie domýšľanie niektorých detailov všeobecnej teórie jazykových znakov.⁴

Bibliografia

CMOREJ, Pavel: K explikácii pojmu jazykový znak. In: Jazykovedný časopis, 1985, roč. 36, č. 2, s. 150 – 162.

CMOREJ, Pavel: O ideálnych jazykových znakoch a označení. In: Jazykovedný časopis, 1991, roč. 42, č. 2, s. 122 – 129.

CMOREJ, Pavel: Úvod do logickej syntaxe a sémantiky. Bratislava: Iris 2001. 142 s.

CMOREJ, Pavel: O utváraní ideálnych vzorov jazykových výrazov. In: Organon F, 2003, roč. 10, č. 3, s. 316 – 327.

CMOREJ, Pavel: Používanie, spôsob používania a význam jazykových výrazov. In: Používanie, interpretácia a význam jazykových výrazov. Ed. M. Zouhar. Bratislava: Veda 2004, s. 35 – 48.

KRAUSOVÁ, Nora: Význam tvaru – tvar významu. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984. 360 s.

SAUSSURE, Ferdinand de: Kurs obecné lingvistiky. Preložil F. Čermák. Praha: Odeon 1989. 467 s.

SEKVENT, Karel: K dualistickým koncepciám jazykového znaku. In: Jazykovedný časopis, 2006, roč. 57, č. 1, s. 3 – 12.

ZOUHAR, Marián: Poznámky o jazyku a ideálnych znakoch. In: Organon F, roč. 8, 2001, č. 3, s. 314 – 322.

---

⁴ Táto stať bola napísaná v rámci grantovej úlohy 2/0162/09 Jazyk, sémantika, kontext. Ďakujem M. Zouharovi za jej prečítanie s poznámkami k niektorým formuláciám.

ROZHLADY

ARABSKÁ DVOJVARIANTNÁ KOMUNIKÁCIA V PRÁČACH AKADÉMIE ARABSKÉHO JAZYKA – PRVÁ DEKÁDA 21. STOROČIA

MAREK BRIEŠKA

BRIEŠKA, Marek: Arabic Diglossia at Works of Academy of the Arabic Language – the first Decade of 21st Century. Jazykovedný časopis, 2009, Vol. 60, No.1, pp. 75 – 86. (Bratislava)

The paper aims at providing analysis of various studies related to the problem of Arabic diglossia. The Arab/Islamic world has suffered from these two variants of the same language for centuries. Perspectives and studies are quite numerous dealing with the aforementioned issue from different points of view. The scope of the paper is limited to the first decade of 21st century solely from the Arab world. It covers studies of the Arab linguists and their respective attitudes towards the subject. Each study was analysed and assessed as against specified criteria. The objective was to provide up-to-date survey of various linguistic approaches to Arabic diglossia.

Štúdia si kladie za cieľ predstaviť jazykovedné myslenie z arabského kultúrneho okruhu prvej dekády dvadsiateho prvého storočia. Analýze boli podrobené štúdie, ktoré uverejňovala Akadémia arabského jazyka so sídlom v Káhire v jej časopise Akadémie arabského jazyka (ďalej len „MML°A“). Diela boli kriticky zhodnotené a roztriedené podľa kritérií na reformátorov umiernených a radikálnych. Jazykovedné štúdie z uvedeného časopisu ponúkajú to najnovšie, čo sa na poli modernej arabskej lingvistiky za posledných desať rokov odohralo. Napriek tomu, že diskusie o arabskej diglosii (existencii dvoch variantov v rámci jedného jazykového spoločenstva) stále neutíchajú, zjednotené panarabské subštandardné nehovorové, prestížne a hovorené jazykové médium je stále nedostihnou chimérou.

Nāṣir al-Dīn al-Asad: Ḡuhūd baḍ al-muḥdaṭin fi al-ʿāmmī al-faṣīḥ

Úsilie niektorých moderných autorov o spisovný dialekt

Ako už naznačuje titul autorovho článku, štúdia je zameraná skôr na kritické zhodnotenie prínosu reformátorov pri formovaní spisovného dialektu (*al-ʿāmmī al-faṣīḥ*). Táto myšlienka nie je nová, už jazykovedci a literáti ako napríklad Maḥmūd T a j m ū r (1957, s. 235) propagovali myšlienku tretieho variantu (*al-ʿāmmīja al-fuṣḥā*).

Autor vyčleňuje výrazy, ktoré boli pôvodne spisovné, ale pod vplyvom odchýlok a zmien (*al-taḥrīf wa al-taǧīr*) (Al-Asad, N. al-Dīn, 2000, s. 206.) došlo k tomu, že sa odchýlili od pôvodnej spisovnej podoby, avšak svojím pôvodom viac či menej patria do oblasti spisovnej arabčiny alebo, ako ju autor nazýva (*al-luġa al-ʿālīja*) – do vznešeného jazyka. Autor bližšie nešpecifikuje akékoľvek štruktúrne zmeny, ktorými bola spisovná arabčina zasiahnutá, ale obmedzuje sa iba na zmeny a odchýlky v hláskach (*al-aṣwāt wa ḥarakāt al-ḥurūf*)

(ibid., s. 206) a ako príklad uvádza egyptské formy (varianty) (*ʿandak*), kde dochádza k zme-
ne samohlásky. Tvrdí, že postupom času tieto hláskoslovné zmeny dosiahli taký stupeň, pri
ktorom je takmer nemožné identifikovať spisovný pôvod daného slova.

V ďalšej časti sa autor už priamo venuje niekoľkým reformátorom, ktorých rozdeľuje
do dvoch skupín: 1. skupina, ktorá tvorí väčšinu a zameriava sa na odlišnosti dialektu od spi-
sovnej normy a dialekt vníma ako závažnú chybu; 2. skupina, ktorá tvorí menšinu a jej členo-
via sa zameriavajú na podobnosť a spojitost' dialektu a spisovnej normy (ibid., s. 212).

Je to práve táto druhá skupina, ktorá obhaja a snaží sa ustanoviť spisovný dialekt (*al-ʿā-
mī al-faṣīḥ*). Autor spomína mená štyroch jazykovedcov, predstaviteľov tejto skupiny: **Aḥmad**
ʿĪsā, **Aḥmad Riḍā al-ʿĀlamī**, **Šaḡīq Ġabari** a **ʿAbd al-Malik Murtād**, ktorý sa vo
svojom diele *Spisovné zvláštnosti v dialekte (al-ġarīb al-faṣīḥ fi al-ʿāmmī)* vyjadruje nasledovne:

„*Lam taḥruġ al-ʿāmmīja maʿa taḥrīfihā wa ʿadam ḡabt qawāʿidihā ʿan kawnihā luġa ʿa-
rabīja. Wa al-taḥrīf kāna maʿrūfan bi iḥtilāf luġāt al-ʿarab.*“

„Dialekt so svojimi odchýlkami a absenciou presných gramatických pravidiel je stále
vo svojej podstate arabským jazykom. Odchýlky sa vyznačovali odlišnosťami v jazykoch
Arabov“ (ibid., s. 212).

Ďalším autorom, ktorý reprezentuje menšinu a je mu venovaný širší priestor, je **Aḥmad**
ʿĪsā a jeho dielo *Al-muḥkam fi uṣūl al-kalimāt al-ʿāmmīja* (1939). Autor sa o dialekte vyjadru-
je:

„*al-luġa al-ʿarabīja al-ʿāmmīja allatī nataḡallamuhā al-ʿān fi miṣr lajsat baʿida kull buʿd*
ʿan al-ʿarabīja al-fuṣḡā wa hīja tabtaʿid ʿan al-fuṣḡā fi šajʿajni: al-ʿrāb wa tarkīb al-ḡurūf.“

„Hovorový arabský jazyk, ktorým teraz rozprávame v Egypte, nie je úplne vzdialený spi-
sovnej arabčine, odlišuje sa od nej v dvoch veciach: flexii a usporiadaní hlások“ (ibid., s. 215).

Podľa jeho názoru sú nespisovné hovorové prvky v egyptskom dialekte vo svojej pod-
state spisovné a celá práca spočíva v úsilí vrátiť ich späť do pôvodnej podoby. Autor sa v štú-
diu neobmedzuje len na „nespisovné“ arabské výrazy, ale takisto skúma cudzie prvky prebraté
z iných jazykov.

Ďalší dvaja z podobne orientovaných vedcov, ktorým sa však pre nedostatok miesta ne-
budeme bližšie venovať, sú **Šaḡīq Ġabari** a **ʿAbd al-Malik Murtād**. Autor štúdie si zámer-
ne vybral vedcov z rôznych arabských krajín, a to z Libanonu, Egypta, zo Sýrie a Alžírsku,
ktorých však spája rovnaká tematika – spisovný dialekt (*al-ʿāmmī al-faṣīḥ*). O cieľoch a prak-
tickom vplyve takýchto štúdií však možno polemizovať. Poskytnutie dôkazu, že nespisovné
slová majú svoj pôvod v spisovnej arabčine, ešte neznamená vyriešenie takého komplexného
problému, akým je bezpochyby arabská diglosia. Dosiahnutie tohto cieľa si vyžaduje jednot-
nú jazykovú politiku a spoluprácu na panarabskej úrovni.

ʿAbd al-Karīm Ḥalīfa: Al-ʿarabīja al-fuṣḡā wa al-ʿāmmīja fi al-idāʿa wa al-tilfāz Spisovná arabčina a dialekt v rozhlase a televízii

Autor začína štúdiu slovami o nekonečných diskusiách na pôde Akadémie arabského
jazyka o dialekte a spisovnej arabčine a ich často nerovnom boji v rozličných oblastiach ľud-
skej činnosti a života. Spisovnej arabčine však na počudovanie prisudzuje oba atribúty, a síce
jazyk písaného prejavu aj jazyk hovoreného prejavu (*inna al-luġa al-ʿarabīja luġat kitāba wa*
ḡiṭāb fi al-ʿaṣr al-ḡadīr) (Ḥalīfa, ʿAbd al-Karīm, 2000, s. 520). Jej pôvod odvodzuje od jazyka
Koránu (*ḡadīṭov*) a arabsko-islamského kultúrneho dedičstva a takisto ju vníma ako literárny

a vedecký jazyk. Je to jazyk používaný v písomnej komunikácii. Okrem písaného arabského jazyka existuje ešte aj hovorená arabčina alebo arabčina hovoreného prejavu (*al-ʿarabija al-maḥkija aw luḡat al-taḥāṭub*) (ibid., s. 520). Na rozdiel od ostatných autorov však tento variant nestotožňuje s hovorovou formou jazyka, ale zastáva názor, že hovorený prejav sa v každom jazyku odlišuje od písaného prejavu. A práve tento variant umiestňuje do značne roztráseného priestoru medzi spisovným písaným jazykom a dialektom. Autorov model reprezentuje trichotomické členenie: písaný jazyk (*al-luḡa al-maktūba*), hovorený jazyk (*al-luḡa al-maḥkija aw luḡat al-taḥāṭub*) a nakoniec hovorový jazyk (*al-luḡa al-ʿammija*).

Autor zastáva názor, že práve tento stredový variant má mnoho spoločného s písanou formou jazyka, ale nesmie s ňou byť stotožňovaný. Príčinu úpadku písaného a hovoreného jazyka vidí v nepriaznivých spoločenských podmienkach. Úpadok dosiahol štádium, keď sa z hovoreného jazyka (hovoreného prejavu) stáva hovorový jazyk. Hovorový, čiže nárečový formu jazyka dokonca stotožňuje s negramotnými vrstvami spoločnosti, ktorým ich socio-ekonomický štatút bráni v prístupe k vzdelaniu. Toto je možno trochu nadnesené tvrdenie, pretože je neodškrípateľným faktom, že aj tí najväčší intelektuáli v súkromí svojich domovov alebo medzi najbližšími priateľmi nepoužívajú vznešený spisovný jazyk, ale jadrnú nárečovú formu (dialekt). Autor však tvrdí, že aj v tomto druhu jazykového prejavu existujú určité úrovne, ktoré on určuje na základe sociologických faktorov – vzdelanie, kultúra a majetkové pomery. Toto stanovisko sa zhoduje s prevládajúcim názorom arabských konzervatívnych lingvistov, že dialekt nie je vhodný na vznešené vyjadrovanie a nádeje v budúcnosť arabčiny vkladajú do tretieho variantu (*al-luḡa al-maḥkija*). Autor konflikt spisovnej arabčiny a dialektu nevníma ako konflikt dvoch jazykových variantov, ale poukazuje na širšie súvislosti:

„*Wa innamā kāna al-širāʿ bajna al-qūwa wa al-duʿf, bajna al-waḥda wa al-tašattut, bajna al-ʿilm wa al-ḡahl bajna ʿawāmil al-izdihār al-ḥaḍārī wa asbāb al-taḥalluf.*“

„Ide o konflikt medzi silou a slabosťou, medzi jednotou a rozdrobenosťou, medzi vedomosťami a nevedomosťou, medzi faktormi, [ktoré prispievajú k] rozkvetu civilizácie a príčinami zaostalosti“ (ibid., s. 522).

Neobáva sa o budúcnosť spisovného jazyka, ktorý je podľa neho dostatočne chránený v mešitách, univerzitách a jazykových inštitútoch. Dialekt umožňuje prejaviť každodenné, ľudské city, ktoré našli svoje vyjadrenie vo forme *zaḡalu* (tradičná hovorená strofická poézia v arabskom dialekte/dialektoch), kým písaná spisovná arabčina je určená na kultivované vyjadrovanie v situáciách, kde použitie dialektu je kultúrne nevhodné. Negatívnu úlohu v rámci spisovného jazyka podľa neho zohrávajú imperialistické snahy Západu, ktorý sa snažil rozdrobiť arabskú jednotu a propagovať regionalizmus. S príchodom 20. storočia, s obrovským rozmachom médií, či už rádia, televízie alebo tlače, sa pozornosť opäť upriamila na spisovnú arabčinu a spôsob, akým ju podporovať. Média sú už svojou podstatou masovým javom a pozneranie televízie nevyžaduje, aby bol človek gramotný.

„*Fa kānat luḡat al-iʿlām al-iḍāʿī al-muwaḡḡaha ilā ḡamāhīr al-umma.*“

„Jazyk masmédií bol určený masám“ (ibid., s. 524).

Autor vníma médiá ako vhodný prostriedok na rozšírenie spisovného hovoreného jazyka a za tým účelom navrhuje vytvorenie jednotnej jazykovej politiky, resp. jazykového plánovania. Preto by všetky médiá v celom arabskom svete mali vysielat' jediným spoločným jazykom (*al-luḡa al-muštāraka*), ktorý stotožňuje so stredovým variantom arabčiny – hovorenou arabčinou (*al-luḡa al-maḥkija*). Rovnako ako u iných autorov aj u neho je myšlienka arabskej

jednoty a panarabizmu tesne spojená s myšlienkou jednotného spisovného jazyka, ktorý prekračuje hranice jednotlivých arabských štátov. Vyjadruje možno trochu trúfalé presvedčenie, že v budúcnosti budú týmto jazykom rozprávať vzdelanci (*al-muta^callimūn*) rovnako ako negramotní (*al-ummijūn*). Príčinu rozšírenia dialektov v arabských krajinách a úpadku spisovnej arabčiny vidí v nevedomosti a zaostalosti. Spisovná arabčina je podľa neho konečným víťazom, ktorému neprekážajú rozličné pokusy o nastolenie dialektu, alebo nahradenie jej písmen latinskými písmenami (ibid., s. 526).

Útoky, ktorým v súčasnosti čelí spisovná arabčina, vníma ako tvrdý zásah do identity jazyka a za najnebezpečnejšie považuje: 1. Fakt, že arabčina bola vo väčšine krajín zbavená svojho postavenia a nahradená buď dialektmi alebo cudzimi jazykmi; 2. Fakt, že sa dialekty začali používať dokonca aj na oficiálnych a závažných spoločenských úrovniach (ibid., s. 527).

Skutočné nebezpečenstvo však podľa neho spočíva v tom, že všetky arabské krajiny väčšinou používajú dialekty a snažia sa ich dokonca presadiť vo vysielaní v rádiu a televízii. Autor pri bližšom skúmaní typu jazyka, ktorý sa používa v egyptských médiách dospel k nasledovnému záveru:

„...*taqūm ‘alā al-mazǧ bajna al-‘āmmija wa al-fuṣḥā wa ‘alā taskīn awāḥir kalīm*“

„...spočíva v zmesi dialektu a spisovnej arabčiny a absencii flexie na konci slov“ (ibid., s. 527).

Dialekt dokonca „obviňuje“ z toho, že si našiel cestu až na najvyššie miesta, do prejavov ministrov a prezidentov. Takéto (diglossné) prejavy boli typické napríklad pre egyptského prezidenta Ğamāl ‘A b d al-N āṣ i r a. Autor preto tvrdí, že pozornosť jazykovedcov a tvorcov jazykovej politiky by sa mala zamerať predovšetkým na médiá a v každej arabskej krajine by sa mala dôsledne uplatňovať mediálna politika (*al-sijāsa al-i‘lāmija*).

Posledná časť štúdie je venovaná štatistikám programovej reprezentácie v arabských krajinách. Výsledky výskumu nie sú veľmi priaznivé a ukazujú, že dialekty v médiách prevládajú nad vysielaním v spisovnej arabčine, samozrejme s výnimkou správ, prejavov alebo vysielaní so závažným náboženským obsahom. Autor sa neobáva len útoku dialektov na vysielanie, ale takisto prílišného kultúrneho otvorenia (*al-infītāḥ al-ṭaqāfi*) sa Západu. Preto na konci štúdie autor spisovnú arabčinu obhajuje a tvrdí:

„*Lajsa amāmanā bi al-tāli siwā al-‘arabija al-fuṣḥā luǧa muṣṭaraka jafhamuhā al-‘āmmi wa al-muta^callim ‘alā muḥtalif mustawajātihim al-iḡtim^cija wa al-ṭaqāfija*“

„A tak nám nezostáva nič iné len spisovná arabčina, ktorá je spoločným jazykom, ktorému rozumie tak jednoduchý človek ako vzdelaný, bez rozdielu ich príslušnosti k spoločenskej a kultúrnej vrstve“ (ibid., s. 537).

Proti tomuto trochu optimistickému tvrdeniu by sa dalo namietať, že negramotný človek (*al-ummī*), nemôže nikdy plne pochopiť spisovnú arabčinu. Hoci ju zvládne, bude to vždy pasívna znalosť, nikdy sa nebude môcť otvoriť arabsko-islamskému kultúrnemu dedičstvu, ktoré si Arabi tak cenia, pretože nebude vedieť čítať a písať a všetky znalosti budú len sprostredkované.

‘Alī Raǧab al-M a d a n i: Al-i‘lām al-‘arabī wa mā juḍifuh li al-‘arabija min tawlīd li al-mufradāt wa asālib al-ta‘bīr

Arabské médiá, ich slovtvorba a spôsob vyjadrenia

Základným termínom autorovej práce je tvorba (*tawlīd*). Jej zrod autor umiestňuje zhruba do obdobia, keď bola spisovná arabčina, alebo arabčina kmeňa Kurajš, ktorú on nazýva

prvotnou arabčinou (*al-ʿarabija al-ūlā*), vystavená perzským vplyvom. Ide zhruba o obdobie, ktoré ostatní autori nazývajú obdobím islamských výbojov.

Tawlīd v autorovom ponímaní znamená rovnako školu, ktorá bola počas rozkvetu islamského kalifátu založená v Bagdade a slúžila na ochranu čistého arabského jazyka pred cudzími vplyvmi. Autor tvrdí, že škola bola dokonca veľmi dobre zorganizovaná.

Dnes túto úlohu zastávajú akadémie arabského jazyka. Tieto akadémie sú dôležité hlavne v dnešnom mediálnom veku, aby zastrešovali a kontrolovali prívál cudzích slov do jazyka:

„...*bi an takūn tilka al-māğāmiʿ marğaʿan lahum li taʿakkud min salāma mā juwallidūn wa juđifūn ilā al-ʿarabija idāfatan salīmatan.*“

„...a aby im boli tie akadémie zdrojom, ktorý ich ubezpečí o správnosti toho, čo tvoria a pridávajú do arabčiny.“ (Al-Madani, ʿAlī Rağab, 2000, s. 566).

Autor navrhuje vytvorenie zákonného dokumentu, ktorý by bol záväzný pre všetky arabské krajiny a podľa ktorého by sa malo postupovať pri preberaní nových výrazov do slovníka, a to hlavne v masmediálnej oblasti. Otázkou však zostáva, ako podľa neho koordinovať činnosť jazykových akadémií a tých, ktorí pracujú v masmediálnej oblasti. Navrhuje vytvorenie špeciálneho výboru (*al-lağna al-ʿuljā*) so sídlom v Káhire, ale s dosahom na všetky akadémie arabského jazyka a médiá. Tým sa podľa neho dosiahne vytúžený cieľ. Autor vo svojom pláne zachádza aj do ďalších podrobností a jeden z jeho návrhov spočíva v tom, že tento špeciálny výbor by mal pravidelne vydávať periodiká s najnovšími poznatkami (ibid., s. 568).

Úloha pre tých, ktorí pracujú v masmediálnej oblasti, je zachovať čo najväčšiu čistotu a správnosť jazyka bez akýchkoľvek cudzích prvkov a to bez ohľadu na to, v ktorej krajine pôsobia. V prípade, že si nie sú istí, treba poskytnúť relevantné výrazy alebo slovné spojenia osobitnému výboru, aby ich mohol odobriť.

Veľkú prekážku však autor vidí v praktickej aplikácii toho, čo výbor alebo akadémia odobria, pretože nie je vytvorený dostatok kanálov na prenos týchto informácií k bežným používateľom, pre ktorých sú v konečnom dôsledku aj určené. Autor v štúdiu zavádza termín rozšírenie spisovnej arabčiny pomocou navrátenia dialektu do jeho spisovnej formy (*taʿmīm al-fuṣḩā bi tafsīḩ al-ʿammīja*) (ibid., s. 571). Túto úlohu zveruje opäť akadémiám arabského jazyka a ich expertom.

Hoci správne identifikuje úlohu akadémií arabského jazyka, ako sám už vyššie poznamenal, chyba praktické spojenie medzi akadémiou a bežným životom jednotlivca. To nás núti zamyslieť sa nad tým, akú hodnotu má „očistený“ hovorový výraz zapísaný do registra v akadémii, keď niekoľko miliónov Egypťanov bude naďalej používať zaužívaný nespisovný výraz. Je skvelý nápad prepojiť prácu akadémií arabského jazyka a médií, avšak žiaden konkrétny a aplikovateľný plán zatiaľ nevyšiel.

ʿAbd al-Hādī a l - T ā z i: Šīrāʿ al-luğāt fi wasāʿil iʿlām

Konflikt jazykov v médiách

Väčšina štúdií z poslednej dekády minulého storočia alebo v prvých rokoch tohto storočia sa nejakým spôsobom dotýka masmediálnej komunikácie, či už v jej pozitívnom alebo negatívnom aspekte. To však nebráni autorovi, aby vo svojej úvodnej reči akadémii nevyzval, aby venovala viac pozornosti tomuto páľčivému problému.

Neobáva sa o budúcnosť spisovnej arabčiny, pretože arabský jazyk je podľa neho dobre ukotvený v arabskom svete. Jeho štúdia sa a priori nezaobera konfliktom spisovného jazyka a hovorového variantu, ale skôr postavením arabčiny a ostatných jazykov, ktoré sa používajú

na dorozumievanie v arabskom svete. Nemusi to byť hneď cudzí jazyk ako francúzština alebo angličtina ale napríklad aj berberské jazyky alebo kurdčina. Cudzí jazyky na rozdiel od iných autorov nepovažuje za imperialistickú hrozbu, ale vníma ich ako obohatenie (*ignā*). (Al-Tāzī, °Abd al-Hādī, 2001, s. 583).

Jeho prístup je diametrálne odlišný od ostatných autorov, pretože tvrdí, že prijať iné ešte nutne neznamená podrobiť sa mu a vzdať sa svojho kultúrneho dedičstva. Vo svojich analýzach dokonca tvrdí, že chyby (*taḥrif lafz*), ktoré robí hlásateľ či hlásateľka, sú ospravedlniteľné. Jeho kritike neuniknú ani šejkovia, ktorí tak často radi kritizujú a dbajú na správnosť jazyka druhých ľudí.

Problém, ktorým sa zaoberá, má viac panarabský charakter, pretože ide o terminologickú inkonzistenciu medzi jednotlivými arabskými krajinami:

„... *hal ja'tamidūn al-muṣṭalaḥ al-musta°mal fī miṣr aw fī sūrījā aw fī al-°irāq aw fī bilād al-ma°grib*.“

„... či sa spoľahnú na termín, ktorý sa používa v Egypte, Sýrii, Iraku alebo v krajinách Maghribu.“ (ibid., s. 583).

A tak práve tento problém, keď sa dostane na panarabskú mediálnu úroveň, môže podľa autora spôsobiť nepríjemnosti. Vtedy sa lingvistický problém stáva politickým. Autor, ako mnohí iní, navrhuje vytvorenie špeciálneho výboru pre preklad (*haj'a °uljā li al-tarḡama*), ktorý by sa týmito otázkami priamo zaoberal. Tak by sa súčasne zachovala správnosť jazyka a nebránilo by sa ďalšiemu vývoju. Situáciu porovnáva s Európou, kde takéto výbory existujú a sú maximálne funkčné.

Práve takéto výbory a akadémie by podľa autora mali byť zodpovedné za

„... *taqrib mā ja°idd min mufradāt ḥaḍārīja ilā al-luḡa al-°arabīja*.“

„... priblíženie nových civilizačných výrazov k arabskému jazyku.“ (ibid., s. 584).

Autor vyjadruje nádej, že arabčina bude naďalej schopná plniť svoju doterajšiu funkciu, rovnako ako bude schopná prijímať nové výrazy a pružne sa prispôsobovať meniacim sa podmienkam a potrebám.

Muḥammad Bin š a r ī f a: Al-taṣwīb al-luḡawī fī wasā'il al-i°lām al-°arabī bajna al-mašriq wa al-ma°grib

Jazyková náprava v arabskej masmediálnej komunikácii medzi krajinami
Mašriku a Maghribu¹

Autor sa v článku zaoberá jazykovou nápravou (*al-taṣwīb al-luḡawī*) (Binšarīfa, Muḥammad, 2001, s. 586) v masmediálnej komunikácii. Domnieva sa, že úsilie o túto nápravu sa dá vystopovať už do prvého storočia po zjavení islamu, teda vtedy, keď sa objavili prvé chyby. V tomto tvrdení sa zásadne neodlišuje od ostatných autorov, ktorí takisto odchyľky od spisovnej normy situujú do rovnakého obdobia. Ďalším termínom, ktorý v štúdiu používa a ktorý pokrýva rovnaké sémantické pole, je očista jazyka (*tanqījat al-luḡa*). Za prvého autora zbierok chýb, ktorým bola venovaná samostatná kapitola, považuje °Alī ibn Hamza al-Kasā'īho. Práve tieto zbierky chýb autor považuje za veľmi prínosné pre štúdium vývoja jazyka a je citeľné, že vo svojej práci hodne čerpá z Johana F ü c k a a jeho „*al-°arabīja*“.

---

¹ Mašrik je termín, ktorý zahŕňa arabské krajiny na východ od Egypta a sever Arabského polostrova, termín Maghrib pokrýva arabsky hovoriace krajiny na západ od Egypta.

Jednou zo zvláštností autorovho prístupu je jeho názor na chyby, ktoré na rozdiel od starých gramatikov, pokladá za prirodzený vývoj jazyka.

„*wa nušir aġdan ilā anna hādā alladī sammāhu al-aqdamūn laħnan ja‘tabiruh al-luġawijūn al-muħdaṭūn taṭawwuran luġawijan.*“

„A takisto poukazujeme na to, že to, čo starí gramatici nazývali odchýlkou, moderní jazykovedci považujú za jazykový vývoj.“ (ibid., s. 586).

Za ďalšiu rozhodujúcu etapu vo vývoji jazyka pokladá obdobie, keď sa v arabskom svede objavila tlač a časopisy. Vtedy sa opäť dostala do popredia otázka očisty jazyka a toho, čo je správne. Za jedného z prvých autorov, ktorí sa venovali práve tomuto problému, považuje šejka Ibrāhīm al-Jāziġiho a jeho knihu *Jazyky novín (luġāt al-ġarā‘id)* (ibid., s. 587), v ktorej sa snaží poukázať na chyby. Hlavne sa však usiluje poukázať na to, akú úlohu v tomto prípade zohráva práve hovorová arabčina a jej vplyv na modernú arabčinu (*al-‘arabīja al-ħadiṭa*). Autor štúdie vyjadruje počudovanie nad tým, že sa spisovatelia napriek existencii podobných štúdií neustále dopúšťajú podobných chýb.

Čo sa týka samotnej jazykovej nápravy v oblasti médií, dajú sa vyčleniť dve názorové skupiny: 1. Prvá skupina vyzýva na ochranu jazyka, jeho udržiavanie a očistu. Všetko ostatné považujú za nepotrebné. Autor do tejto skupiny zaraďuje väčšinu akademikov a absolventov univerzít; 2. Druhá skupina naopak, vyzýva na zjednodušenie jazyka (*tabṣiṭ al-luġa*) a jeho lepšie priblíženie čitateľom a poslucháčom (ibid., s. 589).

V spojitosti s médiami sa používajú rozdielne termíny na určenie toho, čo pokrýva tento jazykový variant, napr. flektívny dialekt (*‘ammīja mu‘raba*), jazyk tlače (*luġat al-šaħāfa*) alebo „odchýlený“ dialekt (*‘ammīja muṣaħħafa*). Podľa autora názor druhej skupiny momentálne prevláda a niektorí tento jazykový variant nazývajú súčasná spisovná arabčina (*al-luġa al-fuṣṣħā al-mu‘āšira*):

„... *wa jabdū anna hādā al-ra‘j alladī jad‘ū ilā isti‘māl luġa ħafīfa min wasā‘il al-i‘lām huwa al-ra‘j al-ġālīb al-ān, wa jusammī ba‘ḍuhum hādīhi al-luġa al-fuṣṣħā al-mu‘āšira.*“

„Zdá sa, že tento názor, ktorý vyzýva na používanie zjednodušeného jazyka v masmediálnej komunikácii, momentálne prevláda a niektorí tento jazyk nazývajú súčasnou spisovnou arabčinou“ (ibid., s. 589).

Autor sleduje vývoj arabčiny potom, ako sa začali vydávať časopisy a rovnako sa usiluje vysvetliť vplyv cudzích jazykov na súčasnú podobu moderného arabského jazyka. Za zásadný prelom považuje založenie Marockej kráľovskej akadémie (*akādīmīja al-mamlaka al-maġribīja*) v roku 1980. Akadémia predložila nasledovné návrhy tým, ktorí sú zodpovední za oblasť médií: 1. Posilnenie štúdií arabského jazyka v centrách pre masmediálnu komunikáciu; 2. Starostlivosť o to, aby študenti v týchto centrách mali dobrú hovorovú arabčinu; 3. Správny výber ľudí, ktorí pracujú v mediálnej sfére; 4. Vymenovanie zodpovedných kontrolórov za čistotu jazyka v rádiu, televízii a tlači; 5. Usporiadávanie pravidelných tréningov pre žurnalistov, hlásateľov a spravodajcov v rádiu a televízii; 6. Vytvorenie cien udeľovaných ministerstvom pre masmédiá, ktoré majú za cieľ motivovať ľudí, ktorí dosahujú výnimočné výsledky v oblasti médií a používajú čistú, spisovnú arabčinu (ibid., s. 592).

Okrem týchto návrhov by sa akadémia podľa autora nemala obmedzovať len na túto oblasť, ale sféra jej záujmov by mala rovnako pokrývať aj oblasť prekladu a jeho správnosť. Ďalšou dôležitou inštitúciou okrem akadémie je Úrad pre koordináciu arabizácie (*maktab*

tansiq al-ta'rib). Napriek všetkým snahám a napriek tomu, že spisovný arabský jazyk je oficiálny jazyk zakotvený v marockej ústave, je neustále ohrozovaný francúzštinou, ktorá sa používa v oblasti obchodu a často aj v oblasti médií a žurnalizmu. Autor túto situáciu označuje ako jazyková rozdvojenosť (*al-tunā'ija al-luġawija*), keď medzi sebou nesúperi spisovná arabčina a jej individuálny regionálny dialekt, ale spisovná arabčina a francúzština.

Neobáva sa však o budúcnosť spisovnej arabčiny, je dokonca optimista, lebo si myslí, že ľudia, ktorí pracujú v oblasti médií, sa neustále snažia o pozdvihnutie jazyka v tejto oblasti a namiesto používania regionálneho dialektu používajú zjednodušený flektívny jazyk (*luġa mu'raba mujassara*) (ibid., s. 595). Štúdiu končí optimistickými slovami označujúc pravého „vinníka“ jazykovej rozdvojenosti v Maroku:

„... *inna al-‘ammija al-dāriġa al-maġribija lā tunāfis al-fuṣḥā wa innamā al-luġa al-aġnabija hija allati tuḍārruhā wa taḍurr bihā. Wa lamā kānat al-luġa aw al-luġāt al-aġnabija mimā lā budda minhu li al-infītāḥ ‘alā al-ma‘ārif wa al-‘ulūm al-‘asrija fa innahu janbaġi an jurā ‘ā fi tawẓifihā an takūn fi ḥidmat al-luġa al-‘arabija.*“

„Marocký dialekt nesúťažá so spisovnou arabčinou, je to práve cudzí jazyk, ktorý ju ohrozuje a ničí a keby nebolo cudzieho jazyka alebo cudzích jazykov, nebolo by potrebné otvorenie sa vedomostiam a súčasným vedám, a preto sa musíme snažiť dozerat' na to, aby tento jazyk slúžil spisovnej arabčine“ (ibid., s. 595).

‘Abd al-Raḥmān al-Ḥāġġ Šālīḥ: Ta‘tīr al-i‘lām al-masmū‘ fi al-luġa wa kajfijāt istiṭmāriḥ li šālīḥ al-‘arabija

Vplyv audiomedii na jazyk a ako ho použiť na nápravu arabčiny

Na začiatku štúdie autor priznáva, aký dôležitý a d'alekosiahly vplyv majú médiá na používanie jazyka, lebo do neho zasahujú na každej úrovni ľudského života. Práve preto je v tejto sfére potrebná obrovská zodpovednosť, lebo vplyv médií je ako dvojsieczný meč. Médiá takisto zohrávajú úlohu v rozširovaní nových výrazov (*al-lafẓa al-muḥdaṭa*) a takisto sú zodpovedné aj za disemináciu jazykových chýb (*al-ḥata' al-luġawī*).

Jeho štúdiá nemá za cieľ analyzovať jazyk v rádiu a televízii, ale zdôrazniť obrovskú dôležitosť médií, ktoré majú priamy vplyv na používanie jazyka. A to nielen v prípade vzdelanej vrstvy obyvateľstva, ale aj obyčajných ľudí.

V štúdiu vyčleňuje dva základné pramene (*manba‘āni asāsijāni*), ktoré majú vplyv na používanie jazyka: 1. Prvým prameňom je škola; 2. Druhým prameňom sú médiá (Al-Ḥāġġ Šālīḥ, ‘Abd al-Raḥmān, 2001, s. 615).

Priznáva veľkú úlohu štátu práve pri tvorbe jazykovej politiky, pretože gramotnosť úzko súvisí priamo s rozšírením škôl a vzdelania a masmédiá neskôr túto znalosť upevňujú, prípadne oslabujú. Autor však skepticky tvrdí, a dokazuje to aj iná časť našej štúdie, že výsledky boli mizivé a akékoľvek praktické uplatnenie rôznych abstraktných odporúčaní sa nerealizovalo. Takisto kritizuje nedostatok spolupráce medzi arabskými akadémiami a absenciu jednotnej jazykovej panarabskej politiky.

Zaoberá sa aj otázkami vzťahu individualizmus verzus spoločnosť. Zaujímá sa o to, do akej miery môže jednotlivec ovplyvniť jazyk, ktorý je spoločenským fenoménom (*zāhira iġtimā‘ija*). Čo sa týka oblasti školstva a masmediálnej oblasti, v tej zohrávajú obrovskú úlohu práve učiteľ (*mu‘allim*) a hlásateľ (*muḍīf*), ktorí fungujú ako jazykové vzory. Ak sú tieto jazykové vzory dobré, potom je aj ich vplyv na masy bežných ľudí žiaduci a správny. Aby tieto

vzory však správne fungovali, musia fungovať podľa určitých princípov, ktoré by mali ustanovovať jazykové akadémie. Čiže model by fungoval asi nasledovne: jazyková akadémia vydá záväzné rozhodnutie, ktoré sa následne implementuje v školstve a oblasti médií, čo následne zabezpečí správnu komunikáciu medzi ľuďmi.

Situácia však nie je taká jednoduchá, a ako bolo ukázané v inej časti tejto práce, samotný autor tejto štúdie poukazuje a ostro kritizuje fakt, že komunikácia a spolupráca medzi akadémiami a školami je nedostatočná:

„*Fa ka anna al-mağāmiʿ taʿīš fi ʿālam wa al-madrasa wa al-ʿilām fi ʿālam āḥar.*“

„Ako keby akadémia obývali jeden svet a školy a médiá druhý“ (ibid., s. 616).

Podľa neho by každá krajina a jej vláda mala využiť tieto dva pramene, ktoré má k dispozícii na rozširovanie kultúry a používania spisovného jazyka.

Autor sa bližšie venuje aj používaniu nových výrazov v jazyku a problémom spojeným s ich zavádzaním. Ľudia sa práve preto bránia používaniu nových výrazov, lebo sa boja ich cudzoty, zvláštnosti (*al-ğurāba*). To je však vhodná príležitosť pre učiteľov a hlásateľov, ktorí by mali dané slovo začať používať a tak ho rozšíriť i do prejavov bežných používateľov. Ďalšou cestou, ako rozšíriť výrazy, je zaradiť ich používanie do učebníc:

„... *wa idā udḥilat al-muṣṭalahāt fi al-kutub al-madrasija ʿalā mustawā al-waṭan al-ʿarabi fa lā manāš min annahā satašīr šujūʿan wāsiʿan.*“

„... a keď si výrazy našli cestu do učebníc na úrovni štátu, nepochybné sa rozšíria“ (ibid., s. 618).

Autor sa ďalej venuje jazykovým výpožičkám (*al-iqtibās al-luğawi*) a ich vhodnosti, resp. nevhodnosti pre správnu jazykovú komunikáciu. Práve médiá sú podľa autora tie miesta, kde dochádza k najväčšiemu rozšíreniu cudzích výrazov a prieniku cudzích prvkov do jazyka. Z médií sa potom tieto nesprávne návyky prenášajú na ľudí a do bežného, každodenného jazyka. Za vzor, ktorý je hodný nasledovania, autor pokladá francúzštinu, ktorá bola kodifikovaná v 16. a 17. storočí a písali sa v nej základné diela klasickej francúzskej literatúry.

Autor rozoberá aj otázku používania dialektu v rozhlasovom a televíznom vysielaní. Jeho výsledky dokazujú, že azda s výnimkou správ hlásateľa a moderátora často využívajú práve dialekt v situáciách, pre ktoré by bolo vhodnejšie použitie spisovného variantu (ibid., s. 621). Pripúšťa, že je to možné v kontextoch, kde je prítomný silný citový prvok, ale namiesto použitia dialektu navrhuje použiť spontánnu spisovnú arabčinu (*al-ʿarabiya al-fuṣḥā al-ʿafwiya*), lebo podobne ako všetky jazyky aj spisovná arabčina musí disponovať týmto registrom:

„... *ḥarakāt al-ʿrāb allatī qad saqāṭat min al-ʿammīya fa ibtaʿadat al-fuṣḥā fi mustawāhā al-taḥṭubi ʿan al-adāʿ al-ʿafwi, id ḥafaṣat al-ʿammīya ʿalā al-ḥiffa li annahā luğat taḥṭub faqat.*“

„... a tak flexia z dialektu zmizla a spisovný jazyk sa vzdialil od svojej spontánnej a hovorenej úrovne, pričom si dialekt zachoval svoju ľahkosť, pretože je len hovoreným jazykom“ (ibid., s. 622).

Ako jeden z dôvodov, prečo hlásatelia nepoužívajú spisovnú arabčinu, ale dialekt, uvádza fakt, že jazyk, ktorý sa hlásatelia naučia v škole, nepostačuje na bežné, živé vyjadrovanie, je priveľmi statický. Preto buď použijú dialekt, alebo akýsi hybrid zložený z prvkov oboch variantov. Ďalšou možnosťou je podľa autora, vynechávanie flexie, pretože väčšina ľudí sa obáva, že sa skompromitujú, keď nie sú schopní vyprodukovať správny hovorený prejav. Tendenciu k dialektu dokonca vníma ako prirodzenú vec. Autor cituje rozličné jazykovedné práce a tvrdí, že aj niektorí arabisti majú na vec rovnaký názor:

„*dālika li qawl al-mustašriqīn: „inna al-fuṣḥā lam takun fi jawm min al-ajjām illā luġa adabīja muštaraka.*“

„...a ako hovoria orientalisti, spisovný jazyk v tých časoch bol len spoločným literárnym jazykom“ (ibid., s. 622).

Ostro kritizuje skracovanie dlhých vokálov v niektorých slovách a uvádza príklad, kde namiesto základná škola (*al-madrasa al-asāsīja*) často v éteri počuť (*al-madrasa al-asasīja*). Tvrdí, že toto je prvým krokom k deštrukcii fonetického a fonologického systému spisovnej arabčiny, čo môže viesť k ďalším odchýlkam od normy, a preto navrhuje prijať urýchlené opatrenia na nápravu daného stavu (ibid., s. 624). Na realizáciu daného cieľa navrhuje dve metódy: 1. Vydanie zákonného a záväzného textu, ktorý by umožňoval jazykovým akademiám v arabskom svete dohliadať na hovorený prejav v médiách; 2. Upevnenie vzťahov medzi jazykovými akademiami a všetkými učiteľmi, ktorí majú skúsenosť s vyučovaním arabského jazyka (ibid., s. 625).

Ako vidieť, návrhy autora neprekračujú klasický rámec toho, čo sa bežne navrhuje na odstránenie nesprávnej jazykovej komunikácie. Určitú hodnotu má jeho časť o výpožičkách a identifikovaní toho, kto je pre arabské masy dôležitý ako prvý model správneho jazykového správania.

Abū al-Qāsim Sa‘d Allāh: Al-luġa al-‘arabīja fi al-ḥiṭāb al-rasmī

Arabský jazyk v oficiálnom prejave

Rok 2001 Akadémie arabského jazyka oficiálne vyhlásila za rok arabského jazyka v prostriedkoch masmediálnej komunikácie (*al-luġa al-‘arabīja fi wasā‘il al-‘ilām*), a preto neprekvapuje, že práve začiatkom tohto storočia sa objavuje mnoho článkov na tému arabský jazyk a médiá.

Autor aj napriek dostatočnému počtu publikovaných štúdií z danej problematiky chce prispieť do diskusie z iného uhla pohľadu:

„*Wa anā bi dawri lā urīdu dālik, wa lā atamannā an takūn kalimatī ḥāḍihi ‘an sās wa jasūs, wa innamā hīja ‘an ḥaṭṭ al-luġa al-‘arabīja fi al-ḥiṭāb al-rasmī wa ‘ilāqa dālik bi al-tanmīja al-luġawīja wa al-ishām fi ḥimājat al-luġa al-‘arabīja min al-laḥn wa al-ḍurf wa al-daḥīl.*“

„Čo sa týka mňa, ja to nechcem, neželám si to a ani moje slová sa nedotýkajú politiky, moje slová sa týkajú arabského jazyka ako prostriedku v oficiálnom prejave a jeho vzťahu k rastu jazyka a podieľaní sa na ochrane jazyka pred chybami, slabosťou a cudzími prvkami.“ (Sa‘d Allāh, Abū al-Qāsim, 2001. s. 626).

V štúdií prináša zaujímavý pohľad na oficiálne prejavy a oficiálnych rečníkov. Rečníkov rozdeľuje do dvoch skupín. Prvá je tá, členovia ktorej majú dostatočné kultúrne zázemie a vzdelanie, čo im umožňuje tvoriť gramaticky a štylisticky správne prejavy, ktoré majú obrovský vplyv na masy, a tým dosahujú svoje ciele. Tu by sa však dalo namietat, že nie všetky „masy“ (*al-ġumhūr*) sú natoľko vzdelané, aby boli schopné sledovať oficiálny prejav, ktorý je takmer celý vo „vysokej“ MSA (Modern Standard Arabic). Niektorí rečníci, alebo dokonca prezidenti (*Ġamāl ‘Abd al-Nāṣir*) majú tendenciu svoj prejav prekladať niektorými prvkami z hovorového variantu, aby sa tak lepšie priblížili masám. Druhá skupina oficiálnych rečníkov (*al-rasmījūn*) je tá, ktorá tieto výhody nemá, a tak nie je schopná svoj prejav podať vo vysokom, kultivovanom štýle, čo podľa autora znamená, že takáto arabčina nedosahuje žiadaný cieľ.

Zaujímavejším ako pohľad na rečníkov je však autorov pohľad na rečnícke prejavy. Rovnako ako rečníkov, tak aj oficiálne prejavy rozdeľuje do dvoch skupín, či lepšie povedané dvoch úrovní: 1. Prvá úroveň – písaný prejav (*hiṭāb maktūb*); 2. Druhá úroveň – hovorený prejav alebo improvizovaný prejav (*hiṭāb šafawī aw murtaḡal*) (ibid., s. 627).

Písaný prejav je podľa neho pripravovaný dlhší čas, často ho potom ešte kontroluje rektor a podľa rečníkovho stupňa ovládania gramatiky arabského jazyka môže byť plne alebo čiastočne prednesený. Pokiaľ však rečník nie je dostatočne vzdelaný v jazyku a stratí napríklad niť, alebo je jeho prejav neusporiadaný, začne v takomto prejave robiť chyby. Tento prejav podľa autora vôbec nenapomáha rozvoju spisovnej arabčiny (*tanmijāt al-luġa al-‘arabīja*) ale naopak, len mu škodí. Oficiálne prejavy takéhoto typu majú veľmi negatívny vplyv na ľudí. Ľudia dokonca začnú pochybovať o jazyku samom a o tom, či je vhodný na hovorenú komunikáciu. Takisto podporuje argument tých, ktorí tvrdia, že moderná spisovná arabčina je nevhodná alebo neschopná (*‘aġīza*) na hovorené vyjadrovanie.

Čo sa týka druhej úrovne oficiálnych prejavov, kam patrí spontánny prejav (*hiṭāb murtaḡal*), v ňom sa rečníci nestretávajú s takými prekážkami, lebo sa prednáša buď v regionálnom dialekte, alebo v „zmesi“ regionálneho dialektu a spisovnej arabčiny (ibid., s. 628).

Autor priznáva, že nebolo v jeho možnostiach brať do úvahy všetky aspekty oficiálnych prejavov. Tvrdí, že v oficiálnych prejavoch by sa predsa len mala používať spisovná arabčina, keďže je spojením s bohatou arabskou minulosťou a náboženstvom. V tom sa autor veľmi nelíši od väčšiny konzervatívnych arabských jazykovedcov, pre ktorých je arabčina stále posvätný jazyk Koránu rovnako vhodný na vyjadrovanie dnes, ako počas prvých dní po zjavení islamu.

‘Abd Allāh ibn Ḥamīs: Wasā’il al-i‘lām wa al-fuṣḡā al-mu‘āšira

Masmédiá a súčasná arabčina

Autor je znechutený súčasným materializmom, ktorý vládne v arabskom svete. Materializmus obviňuje aj z toho, že zanechal stopy na vede a vedomostiach v súčasnom svete. Takto je podľa neho ohrozené aj arabské kultúrne dedičstvo (*turāṭ*) a rôzne abstraktne vedy. S týmito faktormi je úzko spojené aj ohrozenie jazyka. Ako jeden z prvých útokov na integritu arabčiny autor vníma výzvu na nahradenie arabských písmen latinskými písmenami. Príčinu tejto situácie hľadá v slabom vzdelanostnom modeli (*ḡu‘f al-manāhiġ al-dirāsija*) a úpadku úrovne v školstve – ako škôl tak aj učiteľov (*hubūt mustawā al-mudarris wa al-madrasa*) (Ibn Ḥamīs, ‘Abd Allāh, 2001, s. 631). Situáciu vníma ako vážnu a navrhuje okamžité opatrenia na jej zlepšenie: 1. Obrodienie povedomia arabskej obce; 2. Znovuprehodnotenie modelu vzdelania a jeho posilnenie (ibid., s. 633).

Autor sa usiluje o to, aby bola do školských osnov vrátená rétorika (*al-ḡiṭāba*), ktorú považuje za jedno z tradičných arabských umení posilňujúce arabský jazyk. Rovnako sa usiluje o oživenie tradičných štúdií, ako sú gramatika, morfológia a ďalšie. V štúdiu zachádza dokonca až tak ďaleko, že navrhuje, aby bol vyučovací model skontrolovaný niekým, kto má skončenú univerzitu al-Azhar, aby bola zaručená správnosť arabčiny. Rovnako navrhuje, aby sa rozšírilo vyučovanie literatúry, a to najmä klasickej. Za hlavný zdroj, ktorý sa má použiť, pokladá predislamskú poéziu (*al-šī‘r al-ġāhili*), ktorá je podľa neho nabitá správnymi spisovnými výrazmi a predstavuje pokladnicu spisovnej arabčiny (ibid., s. 634).

Domnievame sa, že si ťažko možno predstaviť vyučovací model, ktorý by sa vo svojej podstate spoliehal na zbierky predislamskej poézie, ktoré, aj keď sú chronologicky prvé

z hľadiska kultúrneho dedičstva, čo sa týka pedagogického prístupu nemôžu byť zaradené do začiatočných stupňov vzdelania pre svoju ťažkopádnosť a často gramatickú náročnosť. Diskutabilnou je takisto otázka „pokladnice“ spisovnej arabčiny, ktorá by mala podporovať študentov v osvojení správnych jazykových návykov. Jazyk Koránu a predislamskej poézie predsa už len patrí minulosti a klasickej arabčine. Azda by bolo zaujímavejšie trochu inovovať vyučovací proces a použiť moderné audiolinguálne metódy. Nanešťastie dobrý arabský zvyk vracat' sa k slávnej minulosti je niekedy na škodu veci. Autor patrí ku konzervatívnym mysliteľom a hlavne konzervatívnym duchovným kruhom al-Azharu.

Na konci štúdie navrhuje, aby šancu dostali mladí absolventi, ktorí skončili arabský jazyk, literatúru alebo islamské právo (*al-šarī'a*) a aby boli dobre ohodnotení. To však asi zostáva len v rovine zbožných prianí, pretože v celej štúdií nepadol ani jeden praktický návrh, ktorý by sa dal dobre uplatniť v praxi a mal viditeľné dôsledky na ochranu a „záchranu“ arabského jazyka.

Príspevky prinášajú najaktuálnejší pohľad na diglosnú situáciu v arabskom svete tak, ako ju chápu jazykovedci a myslitelia z arabského kultúrneho okruhu a v neposlednom rade členovia Akadémie arabského jazyka. Priestor bol daný všetkým názorom od moderných, radikálnych až po tie konzervatívne. Napriek siahodlým debatám a nikdy neutíchajúcim sporom nepredpokladáme, že by sa dichotómia arabský jazyk vz. dialekt posunula zásadným smerom či už k uzákoneniu „spisovného dialektu“ alebo používaniu spisovnej arabčiny v bežnom hovorenom prejave.

Bibliografia

AL-ASAD, N. al-Dīn: Ġuhūd ba'ḍ al-muḥdatīn fī al-‘ammī al-faṣīḥ. (Úsilie niektorých moderných autorov o spisovný dialekt) In: *MML*°A, 4. apríl 2000.

AL-ḤĀĠĠĠ ŠĀLIḤ, ‘Abd al-Raḥmān: Ta'ṭīr al-i'‘lām al-masmū‘ fī al-luġa wa kajfijāt istiṭmāriḥ li ṣāliḥ al-‘arabīja. (Vplyv audiomedii na jazyk a ako ho použiť na nápravu arabčiny) In: *MML*°A, 25. marec 2001.

AL-MADANĪ, ‘Alī Raġab: Al-i'‘lām al-‘arabī wa mā juḍīfuh li al-‘arabīja min tawlīd li al-mufradāt wa asālib al-ta'‘bīr. (Arabské médiá, ich slovtvorba a spôsob vyjadrenia) In: *MML*°A, 10. apríl 2000.

AL-TĀZĪ, ‘Abd al-Hādī: Širā‘ al-luġāt fī wasā'il al-i'‘lām. (Konflikt jazykov v médiách) In: *MML*°A, 20. marec 2001.

BINŠARĪFA, Muḥammad: Al-taṣwīb al-luġawī fī wasā'il al-i'‘lām al-‘arabī bajna al-mašriq wa al-maġrib. (Jazyková náprava v arabských masmédiách medzi krajinami Mašriku a Maghribu) In: *MML*°A, 24. marec 2001.

FÜCK Johan „*Al-‘arabīja*.“ Káhira, Maktabat al-ḥāndži bi mišr, 1951.

ḤALĪFA, ‘Abd al-Karīm: Al-‘arabīja al-fuṣḥā wa al-‘ammīja fī al-iḍā‘a wa al-tilfāz. (Spisovná arabčina a dialekt v rádiu a televízii) In: *MML*°A, 4. apríl 2000.

IBN ḤAMĪS, ‘Abd Allāh: Wasā'il al-i'‘lām wa al-fuṣḥā al-mu‘āšira. (Masmédiá a súčasná arabčina) In: *MML*°A, 28. marec 2001.

SA‘D ALLĀH, Abū al-Qāsim: Al-luġa al-‘arabīja fī al-ḥitāb al-rasmī. (Arabský jazyk v oficiálnom prejave) In: *MML*°A, 25. marec 2001.

TAJMÜR, Maḥmūd: *Muškilāt al-luġa al-‘arabīja*. (Problémy arabského jazyka) Káhira: Maktabat al-ādāb, 1957.

RECENZIE

ONDREJOVIČ, Slavomír: *JAZYK, VEDA O JAZYKU, SOCIETA. SOCIOLINGVISTICKÉ ETUDY*. Bratislava: Veda 2008. 304 s.

Slavomírovi Ondrejovičovi patrí v slovenskej lingvistiky primárne miesto v úsilí konštituovať sociolingvistiku ako inštitucionalizovanú vedu. Zaslúžil sa o to svojimi výskumnými, publikačnými, editorskými, pedagogickými i organizačnými aktivitami. Súčasťou tohto úsilia sa nepochybne stala aj jeho knižná práca *Jazyk, veda o jazyku, societa* s podtitulom *Sociolingvistické etudy*. Objavujú sa v nej viac či menej upravené štúdie, publikované v rozpätí štvrtstoročia – prvá z nich *O jazykovej situácii Nórska* vyšla v Kultúre slova už v roku 1984 – ale aj texty uverejnené po prvý raz. Usporiadané sú v štyroch kapitolách so (sociolingvistickým) prológom a záverom, menným registrom a 37 stranovým zoznamom literatúry, ktorý v danej chvíli supluje základnú prehľadovú bibliografiu slovenskej sociolingvistiky.

S. Ondrejovič v recenzovaných štúdiách prináša základné poznatky o všeobecno(socio)lingvistickej problematike, no jadro výsledkov jeho výskumných zistení, prehľadov, úvah, zamyslení, diskusií, argumentácií a polemík treba vidieť v snahe analyzovať sociolingvistiku v jej pojmovej rozmanitosti vo vzťahu k vnútornej aj vonkajšej jazykovej a jazykovednej situácii na Slovensku. Ak vyjdeme z vymedzenia obsahu sociolingvistiky, tak ako to urobil v r. 1976 William L a b o v, možno v Sociolingvistických etudách S. Ondrejoviča nájsť responzie azda na všetky okruhy Labovom postulovanej problematiky: venuje sa standardizácii jazyka a jazykovému plánovaniu, jazykovej variantnosti, postojom k jazyku, vývojovým zmenám v jazyku a ich príčinám, etnografii jazykovej komunikácie, analýze dialógu, sociálnej a štýlovej diferenciacii jazyka, bilingválnemu a multilingválnemu správaniu sa jednotlivcov i jazykových spoločností, komunikačným systémom a ich kultúrnym významom, v istom zmysle aj pidžinizácii a kreolizácii jazyka. Bokom ostala hádam iba problematika neverbálnej komunikácie (kinetiky a proxemiky), ktorá sa medzičasom predsa len posunula viac do zorného poľa pragmatiky, no poznámky o sociálnych významoch neverbálnej komunikácie nájde čitateľ napr. v štúdiách o slovenskej menšine v Rakúsku.

Za kľúčovú z hľadiska celkového zamerania knihy možno podľa môjho názoru pokladať nerozsiahlu štúdiu *Sociolingvistika a jazyková kultúra* (s. 220 – 226), a to už od úvodného motta z pera Jána S m r e k a: *Nepíšte pri zatvorenom okne, / vykloňte hlavu, aj keď zmokne*. Skutočne, autor na ploche celej knihy nielenže ide s kožou na trh a vyslovuje názory, o ktorých vie, že sa nestrtnú s jednoznačným prijatím, pripomína lingvistické polemiky na pôde slovenskej lingvistiky zhruba z posledných dvadsiatich rokov a obhajuje relevantnosť metodologických východísk sociolingvistických výskumov a výsledkov, ktoré prinášajú. Nie náhodou sa tak niekoľkokrát vracia k výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny zo 60. rokov minulého storočia a k tomu, ako sa jeho výsledky prijímali v slovenskej lingvistickej obci. Na viacerých miestach polemizuje s úsilím o prevahu preskriptivizmu v jazykovom manažmente či s mienkou o jazykovom „úpadku“ slovenčiny.

Hneď v úvode spomínanej štúdie sa autor pokúša vymedziť sociolingvistiku ako vedu. Pripomína viaceré možné definície a v zmysle „nič jazykové nie je sociolingvistike cudzie“ rozvádza jej široké chápanie založené na Laswellovom komunikačnom modeli: sociolingvistika je veda, ktorá skúma, kto hovorí čo a ako, s kým a akým spôsobom, za akých (sociálnych) podmienok, s akým cieľom a s akými dôsledkami. Pravda, autor si na viacerých miestach uvedomuje, že hranice sociolingvistiky ako vedy nie sú ostré, podobne, ako je to s inými lingvistickými prístupmi, ktoré skúmajú fungovanie jazyka („language in use“). Dokazuje to napr. aj terminologická a pojmová nejednotnosť pri vymedzovaní foriem existencie jazyka, s ktorou sa možno stretnúť tak v slovenskej, ako aj vo svetovej lingvistike, pričom situácia je ešte komplikovanejšia, keď sa krížia viaceré koncepcie. Aj v podstate pri nekonfliktnom uznávaní jazyka ako diasystému či polysystému sa v recenzovanej knihe (a všeobecne) uvažuje napr. o diatype ako o sociokultúrne vymedzenej variete, sociolekte, profesijnom jazyku (technolekte), dialekte (regiolekte), ale aj o registri, slangu, (skupinovom) žargóne, argote, prípadne širšie a v slovenskej lingvistike terminologicky inovatívne o bázilekte, mezolekte a akrolekte. K týmto pojmom/termínom by sa mohli priradiť aj ďalšie, napr. sociolingvisticky chápaný žáner a štýl. S Ondrejovičovi sa kontúry sociolingvistiky ako vedy, ktorá skúma jazyk v sociálnej interakcii a komunikácii, podarilo (skôr implicitne ako explicitne) naznačiť, a to aj vo vzťahu ku klasickým lingvistickým disciplínam, ako je dialektológia. Že tu ide o živé otázky nielen v slovenskej, ale aj vo svetovej lingvistike, dokazuje napr. Peter Trudgill v opakovane publikovanej štúdii *Dialect Contact, Dialectology and Sociolinguistics* z r. 1988, v ktorej názorne vymedzuje kompetencie dialektologického, makrosociolingvistického, resp. geolingvistického, a mikrosociolingvistického prístupu k rovnakým jazykovým javom, ale z praktického hľadiska možno za dôkaz pokladať aj kategorizáciu svetovej lingvistickej bibliografie *Linguistic Bibliography/Bibliographie Linguistique*, v rámci ktorej fungujú osobitné kategórie sociolingvistika, dialektológia a zároveň spoločná kategória sociolingvistika a dialektológia.

Štúdia *Sociolingvistika a jazyková kultúra* zároveň nastoľuje problematiku jazykových postojov, jazykovej situácie, teórie spisovného jazyka a (sociolingvistickej) metodológie východisk kodifikačnej praxe. Týmto problémom je venovaná značná časť recenzovanej knihy. Autor presvedčivo argumentuje v prospech chápania jazyka ako jednoty v rozmanitosti, ukazuje že prílišná snaha o homogenitu v jazyku vedie ak už nie, dresslerovsky povedané, k smrti jazyka, tak určite k jeho simplifikácii. Ondrejovičove výklady potvrdzujú názor Františka Daneša, ktorý parafrázuje citát filozofa Stephana Kerna, že svet, v Danešovej parafráze jazyk, nie je ani úplne chaotický, ani úplne pravidelný.

Vo vzťahu k slovenskej sociolingvistike je výrazným motívom knihy problematika mestskej reči. Autor, ako už bolo spomenuté, sa na viacerých miestach vracia k výskumu jazykovej situácie v slovenských mestách zo 60. rokov minulého storočia, no dostatočne výrazne poukazuje na absenciu komplexne zameraného výskumu jazykového obrazu slovenských miest, ktorý by bol metodologicky i metodicky na úrovni lingvistiky 21. storočia a ktorý by bol relevantným podkladom pre kodifikačnú prácu.

Knihá *Jazyk, veda o jazyku, societa* v špecializovaných kapitolách (napr. *Z dejín a programu sociolingvistiky na Slovensku*) odráža súčasné postavenie a zameranie sociolingvistiky v slovenských akademických podmienkach. Ukazuje, že slovenská sociolingvistika je na dobrej ceste, na ceste, ktorá má predstavu cieľa. To, že je „na ceste“, dokazujú zmienky o konkrétnych projektoch a dielach, ktoré slovenská sociolingvistika potrebuje: sociolingvistická príručka, encyklopédia sociolingvistiky, antológia sociolingvistických textov, ortoepický slovník, dokazujú to aj autorské označenia vlastných výskumných postupov autora – prieskum,

pohľad, skica, sonda; dokazuje to napokon aj v podtitule uvedené žánrové určenie knižky. Zdá sa, že pred slovenskou sociolingvistikou stojí aj ďalšia úloha: na vedeckom základe odkrývať hlavne mediálne zneužívanie jazyka (kniha Dwighta B o l i n g e r a *Language, the loaded weapon*, ktorá sa v tejto súvislosti spomína v štúdiu *Jazyková ekológia a ekológia lingvistiky*, vyšla v r. 2008 už aj v českom preklade pod názvom *Jazyk jako nabitá zbraň*).

Z hľadiska metód autor predstavuje praktickú aplikáciu viacerých v sociolingvistike využívaných metód: dotazník, rozhovor (zvlášť rozhovor so zainteresovaným účastníkom), etnometodologicky orientovanú konverzačnú analýzu. Metódu použitú v štúdiu *Médiá na Slovensku o Rómoch. Prípady Polichno* možno označiť za modifikovanú kritickú analýzu diskurzu. A keď sme pri metódach, domnievam sa, že treba pripomenúť ešte jednu vec. Totiž, autor sa zmieňuje o tom, že slovenskej sociolingvistike sa niekedy vyčíta, že je púhou „štatistikou“, v skutočnosti však slovenskej sociolingvistike seriózne štatisticky podložené výskumy chýbajú – percentuálne údaje síce ukazujú na tendencie, ale štatisticky relevantné predsa len nie sú.

Slavomír Ondrejovič vo svojom individuálnom štýle nezaprie muzický rozmer. Knihu *Jazyk, veda o jazyku, societa*, ktorú možno pokladať za výrazný príspevok do lingvistického myslenia na Slovensku, možno zároveň pokladať za štylistický prínos k úrovni slovenského vedeckého vyjadrovania.

Daniela Slančová

VYKYPĚL, Bohumil: *ŽIVOT A DÍLO ADOLFA ERHARTA. KAPITOLA Z DĚJIN ČESKÉ VĚDY*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008. 220 s.

Súkromný aj pracovný život Adolfa Erharta (1926 – 2003) predstavuje Bohumil Vykypěl, Erhartov žiak, v tesnej spojitosti s osudmi celej českej lingvistiky a českého vysokého školstva počas komunistického režimu. Adolf Erhart patrilo do silnej jazykovednej generácie absolventov brnianskej filozofickej fakulty rokov 1945 – 1948. Jej ďalšími členmi boli o. i. anglista Jan F i r b a s, grécista Antonín B a r t o n ě k, či paleoslavista Radoslav Ve č e r k a. A. Erhart študoval germanistiku a klasickú filológiu a zapisoval si aj indoeuropeistické prednášky. Jeho učiteľmi boli klasickí filológovia Ferdinand S t i e b i t z, Jaroslav L u d v í k o v s k ý, František N o v o t n ý, germanista Antonín B e e r – všetko predstavitelia mladogramaticko-pozitivistickej alebo filologickej orientácie v jazykovede. Vďaka Pavlovi Trostovi, členovi Pražského lingvistického krúžku, a Josefovi M. Kořínkovi, resp. jeho *Úvodu do jazykozpytu* (Bratislava 1948), sa A. Erhart dostal do kontaktu aj so štrukturalizmom. Jediným učiteľom, ku ktorému sa A. Erhart expressis verbis hlási vo svojich prácach, je etymológ Václav Machek, profesor porovnávacej jazykovedy, ktorého nástupcom sa neskôr sám stal.

Hoci indoeuropeistika, ktorej jediným českým predstaviteľom v bývalom Československu bol po celé desaťročia A. Erhart, nemá – za normálnych okolností – späťosť „s horúcimi“ súčasnými témami, v povojnovom a neskôr v rodiacom sa socialistickom Československu do života tohto lingvistu zasahovali zložité pomery raz viac, raz menej, ale vždy citeľne. Vďaka osobným listom, posudkom Erhartových prác vyžadovaných v spojitosti s akademickým rastom a vďaka písomným hodnoteniam jeho činnosti v rôznych organizáciách, ktoré B. Vykypěl uverejnil v plnom znení a obohatil o veľmi výstižné semiologické a štylistické komentáre, sa Erhartov životopis stáva sociologickou štúdiou pomerov v českom vysokom školstve od skončenia druhej svetovej vojny až do konca deväťdesiatych rokov minulého storočia.

B. Vykypěl pri zostavovaní Erhartovho životopisu čerpal zo súkromného archívu pani Dagmar Erhartovej, z archívu Masarykovej univerzity a z vlastných spomienok. Autorovi sa na jednej strane podarilo úspešne sklbiť prísnu objektivnosť ako výsledok serióznej práce s archívnym materiálom a jeho kritického hodnotenia, hlbokých vedomostí zo všeobecnej i porovnávacej jazykovedy a porozumenia dobových politických pomerov, na druhej strane istú mieru subjektívnosti človeka, ktorý A. Erharta dobre poznal, dokázal oceniť hĺbku a široký záber jeho znalostí a láskavo hľadiť na jeho osobnostné špecifiká. Hoci autor na vlastnej koži zažil len poslednú fázu komunizmu, jeho kritický pohľad mu umožňuje preniknúť do politického pozadia vysokoškolských reforiem, ktoré sa uskutočňovali formou zlučovania seminárov do novovytváraných katedier na sovietsky spôsob s cieľom eliminovať alebo aspoň výrazne oklieštiť potenciálne rizikové pracoviská a ich politicky neprijateľných pracovníkov. K tomu pristupovalo zavádzanie nových spôsobov vzdelávania vedeckých pracovníkov v sovietskom duchu, kádrowanie a pod.

A. Erhart – podobne ako niektorí iní vedci – ak sa chcel venovať svojmu odboru, musel zložito balansovať medzi väčšími a menšími ústupkami režimu. Darilo sa mu to, našťastie, bez ujmy na charaktere. Jeho životopisec B. Vykypěl dokáže hľadiť na ľudské slabosti vyvolané strachom a neistotou s pochopením, predsa však v záujme objektivnosti obrazu, ktorý tvorí, nemôže nespomenúť Erhartove litovské poviedky vydané v roku 1956, krátko po krutom potlačení ozbrojeného odporu Litovcov proti sovietskej okupácii, ktoré boli „řádně socialistickorealisticke“ (s. 57).

Takmer celá vedecká dráha A. Erharta prebiehala na pôde Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity. Škála ním ponúkaných kurzov bola vskutku bohatá: sanskrit, litovčina, úvod do jazykovedy – porovnávacej aj všeobecnej, latinčina, historická gramatika latinčiny, kurz indických reálií, kurz hindustánčiny a i. Musela sa však dopĺňať rôznymi povinnými kurzami v závislosti od aktuálnych potrieb fakulty. Doktorát získal v r. 1949 za prácu *K problému tvoření komparativů a superlativů v jazycích indoevropských a původu primárních komparačních sufixů*. Jeho kandidátskou dizertačnou prácou boli *Příspěvky k otázce vzniku a vývoje konjugace v indoevropských jazycích*, habilitačnou prácou *Nové pohledy na indoevropský konsonantismus*. Prvýkrát sa A. Erhart uchádzal o profesúru neúspešne hlavne z dôvodov vyškrtnutia z komunistickej strany r. 1970 – nové profesorské konanie sa začalo až po osemmástich rokoch. Na základe práce *Studien zur indoeuropäischen Morphologie* získal v r. 1973 vedeckú hodnosť DrSc.

Vedeckú činnosť Adolfa Erharta analyzuje B. Vykypěl v kapitole *Jazykovědné dílo Adolfa Erharta* (s. 53 – 60). Predmetom Erhartovho hlavného bádateľského záujmu bol vznik a vývoj indoeurópskej flexie. Tejto problematike venoval veľa čiastkových štúdií a dve knižné monografie *Das indoeuropäische Verbalsystem* (Brno 1989) a *Die indogermanische Nominalflexion und ihre Genese* (Innsbruck 1993). V oblasti fonológie B. Vykypěl vyzdvihuje význam Erhartom akcentovanej morfonologickej perspektívy (s. 53, 54). Morfonologický charakter Erhartovho bádania odrážal jeho väzbu na fonológiu Pražskej školy mathesiovského razenia. V súvislosti s Erhartovou monografiou *Indoevropské jazyky (srovnávací fonologie a morfologie)* (Praha 1982) sa B. Vykypěl vracia k otázke Erhartovej recepcie v zahraničí. Považuje za veľkú škodu, že napriek záujmu zo zahraničia táto práca nebola preložená do žiadneho svetového jazyka, pretože svojou jasnosťou prevyšuje iné, vo svete uznávané diela (s. 54). Zrozumiteľnosť a názornosť vyzdvihuje autor aj pri Erhartových *Základoch jazykovedy* (Praha 1984) a pri ďalšej publikácii, ktorej bol A. Erhart spoluautorom, (*Úvod do etymologie*, Praha 1981).

Srdcovou záležitosťou A. Erharta bola baltistika. Jeho opisná a porovnávacia gramatika baltských jazykov *Baltské jazyky* (Praha 1984) však našla zas len českého čitateľa. Pripravovaný projekt jej prekladu do nemčiny sa z neznámych dôvodov neuskutočnil. Za rozsiahlu činnosť

na tomto poli sa mu predsa dostalo isté ocenenie – figuruje nielen v *Encyklopédii litovského jazyka* (Vilnius 1999), ale aj vo všeobecných litovských encyklopédiách a v polovici 90. rokov mu bola ponúknutá funkcia honorárneho konzula Litovskej republiky.

V kapitole venovanej Erhartovým inšpiráciám (s. 61 – 80) B. Vykypěl nenachádza iného lingvistu, ktorý by rovnako dôsledne uplatňoval zásady neopozitivistického štrukturalizmu v indoeuropeistike. Štrukturalistickú benvenistovskú inšpiráciu spomína už pri doktorskej dizertácii (s. 14). Medzi Erhartovými inšpirátormi zaujíma popredné miesto Louis Hjelmslev, s ktorým A. Erharta spája poznanie o nadradenosti jasnej a prísnej metódy nad empiriou. B. Vykypěl hľadá zhody medzi systémom gramatických kategórií u oboch lingvistov – obaja o. i. pokladajú niektoré menné kategórie za protipóly slovesných kategórií. Jemnú glosematickú inšpiráciu nachádza u Erharta aj v otázkach gramatikalizácie a v problematike pádov. Pri vyhodnocovaní povahy erhartovských inšpirácií – či už L. Hjelmslevom alebo inými svetovými jazykovedcami – je podnetný spôsob, ako ich B. Vykypěl začleňuje do kontextu recepcií u iných reprezentantov českej jazykovedy – Viléma Mathesia, Vladimira Skalického a iných.

A. Erhart sa zaoberal aj otázkou stanovenia genetického príbuzenstva konkrétnych jazykov. Pre jeho určenie je podľa neho najdôležitejšia oblasť morfológie a v rámci nej predovšetkým slovesný systém, čím sa podľa B. Vykypěla zaujímavo zhoduje so závislosťnými syntaktickými modelmi, hlavne so Sgallovým funkčným generatívnym opisom jazyka (s. 77).

Samostatnú podkapitolu B. Vykypěl venuje aj Erhartovmu príspevku k laryngálnej teórii. Za inšpiratívne považuje jednak Erhartove všeobecné úvahy vychádzajúce z presvedčenia, že v budúcnosti môžu byť pre pokrok v indoeurópskej jazykovede nové metódy prínosnejšie ako nový jazykový materiál, jednak jeho hodnotenie laryngálnej teórie ako názorného príkladu pre interpretáciu historickoporovnávacích rekonštruktov alebo celej teórie jazyka (s. 78). Teória jazyka, jazykové konštrukty a rekonštrukty podnietili A. Erharta k všeobecným úvahám napr. pri porovnávaní laryngálnej teórie s glotálnou teóriou. V štúdiu *K vývoji a súčasnému stavu laryngálnej teórie* (Jazykovedné aktuality 1972, 9, č. 2 – 3, s. 5 – 11) opisuje rozdiel medzi „algebraickou“ a „komparatistickou“ verziou laryngálnej teórie v interpretácii explikácie jazyka. Algebraická verzia stavia explikáciu jazyka na úrovni systému alebo štruktúry, kým komparatistická verzia stavia explikáciu jazyka na úrovni prvkov. Tento rozdiel neexistuje v rámci glotálnej teórie, tá predstavuje paralelu komparatistickej verzie laryngálnej teórie. B. Vykypěl pridáva vlastné vysvetlenie, že v laryngálnej teórii ide o zmeny na úrovni fonologizácie alebo defonologizácie, t. j. zmeny v počte prvkov a vo vzťahoch medzi nimi, kým v prípade zmien implikovaných glotálnou teóriou ide len o refonologizácie, t. j. zmeny fonologického obsahu prvkov (s. 78 – 79).

Analýzu jazykovedného diela A. Erharta uzatvára autor priklonením sa k presvedčeniu, ku ktorému sa A. Erhart dopracoval svojím celoživotným dielom, že pre prácu na jazykovom materiáli je v prvom rade nevyhnutné vystavať pevnú všeobecnú teóriu ako pracovný nástroj (s. 80). Svoju vlastnú teóriu A. Erhart skryl vo svojich indoeurópskych prácach a vo svojom Úvode do jazykovedy. Dobrodružstvo jej odhaľovania bolo úlohou, ktorej sa úspešne zhostil B. Vykypěl.

Kapitoly venované jazykovednému dielu Adolfa Erharta a jeho inšpiráciám sú ťažiskom práce, zaujímavé je však aj čítanie príloh. V plnom znení sa uvádzajú materiály ku kandidátskej práci, habilitácii, profesúre a doktorskému konaniu, vrátane autorových téz k prácam a posudkov na ne. Pre dejiny českej vedy a vysokého školstva sú určite veľkým obohatením prednášky, ktoré vznikli po roku 1989 v súvislosti s reformami na FF MU, napr. prednáška z roku 1990 *Poučení z (krízového) vývoje jazykovedy v letech 1948 – 1989 aneb marxismu v jazykovede* (s. 90 – 99). Možno len ľutovať, že české (a podobne) slovenské vysoké školstvo v porevolučných reformách neprihliadalo viac na návrhy podobné Erhartovmu návrhu systémových zmien

na filozofických fakultách a návrhu štatútu Filozofickej fakulty MU, rešpektujúcim domáce vysokoškolské tradície a radšej sa priklonilo k iným, skôr západným modelom.

Vykypělovo hodnotenie Erhartovho vedeckého diela je svedectvom toho, že Adolf Erhart vchoval suverénneho, samostatného jazykovedca, schopného kompetentne sa vyjadrovať k rôznym témam indoeurópskej i všeobecnej jazykovedy. Zároveň treba vyzdvihnúť aj kultivovaný štýl, ktorým autor vhodne zachytáva niektoré tragikomické (pre zúčastnených dozista viac tragické) situácie spojené so socialistickým byrokratizmom a cum grano salis vystihuje intelektuálne kvality politických funkcionárov.

Ludmila Buzássyová

A U T O R I

Prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava

Mgr. Martin Ološtiak, PhD. Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov

PhDr. Radoslav Pavlík, PhD. Katedra anglického jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského, Račianska 59, 813 34 Bratislava

Prof. PhDr. Pavel Cmorej, CSc. Filozofický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Mgr. Marek Brieška. Ministerstvo zahraničných vecí SR. Odbor Blízkeho a Stredného východu a Afriky, Hlboká cesta 2, 833 36 Bratislava

REFERÁTY

ČERNÝ, Jiří – HOLEŠ, Jan: *KDO JE KDO V DĚJINÁCH ČESKÉ LINGVISTIKY*. Praha: Libri 2008. 739 s.

Publikace *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*, na jejímž vzniku se kromě dvou hlavních autorů podílelo ještě dalších 46 lingvistů, je abecedním slovníkem 590 významných představitelů české lingvistiky, kteří zásadním způsobem ovlivnili nebo ovlivňují její vývoj. Přibližně polovina medailonů je věnována žijícím a druhá polovina již nežijícím jazykovědcům.

Vedle českých lingvistů zařadili autoři do své knihy také několik jazykovědců jiných národností, kteří delší dobu pracovali v českém prostředí (například Pavel Josef Šafařík, Nikolaj Sergejevič Trubeckoj, Roman Jakobson), dále několik významných českých lingvistů žijících v zahraničí (například Josef Straka nebo Ladislav Zgusta) a konečně také osobnosti, které se věnovaly lingvistice jen zčásti nebo jen po určité období svého života (například Jan Hus nebo Jan Amos Komenský).

Jednotlivá hesla, před nimiž je zařazeno krátké pojednání o vývoji české lingvistiky od středověku až po současnost, mají ve většině případů jednotnou strukturu, inspirovanou částečně slovníkem *Lexicon Grammaticorum. Who's Who in the History of Linguistics* (editovaným H. Stammerrjohannem), do jehož druhého vydání, které bylo publikováno v roce 2008 ve vydavatelství Max Niemeyer Verlag, přispěli autoři slovníku několika medailony českých lingvistů. V záhlaví je uvedeno příjmení a jméno lingvisty, dále datum a místo narození (případně úmrtí) a hlavní obory působnosti daného jazykovědce. Druhou část hesla tvoří samotný text, který je u kratších hesel shrnut do jediného odstavce. V ostatních případech pak první odstavec uvádí základní údaje o studiu, dále pracoviště a data udělení akademických hodností a titulů. Obsahuje rovněž charakteristiku vědecké činnosti lingvisty, obory a problémy, kterými se zabýval. Tato část zahrnuje často i odkazy na příslušná díla. V závěru odstavce jsou uvedena případná vyznamenání, vědecká ocenění, členství v odborných společnostech a redakčních radách. Třetí část představuje bibliografii hlavních prací jazykovědce. Odkazy jsou řazeny chronologicky od nejstarších k nejnovějším. Bibliografie obsahuje minimálně všechny knižní publikace a všechna díla zmíněná v předcházející části. Čtvrtá a poslední část zahrnuje seznam dalších dostupných informací o lingvistovi a zároveň seznam literatury použité pro napsání hesla.

Práce olomouckých lingvistů Jiřího Černého a Jana Holeše, kteří v minulosti působili a ve druhém případě ještě působí také na Univerzitě Matěje Bela v Banské Bystrici, je mimořádným počinem a výsledkem tříletého projektu Grantové agentury České republiky. Publikace může být užitečná jak lingvistům, tak studentům všech jazykovědných oborů.

Jaromír Kadlec

WSPÓLCZESNA KOMUNIKACJA JĘZYKOWA. NAJNOWSZE ZMIANY
W LEKSYCE I SŁOWOTWÓRSTWIE JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH. Red.
Zofia Rudnik-Karwatowa. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii
Nauk 2008. 282 s.

ISBN 978-83-89191-76-2

Cvetanka Avramova: *Tendencii v bălgarskoto slovoobrazuvane na granicata meždū dva veka.* – Ján Bosák: *Variantnosť v jazyku a jej odraz v slovníku.* – Oľga P. Jermakova: *Leksičeskije i tekstovyje ironizmy v jazyke sovremennoj pressy i massovoj chudožestvennoj literatury.* – Ladislav Janovec: *Aktualizace frazémů v současné češtině.* – Jelena V. Kakorina: *Metafory Interneta.* – Jelena I. Koriakovceva: *Jazyk sovremennoj rossijskoj pressy: varvarizmy i argotizmy kak signaly rečevoj agressii.* – Leonid P. Krysin: *Problemy predstavlenija novych inojazyčnych zaimstvovanij v russkich normativnych slovriach.* – Barbara Križan-Stanojević: *Naj w roli „džokera“.* *Nowe użycie przedrostka naj- w języku chorwackim.* – Halina Mieczkowska: *Rola derywacji sufiksальной w sposobach wzbogacania słownictwa (na materiale polsko-słowackim)* – Galina P. Neščimenko: *Kompjuternaja komunikacija v kontekste sovremenogo publicznego obščćenija (s učotom dannyh sopostavitelnogo izučćenija ruskogo i češskogo jazykov)* – Zdeňka Opavská: *Neologizmy s novými komponenty e-, i-, m- v české slovní zásobě.* – Marija A. Osipova: *Trudnosti kategorizacii: obščestvenno--političeskij leksikon.* – Alicja Pstyga: *Nowe derywaty wartościujące w wypowiedziach publicznych (na materiale języka polskiego i rosyjskiego).* – Albena Rangelova: *Metafora jako aktivní inovační činitel v oblasti lexikální sémantiky.* – Roman Roszko: *Innowacje podlegają unifikacji.* – Zofia Rudnik-Karwatowa: *Zmiana konwencji czy indywidualna manifestacja twórcza? Pragmatyczny aspekt wykorzystania słownictwa i słowotwórstwa w tytułach prac naukowych.* – Jelena A. Zemskaja: *Russkij razgovornyj jazyk: novyje javlenija na rubeže XX-XXI vv.*

JB

KRONIKA

V ZNAMENÍ ROVNOVÁHY K SEDEMDESIATINÁM PROFESORA JÁNA SABOLA

*Tvoju hru zlatá struna zhodnotí:
mlčiaca múdrosť – materina reč,
ten jazýček na váhach istoty.*

Ján Sabol, Materinská reč

V deň, keď sa podľa čínskeho kalendára začal rok Byvola, mesiac odo dňa zimného slnovratu – 25. januára – uplynulo sedemdesiat rokov od narodenia prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc. Jeho hviezda vyšla nad dedinkou, ktorá dostala pomenovanie podľa sokoliarov rovnomenného stredovekého hradu na pomedzí šarišskej a abovskej župy. Geograficky leží obec Sokol v najvýchodnejšej časti Slovenského rudohoria, na okraji Volovských vrchov. Z pochopiteľných dôvodov je lokalita dosť vysoko na to, aby mohli mať jej obyvatelia dobrý výhľad na dolinu Hornádu, ale dosť nízko na to, aby bolo ešte kam stúpať do hôr volovského Čierneho lesa. Pevný bod na zemi a vtáčia perspektíva – tvoria prvú pomyselnú os života a diela nášho jubilanta – vertikálu spájajúcu jednotlivé a všeobecné v živote, ale najmä vo vedeckej teórii. Na báze dôsledného odlišenia osobitných úrovni jednotlivého a všeobecného v zvukovej rovine jazyka vznikla Sabolova originálna Syntetická fonologická teória (1989; prvá štúdiá 1981) v autorovej kľúčovej vedeckej disciplíne – fonetike a fonológii, ktorá v sebe paradoxne spája oba póly vertikály z iného uhla pohľadu. Je najkonkrétnejšou jazykovednou disciplínou – tým, že narába so zvukom – materiálnym nosičom základného komunikačného prostriedku človeka – a zároveň i najabstraktnejšou – tým, že prekračuje hranicu prirodzenosti, narábajúc s „atómami“ zvuku ľudskej reči. Syntetickou fonologickou teóriou autor ponúkol vedeckému svetu spoľahlivý metodologický nástroj na výskum zvukovej roviny ľudskej reči, ktorý možno univerzálne uplatniť v akomkoľvek prirodzenom jazykovom systéme. Za dve desaťročia jej overovania samým autorom (najmä vo všeobecnolingvistických súvislostiach) i prostredníctvom prác vedcových domácich i zahraničných doktorandov sa táto teória úspešne udomáčuje v slovanskom jazykovednom svete, ale hľadá si cesty i ďalej.

Horizontálnu os, ktorú pravdepodobne od samého vzniku myšlienky obsadil čas, rámcujú na prvý pohľad možno nezbadateľné paradoxy. Zvyčajne najbezstarostnejšia časť detstva sa totiž v jubilantovom prípade časovo prekrýva so svetovou vojnou, rozmermi doteraz neprekonanou. A súčasnosť, našťastie spoločensky pomerne pokojnú, vo veku, v ktorom by si už podľa štandardných spoločenských kritérií mohol jubilant vychutnávať ozajstný mier, trávi usta-

vičným bojom, ktorý začal už ako prvý demokraticky zvolený dekan prešovskej filozofickej fakulty po roku 1989, bojom za modernizáciu, demokratizáciu a kreativizáciu vysokého školstva, ale najmä za presadenie prísnych vedeckých kritérií do slovenskej vedy, a to všetko na viacerých frontoch. Či ako člen prestížnych domácich i zahraničných vedeckých komisií a vedeckých rád univerzít, alebo ako editor a redaktor vedeckých časopisov, zborníkov a monografií. To sa, pravdaže, v širokom diapazóne jeho vedeckého záujmu nezaobíde ani bez zapojenia so samotným časom.

Najužší ľudský a geografický priestor profesora J. Sabola by sa zmestil medzi dve najväčšie východoslovenské mestá. Vzdelanie ho viedlo z metropoly Abova do metropoly Šariša, aby sa do Košíc mohol opäť aspoň pomyselne vrátiť, lebo vysokoškolské štúdium už absolvoval na Filozofickej fakulte v Prešove, UPJŠ v Košiciach. Najprv príbuzenskými vzťahmi, štúdiom, neskôr základnou vojenskou službou a pracovnými kontaktmi sa jeho priestor postupne rozširoval zo slovenského na slovanský, ba napokon až na celý svet. Ale opäť paradoxne. Svet najprv po dlhé desaťročia prichádzal za ním, napriek tomu, že panujúci politický režim svet pred ním zatváral. Ako za lektorom na Letnej škole slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca prichádzali za ním tí rečovo najkompetentnejší slovakisti zo slovanského i neslovanského sveta a cielene sa vracali do jeho interpretačno-štylistických seminárov, ktoré boli pre nich v pravom zmysle slova vysokou školou slovenčiny. Ani tým jazykovo menej kompetentným „sasistom“ však nezostal utajený, prostredníctvom ľudovej piesne (a harmoniky) im pomohol vytvoriť väčšinou trvalé puto so slovenskou kultúrou. Univerzita Komenského výrazný podiel profesora J. Sabola na formovaní tejto prestížnej inštitúcie ocenila pri príležitosti 40. ročníka letnej školy zlatou medailou. Tých zlatých (a iných) medailí aj z ďalších vysokých škôl a inštitúcií bolo, pravdaže, viacero.

Ľudová pieseň, rozprávka a reč stáli iste na samom začiatku jeho záujmu o literatúru a jazyk, ktorý leží na horizontálno-vertikálnom priesečníku pomyselných osí ako prostriedok ľudskej komunikácie i myslenia. A objekt jazykovedy sa stal objektom vedeckého záujmu nášho jubilanta v celej svojej komplexnosti, v ňom sa ako máloktorý suverénne pohybuje od fonetiky až po štylistiku, cez štylistiku k literatúre a obrazu, cez obraz k semiotike – a od jazyka mikroregiónu po všeobecnú lingvistiku, od konkrétneho literárneho textu k teórii literatúry. Toto sú synchrónno-historické vektory, ktorými naplňa svoj vedecký priestor okolo svojho existenčného „triangulačného“ bodu. Na podporu našich tvrdení stačí odkázať čitateľov len na jubilejné texty o Jánovi Sabolovi v Jazykovednom časopise pred dvadsiatich a desiatich rokov z pier profesorov Jána Horeckého a Juraja Furdíka, prípadne zápisky jeho (aj kvantitatívne úctyhodných) publikačných aktivít. V nich možno pozorovať, že tematicky sa v poslednej dekáde Sabolov vedecký záber ustálil a svoj súčasný výskum zameriava na prehĺbenie foneticko-fonologických poznatkov najmä v oblasti suprasegmentov; témou číslo jeden je v súčasnosti pre profesora J. Sabola slabika – základná prirodzená jednotka ľudskej reči, ktorá v sebe spája segmentálny a suprasegmentálny podsystem zvukovej roviny jazyka. Naďalej sa venuje verzológii ako prienikovej množine fonetiky/fonológie a literárnej vedy. Stále ho zaujíma komunikácia, jej lingvistické a semiotické pozadie i literárne parametre. Ako nadšený kolektívny hráč svoje najdôležitejšie monografické práce často vytvoril v spolupráci s inými odborníkmi v danej oblasti – s Františkom Štrausom *Základy exaktného rozboru verša* (1969), s Júliusom Zimmermannom *Základy akustickej fonetiky* (1978), so Šimonom Ondrušom *Úvod do štúdia jazykov* (1981), s Ábelom Kráľom *Fonetiku a fo-*

nológiu (1989), ale ako bežec na dlhé trate tvoril sám – *Prozodická sústava slovenčiny* (1977), *Teória literatúry. Základy slovenskej verzológie* (1983), *Kapitoly zo všeobecnej jazykovedy* (1989), *Syntetická fonologická teória* (1982) a i. Za ostatných desať rokov pribudli ďalšie tímové knižné práce: *Akustický signál – semióza – komunikácia* (2002), *Interpretačné variácie umeleckého textu* (2005) a *Kultúra hovoreného prejavu* (2006). Všetky realizoval v spoluautorstve so svojimi dlhoročnými kolegami z Prešovskej univerzity s vysokým podielom osobného i osobnostného vkladu. Jeho kreativita a suverénnosť pri narábaní s jazykom stoja aj za dlhoročnými krížovkársko-hádankárskymi aktivitami, ktoré invenčne využil aj pri tímovej tvorbe prvého komunikačne orientovaného súboru učebníc slovenského jazyka pre základné školy (Tibenská a kol., 1997 – 2006).

Celé sledované desaťročie sa jeho vedeckými štúdiami vinie i línia úvah o semiotike biblických textov, ktorá jazyku v jeho interpretácii pridáva silný duchovný rozmer. V štúdiách o biblických textoch sa mu potvrdila vývinová línia ľudskej komunikácie od ikonicko-symbolických k arbitrárnym znakom, ale zároveň aj vzájomné preskupovanie ich funkcií, ktoré vedie k rovnováhe jazykového systému. Sebe vlastným spôsobom uzavrel úvahy v jednej z najnovších štúdií na túto tému: *v arbitrárnom tele reči teda pulzuje ikonické srdce*. Vydaním najútlejšej zo svojich knižiek dozretej v trepezlivom tichu, ktoré ho načas vytrhlo z hektiky dnešného sveta, J. Sabol definitívne potvrdil, čo zjavne dával najavo jednak výberom objektov svojho vedeckého záujmu, ale najmä svojím esejistickým idiolektom, že *v arbitrárnom tele (nielen jeho) vedy pulzuje poetické srdce*. Knižka 38 sonetov nazvaná *Láska na modro* (2005) „z odvrátenej strany mesiaca“ vypovedá o súradniciach autorovho bytia, po ktorých sme sa aj my vydali pátrať v tomto príležitostnom texte. A ten priesečník, ktorý v našej kultúre symbolizuje lásku, sa aj z tohto uhla pohľadu ukazuje ako najpevnejší bod jubilantovej existencie. Nech je to láska k blížnemu, láska k prírode či láska k poznaniu.

Aké srdce pulzuje v tele nášho jubilanta, spoznal každý, čo mal to šťastie stretnúť sa s ním osobne. Hlboký rešpekt, ktorý vzbudzuje teoretickými výškami širokého poznania vyvažuje ľudskou dimenziou, je chápaným a žičlivým kolegom a trepezlivým učiteľom, ktorý celou svojou bytosťou svedčí o synergickom princípe bytia. Čo mu teda zavinšovať do prekročenej, desiatkou znásobenej magickej sedmičky, keď sa na prvý pohľad zdá, že ho sama Prozreteľnosť obdarila plnou náručou. Žiada sa mi zaželať, nech sa mu z toho, čo sám rozdal, vráti znásobené, lebo ešte aj teraz sám vracia. Jeho kedysi pomyselný návrat z Prešova do Košíc sa totiž stáva skutočnosťou. Univerzite Pavla Jozefa Šafárika na poste prodekana pre vedeckovýskumnú činnosť a doktorandské štúdium spolu s inými nadšenými spolupracovníkmi vracia ako svojej alma mater, čo sa jej medzičasom bolo stratilo, jedno z detí – filozofickú fakultu, bez ktorej si kvalitnú vysokú školu univerzitného typu nemožno dosť dobre predstaviť. Preto mu ešte zaželajme to, bez čoho sa naozaj tvoriť nedá – zdravie a silu, aby sa začaté dielo podarilo nielen úspešne zavŕšiť, ale ešte aj v tvorivom (ne)pokoji vychutnať jeho plody.

Ad multos felicissimosque annos!

Marianna Sedláková

SÚPIS PRÁC JÁNA SABOLA ZA ROKY 1999 – 2008

Tento bibliografický súpis nadväzuje na Súpis prác doc. Jána Sabola za roky 1988 – 1998 od Ladislava Dvonča, ktorý bol uverejnený v Jazykovednom časopise, 1999, roč. 50, č. 1, s. 58 – 72.

1999

- Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl. Učebnica. 1. diel. 2. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 1999. 64 s. ISBN 80-7158-235-2. – 3. vyd. 2001. ISBN 80-7158-328-6 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).
- Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl. Cvičebnica. 2. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 1999. 64 s. ISBN 80-7158-236-0. – 3. vyd. 2000. ISBN 80-7158-044-9. – 4. vyd. 2001. ISBN 80-7158-355-3. – 5. vyd. 2002. ISBN 80-7158-373-1. – 6. vyd. 2003. ISBN 80-7158-474-6 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).
- Slovenský jazyk pre 6. ročník základných škôl. Učebnica. 1. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 1999. 64 s. ISBN 80-7158-166-6. – 2. vyd. 2001. ISBN 7158-327-8 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).
- Zvuková stavba slovenčiny a jej opis za posledných päťdesiat rokov. In: *Slovakistika v Poľsku. Zborník materiálov z 1. slovakistickej konferencie. (Paralelný poľ. názov).* Red. J. Siatkowski – P. Káša. Warszawa: Instytut Filologii Słowiańskiej UW – Instytut Słowacki, Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce 1999, s. 18 – 30.
- Verš slovenskej romantickej poézie. In: *Odrodzenie Narodowe w Czechach i na Słowacji. Księga ku czci Profesora Zdzisława Niedzeli.* Red. H. Mieczkowska – T. Z. Orłoś. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1999, s. 73 – 79.
- Jazyk ako cesta k duchovnosti. In: Ligoš, M.: *Možnosti rozvíjania vnútorných dynamických síl osobnosti žiaka vo vyučovaní slovenského jazyka.* Žilinská univerzita. Práce a štúdie. Sériá humanitná. Monografia. 1. Ružomberok: Katecheticko-pedagogická fakulta sv. Ondreja Žilinskej univerzity v Ružomberku 1999, s. 7 – 12.
- Jazykovo-štylistické a motivické predpolie poetickej metódy Paľa Olivu. In: Lauček, A.: *Autori katolíckej moderny – život a prehľad tvorby.* Ružomberok: Katecheticko-pedagogická fakulta sv. Ondreja Žilinskej univerzity 1999, s. 70 – 74.
- K problematike vzťahu ikonicko-symbolických a arbitrárnych znakov. In: *Retrospektívne a perspektívne pohľady na jazykovú komunikáciu.* Banská Bystrica – Donovaly 11. – 13. septembra 1997. 1. diel. Red. P. Odaloš. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica 1999, s. 47 – 50.
- Jazyk je prostriedkom na pochopenie sveta. Hovoríme s popredným slovenským jazykovedcom, literárnym vedcom prof. PhDr. Jánom Sabolom, DrSc. In: *Slovenská Republika*, 28. 1. 1999, s. 17 (rozhovor F. Mrvu s J. Sabolom).
- Patria do slovnej zásoby. In: Lišiak, 1999, roč. 33, č. 1 – 12 (v každom čísle o správnosti nových slov v slovenčine).
- Na pamäť profesora Zdzisława Niedzeli. In: *Odrodzenie Narodowe w Czechach i na Słowacji. Księga ku czci Profesora Zdzisława Niedzeli.* Red. H. Mieczkowska – T. Z. Orłoś. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1999, s. 11 – 12.

Stále mladý profesor. In: Slovenské národné noviny, 1999, roč. 10 (14), č. 6 – 7, s. 6 – 7 (rozhovor F. Mrvu s J. Sabolom). – Znovu publikované: Stále mladý profesor. Hľadáme seba v iných a ozvú sa iní v nás. – Lúč, východoslovenské noviny, 29. 1. 1999, príl. My víkend, 5, 1999, č. 4, s. 3.

Skončil sa seminár slovenského jazyka a kultúry. Zhovárame sa s prof. Jánom Sabolom, DrSc., vedúcim Katedry slovenského jazyka a literatúry FF Prešovskej univerzity. In: Sme/Smena, 4. 9. 1999, príl. Sme na východe, s. 11 (rozhovor G. Rakúsovej s J. Sabolom).

2000

Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl. Učebnica. 2. diel. 2. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2000. 64 s. ISBN 80-7158-237-9. – 3. vyd. 2002. ISBN 80-7158-397-9 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 5. ročník základných škôl pre nevidiacich. Učebnica. 2. časť. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2000. 85 s. ISBN 80-7158-3-23-5 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 6. ročník základných škôl. Učebnica. 2. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2000. 64 s. ISBN 80-7158-198-4. – 2. vyd. 2002. ISBN 80-7158-394-4 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 6. ročník základných škôl. Cvičebnica. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2000. 64 s. ISBN 80-7158-262-X. – 2. vyd. 2001. ISBN 80-7158-356-1. – 3. vyd. 2002. ISBN 80-7158-375-8. – 4. vyd. 2003. ISBN 80-7158-475-4 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 7. ročník základných škôl. Učebnica. 1. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2000. 64 s. ISBN 80-7158-292-1. – 2. vyd. 2002. ISBN 80-7158-395-2 (spoluautori E. Tibenská, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).

Ref.: Kašiarová, N.: Didaktická analýza učiva v príprave učiteľa slovenského jazyka na 2. stupni ZŠ. – Pedagogické rozhľady, 2002, roč. 11, č. 3, s. 9 – 10.

Jazyk ako ľudské poslanstvo (Namiesto doslovu). In: Horecký, J.: O jazyku a štýle kritiky aj prakticky. Prešov: Náuka 2000, s. 149 – 159.

Fonologické signály ortoepickej praxi (Na materiáli spisovnej slovenčiny.) In: Studia Academica Slovaca. 29. Prednášky XXXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2000, s. 259 – 276. Znovu publikované: Fonologické signály ortoepickej praxi (Na materiáli spisovnej slovenčiny.) – Z vývinových tendencií a zmien súčasnej slovenčiny. Studia Academica Slovaca. Separát. Red. J. Mlacek. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2000, s. 259 – 276.

Rytmická stavba reči. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Red. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 319 – 327.

Rytmická stavba slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 29. Prednášky XXXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2000, s. 173 – 178.

Semiotické podnety biblického textu. In: Oživenie farského spoločenstva liturgiou. Zborník príspevkov odborného seminára. Košice: Viena 2000, s. 52 – 59.

Modlitba Pána; jej nápevy a rytmicko-intonačná stavba. In: Modlitba a jej jazykové, literárne a komunikačné hodnoty. Súbor štúdií. 1. Red. S. Očenášová-Štrbová. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2000, s. 56 – 70 (spoluautor A. Konečný).

Z posudkov recenzentov. In: Horecký, J.: O jazyku a štýle kriticky aj prakticky. Prešov: Náuka 2000, 3. strana obálky (rec.) Patria do slovnej zásoby. In: Lišiak, 2000, roč. 34, č. 1 – 12 (v každom čísle o správnosti nových slov).

Hm(l)istý list. In: Život, miesięcznik społeczno-kulturalny (Krakow), 2000, č. 3 (502), s. 17.

2001

Slovenský jazyk pre 5. ročník ZŠ pre nevidiacich. Učebnica. 1. časť. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. [87] s. ISBN 80-7158-323-5. – 2. časť. [90] s. – 3. časť. [97] s. ISBN 80-7158-323-5 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 5. ročník ZŠ pre nevidiacich. Gramatická príručka. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-324-3 (spoluautori E. Tibenská, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 7. ročník základných škôl. Učebnica. 2. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-299-9. – 2. vyd. 2003. ISBN 80-7158-458-4 (spoluautori E. Tibenská, E. Frühaufová, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 7. ročník základných škôl. Cvičebnica. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-300-6. – 2. vyd. 2002. ISBN 80-7158-376-6. – 3. vyd. 2003. ISBN 80-7158-459-2. – 4. vyd. 2005. ISBN 80-7158-587-4 (spoluautori E. Tibenská, E. Frühaufová, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).

Slovenský jazyk pre 8. ročník základných škôl. Učebnica 1. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2001. 64 s. ISBN 80-7158-310-3. – 2. vyd. 2003. ISBN 80-7158-460-6 (spoluautori E. Tibenská, E. Frühaufová, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).

Ref.: Sedláková, A.: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 9. Red. L. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2003, s. 206 – 209. ISBN 80-8068-119-6. – 2. Sedláková, A.: „Klebeta“ o typografickej úprave textu. – Učiteľské noviny, 2001, roč. 51, 10. 5. 2001, č. 19, s. 4 (rec.).

Hviezdoslavovský verš vo vývine slovenskej poézie. In: Studia Academica Slovaca. 30. Prednášky XXXVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ved. red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2001, s. 242 – 259. ISBN 80-88982-42-1.

Semiotické impulzy biblického textu. In: Slovenská kresťanská a svetská kultúra. Studia Culturologica Slovaca. 2. Zost. J. Skladaná. Bratislava: Veda 2001, s. 148 – 156. ISBN 80-224-0676-7.

Semiotické a kompozičné poznámky k Pankovčinovej próze. In: Kontexty tvorby Václava Pankovčina. Zborník materiálov z vedeckého seminára, ktorý sa konal 24. mája 2001 v Prešove. Ved. red. J. Sabol. Prešov: Náuka 2001, s. 8 – 17. ISBN 80-89038-10-7 (spoluautorka O. Sabolová).

- Simultánny a sukcesívny princíp v poézii a próze pre deti a mládež.** In: *Vnútrotextové priestory textu v literatúre pre deti a mládež. Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorá sa konala 18. – 20. 10. 2000 v Prešove. Vedecká konferencia bola venovaná pamiatke prof. PhDr. Jána Kopála, CSc., pri príležitosti jeho nedožitých 75. narodenín.* Red. Z. Stanislavová – V. Žemberová. Prešov: Náuka 2001, s. 46 – 53. ISBN 80-89038-06-9.
- Zabíjanie králikov M. Válka po polsku.** In: *Kontinuita romantizmu. Vývin – súvislosti – vzťahy.* Bratislava: Slovensko-poľská komisia humanitných vied 2001, s. 162 – 173. Ed. J. Hvišč. ISBN 80-967991-8-5 (spoluautorky D. Abrahamowicz, M. Papierz).
- Semiotický ráz obraznosti podobenstva.** In: *Text a kontext v náboženskej komunikácii. Studia Philologica. 8. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis.* Ed. J. Kesselová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove 2001, s. 10 – 14. ISBN 80-8068-035-3.
- K problematike suprasegmetálno-syntaktickej stavby Hviezdoslavovho verša.** In: *Slovakistika v Poľsku. Zborník materiálov z 2. slovakistickej konferencie (Paralelný poľ. názov.)* Red. M. Papierz. Kraków: Towarzystwo Slowaków w Polsce 2001, s. 15 – 37. ISBN 83-87842-76-1.
- Znaková podstata podobenstva.** In: *Verbum, časopis pre kresťanskú kultúru, 2001, roč. 12, č. 3, s. 29 – 36.*
- Slovo na úvod.** In: *Kontexty tvorby Václava Pankovčina. Zborník materiálov z vedeckého seminára, ktorý sa konal 24. mája 2001 v Prešove.* Ved. red. J. Sabol. Prešov: Náuka 2001, s. 5. ISBN 80-89038-10-7 (spoluautorka M. Součková).
- Životné jubileum docenta Júliusa Zimmermanna.** In: *Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 6, s. 366 – 368.*
- Súpis prác docenta Júliusa Zimmermanna za roky 1991 – 2000.** In: *Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 6, s. 369 – 372.*
- Patria do slovnej zásoby.** In: *Lišiak, zábavný časopis, 2001, roč. 34, č. 1, s. 6 – 7. – Tamže: Patria do slovnej zásoby (č. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, s. 6 – 7).*

2002

- Slovenský jazyk pre 8. ročník základných škôl. Učebnica. 2. diel. 1. vyd.** Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2002. 64 s. ISBN 80-7158-311-1. – 2. vyd. 2004. ISBN 80-7158-529-7 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).
- Akustický signál – semióza – komunikácia.** Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia. 51. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita, Filozofická fakulta 2002. 144 s. ISBN 80-8068-279-8 (spoluautor J. Zimmermann).
Ref.: Baláková, D. – Kováčová, V. – *Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 1, s. 62 – 65.*
- K problematike zážitkovosti v próze pre deti a mládež.** In: *O zážitkovosti a funkčnosti v literatúre pre deti a mládež. Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorá sa konala 17. – 18. októbra 2001 v Prešove.* Ved. red. Z. Stanislavová – V. Žemberová. Prešov: Náuka 2002, s. 25 – 29. ISBN 80-89038-17-4.
- K problematike pravopisných princípov v slovenčine.** In: *Jazykoveda v bibliografii. Bibliografia v jazykovede. Na počesť Ladislava Dvonča.* Ed. S. Ondrejovič. 1. vyd.

- Bratislava: Veda 2002, s. 37 – 45. ISBN 80-224-0715-1. – Tamže: Bibliografická spolupráca s časopisom Rocznik Slawistyczny (s. 78 – 81).
- Fonologická typológia a zvuková sústava slovenčiny ako cudzieho jazyka.** In: *Slovenčina ako cudzí jazyk. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie.* Bratislava 30. – 31. august 2000. Ed. J. Pekarovičová. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2002, s. 37 – 47. ISBN 80-88982-60-X.
- Lingvisticko-semiotické pohľady na biblické texty.** In: *Studia Academica Slovaca.* 31. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2002, s. 198 – 207. ISBN 80-88982-59-6.
- K problematike kontinuálnosti motívu v slovenskej próze (Dobroslav Chrobák – Václav Pankovčín).** In: *Studia Academica Slovaca.* 31. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2002, s. 208 – 219. ISBN 80-88982-59-6 (spoluautorka O. Sabolová).
- Dialóg o hľadani podstaty jazyka. (Všeobecnolingvistické, semiotické a poetologické impulzy Romana Jakobsona).** In: *Fónické javy v slovanských jazykoch. XII. medzinárodná konferencia Medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov.* Prešov 17. – 19. septembra 1996. Zborník referátov. Ved. red. J. Sabol. Prešov: Náuka 2002, s. 9 – 16, angl. res. s. 16. ISBN 80-89038-25-5.
- Fónická a významová stavba básnického textu.** In: *Fónické javy v slovanských jazykoch. XII. medzinárodná konferencia Medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov.* Prešov 17. – 19. septembra 1996. Zborník referátov. Ved. red. J. Sabol. Prešov: Náuka 2002, s. 97 – 106, angl. res. s. 106. ISBN 80-89038-25-5.
- Súčasný problémy porovnávacieho výskumu fónickej stavby jazykov.** In: *Carpatica – Karpatyka.* 17. Ukrajinsko-slovačský vzajemný v haluzi istoriji, literatury ta movy. Red. V. V. Veheš. Užhorod: Užhorodskij nacional'nyj universytet 2002, s. 312 – 324.
- Slovo na úvod.** In: *Fónické javy v slovanských jazykoch. XII. medzinárodná konferencia Medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov.* Prešov 17. – 19. septembra 1996. Zborník referátov. Ved. red. J. Sabol. Prešov: Náuka 2002, s. 7 – 8. ISBN 80-89038-25-5.
- Z posudkov recenzentov.** In: Odaloš, P.: *Dynamika špecifických sfér komunikácie.* 1. vyd. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 2002, 3. strana obálky. ISBN 80-8055-631-8 (rec.).
- Z posudkov posudzovateľov.** In: Očenášová-Štrbová, S.: *Modlitba v slovenskej literatúre.* Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela 2002, 3. strana obálky. ISBN 80-8055-723-3 (rec.).
- Patria do slovnej zásoby.** In: Lišiak, zábavný časopis, 2002, roč. 35, č. 1, s. 6. – Tamže: *Patria do slovnej zásoby* (č. 2, s. 60 – 61), (č. 3, s. 18 – 19), (č. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, s. 6 – 7).

2003

Slovenský jazyk pre 6. ročník základných škôl pre nevidiacich. Učebnica. 1. časť. 1. vyd.

- Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2003. 1. časť. [92] s. – 2. časť. [89] s. – 3. časť. [90] s. 4. časť. [90] s. ISBN 80-7158-473-8 (spoluautori E. Tibenská, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).
- Slovenský jazyk pre 8. ročník základných škôl. Zbierka úloh. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2003. 56 s. ISBN 80-7158-421-5. – 2. vyd. 2004. ISBN 80-7158-574-2 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).
- Slovenský jazyk pre 9. ročník základných škôl. Učebnica. 1. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2003. 64 s. ISBN 80-7158-419-3. – 2. vyd. 2005. ISBN 80-7158-628-5 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori E. Frühaufová, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).
- Ref.: Sedláková, A.: Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 10. Red. Ľ. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 206 – 210. ISBN 80-8068-290-9.
- Prozodická štruktúra slovenského slova. In: *Studia Academica Slovaca*. 32. Prednášky XXXIX. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2003, s. 63 – 74. ISBN 80-88982-14-6.
- Semiotické parametre štýlu. In: *Komunikácia a text*. Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou organizovanej pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. Františka Ruščáka, CSc., v dňoch 15. – 16. novembra 2001 v Prešove. Ved. red. Z. Stanislavová. Prešov: Náuka 2003, s. 29 – 33, angl. res. s. 33. ISBN 80-89038-21-2.
- K otázke fungovania kvantít v spisovnej slovenčine. In: *Mahične svetlo imeni*. Do 75-riččia profesora P. P. Čučki. *Studia Slovakistica*. 3. Red. S. M. Medvid'-Pachomova. Užhorod: Mystecka linija 2003, s. 186 – 193. ISBN 966-7400-30-9.
- Štruktúra slabiky a morfémy v slovenčine, češtine a poľštine (Metodologické východiská výskumu). In: *XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Lubľane*. Príspevky slovenských slavistov. Ved. red. a ed. J. Doruľa. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003, s. 101 – 109. ISBN 80-968971-2-8 (spoluautorka I. Bónová).
- Zvuk ako estetický fenomén detskej literatúry v akustických médiách. In: *Médiá v umení a literatúre pre deti a mládež*. Zborník z literárnovednej konferencie venovanej životnému jubileu prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc., ktorá sa konala v dňoch 17. – 18. 10. 2002 na Prešovskej univerzite v Prešove. Red. Z. Stanislavová – V. Žemberová. Prešov: Náuka 2003, s. 32 – 40. ISBN 80-89038-24-7.
- Perspektívy porovnávacieho výskumu fónickej stavby slovenčiny a ukrajinčiny. Metodologické a metodické skice. In: *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry*. Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 12. – 13. septembra 2002 v Prešove. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis*. Slavistický zborník. 4. Red. Ľ. Babotová – J. Kredátusová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2003, s. 131 – 147. ISBN 80-8068-211-9 (spoluautor J. Zimmermann).
- Fonetický, fonologický a morfonologický štatút zvukových javov v slovenčine a češtine.

In: Jazykovedný zázpisník. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 1998/1999, roč. 17/18, s. 45 – 47 (bez vročenia [2003]). – Tamže: Semiotický štatút biblického textu (s. 47 – 50). – Semióza – znak – metafora (s. 50 – 51).

Structure of Syllable and Morpheme in Slovak, Czech and Polish. In: Zborník povzetkov. 1. del. Jezikoslovje. 13. mednarodni slavistični kongres, Ljubljana, 15. – 21. avgusta 2003. Ed. F. Novak. Ljubljana: Mednarodni slavistični komite 2003, s. 229. ISBN 961-6358-80-4.

Otvorenie konferencie (ako úvodná „epištoła“). In: Komunikácia a text. Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou organizovanej pri príležitosti životného jubilea doc. PhDr. Františka Ruščáka, CSc., v dňoch 15. – 16. novembra 2001 v Prešove. Ved. red. Z. Stanislavová. Prešov: Náuka 2003, s. 9 – 10. ISBN 80-89038-21-2.

Za profesorom Jurajom Furdíkom. In: Kultúra slova, 2003, roč. 37, č. 3, s. 158 – 160.

Patria do slovnej zásoby. In: Lišiak, zábavný časopis, 2003, roč. 36, č. 1, s. 6 – 7. – Tamže: Patria do slovnej zásoby (č. 2, 3, 4, 5, 6, 7 – 8, s. 6 – 7).

Slovenčina s Ušiakom. In: Ušiak, krížovkársky mesačník, 2003, roč. 1, č. 9, s. 26 – 27. – Tamže: Slovenčina s Ušiakom (č. 10, 11, 12, s. 26 – 27).

Materinská reč. Vianočná esej o domove a jazyku. In: Život, mesačník spoločno-kulturalny (Krakov), 2003, č. 12 (546), s. 3.

2004

Slovenský jazyk pre 9. ročník základných škôl. Učebnica. 2. diel. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2004. 64 s. ISBN 80-7158-420-7. 2. vyd. 2006. ISBN 80-7158-680-3 (vedúca autorského kolektívu E. Tibenská, spoluautori J. Kesselová, M. Sedláková).

Jazyk v čase a v priestore – čas a priestor v jazyku. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 15 – 17, angl. res. s. 17. ISBN 80-8068-271-2.

Hudobno-textové semiotické podložie nicejsko-carohradského a apoštolského vyznania viery v latinskom a slovenskom jazyku. In: Modlitba ako výskumný fenomén duchovný (teologický), pedagogický, jazykovokomunikačný, literárny, literárnohistorický a etnologický. Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou (Ružomberok 17. – 18. september 2003). Disputationes Scientificalae Universitatis Catholicae in Ružomberok, 2004, roč. 4, č. 2 – 3, s. 142 – 152, nem. res. s. 152 (spoluautor A. Konečný).

K problematike vzťahu slabiky a morfémy v slovenčine. In: Studia Slovaca. Zborník vedeckých prác členov Katedry slovenského jazyka a literatúry. Ved. red. a zost. J. Tatár. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB 2004, s. 199 – 204. ISBN 80-8055-948-1 (spoluautorka I. Bónová).

Metamorfózy kvantity v spisovnej slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 33. Prednášky XL. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2004, s. 183 – 203. ISBN 80-88982-82-0.

Semiotické pozadie komunikačných sústav. In: Súčasná jazyková komunikácia v inter-

disciplinárnych súvislostiach. 5. medzinárodná konferencia o komunikácii. Banská Bystrica 3. – 4. 9. 2003. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2004, s. 30 – 36, angl. res. s. 36. ISBN 80-8055-979-1.

Przekład wiersza Mirosława Válka Zabíjanie králikov na język polski. (Paralel. slov. názov.) In: Wspólne dziedzictwo literackie. Ed. T. Królczyk – R. Majerek. Materiały z konferencji słowacystycznej. Sanok 2004. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce 2004, s. 40 – 46, 120 – 126. ISBN 83-89707-28-4.

Skica o vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti doc. PaedDr. Pavla Odaloša, CSc. In: Odaloš, P.: *Autobiografia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta 2004, s. 5. ISBN 80-8055-947-3.

Eppur si mouve. In: 40 rokov Studia Academica Slovaca. Ed. J. Pekarovičová – E. Vojtechová. Bratislava: Univerzita Komenského 2004, s. 84. ISBN 80-223-1982-1. – Tamže: *Materinská reč* (s. 85). – *Skielka z mozaiky SASu* (s. 85 – 87).

Úvodom. In: K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry 90. rokov 20. storočia. Zborník materiálov z vedeckého seminára s medzinárodnou účasťou, konaného v dňoch 22. – 23. mája 2002 v Prešove. Red. J. Sabol. Prešov: Náuka 2004, s. 7. ISBN 80-89038-30-1 (spoluautorka M. Součková).

Z posudkov posudzovateľov. In: Očenášová-Štrbová, S.: *Modlitba v slovenskej literatúre*. 2. vyd. Bratislava: Monitor Promotion 2004, 3. strana obálky. ISBN 80-969093-4-7 (rec.)

Z posudkov posudzovateľov. In: Findra, J.: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta 2004, 4. strana obálky. ISBN 80-8063-142-5 (rec.).

Z oponentských posudkov. Milan Ligoš: *Rozvoj osobnosti žiaka vo vyučovaní materinského jazyka s osobitným zreteľom na motivačné a duchovné dimenzie*. In: Ligoš, Milan. *Výberová personálna bibliografia*. Ružomberok: Filozofická fakulta Katolíckej univerzity 2004, s. 40. ISBN 80-89039-86-3.

Sonety nádeje (Môstik v ôstí, Kraskovské večery, Korene v korune). In: *Verbum, časopis pre kresťanskú kultúru*, 2004, roč. 15, č. 1, s. 93 – 94. – Tamže: *Sonety nádeje* (Trio, Vzdych, Lestí bolesti, Oblé kupoly) (č. 2, s. 67 – 69).

Modro pod očami, Návrat, Duša v kosodreví, Večery v čerení, Vyvrbovanie, Prísť z očí, Včela v čele, E traumate, Deje beznádeje, Ó, Jáne. In: *Dlh* (zborník východoslovenských autorov). Zost. D. Stano. Košice: Viena 2004, s. 101 – 103. ISBN 80-89232-04-3.

2005

Láska na modro. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2005. 50 s. ISBN 80-7165-507-4.

Ref.: 1. Horecký, J.: *Sonety profesora Sabola*. – *Slovenská reč*, 2006, roč. 71, č. 3, s. 181 – 182. – 2. Rakúsová, G.: „Modré sonety“. – *Knižná revue*, 2006, roč. 16, č. 2 (18. 1. 2006), s. 5. – 3. Matejov, R.: *Lahkosť i bremeno mnohorakosti*. *Slovenská poézia 2005*. – *Knižná revue*, 2006, roč. 16, č. 16 – 17 (2. 8. 2006), s. XVII – XVIII. – 4. Rakúsová, G.: *Vážna hra so slovom*. – *RAN, Radosť a nádej*, 2006, roč. 9, č. 1, s. 89. – 5. Hajdučeková, I.: *Verbum*, 2006, roč. 17, č. 1, s. 162 – 163. – 6. Kubišová, H.: *Literárny (dvoj)týždenník*, 2006, roč. 19, č. 39 – 40 (29. 11. 2006), s. 12. – 7. Forgáč, M.: *Prešovská univerzita, periodikum academickej obce Prešovskej univerzity*, 2007, roč. 11, č. 1, s. 20. – 8. Petraško, L.: *RAK*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 57 (rec.)

Interpretačné variácie umeleckého textu. In: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis

Prešovensis. Monographia. 57. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2005. 315 s. ISBN 80-8068-371-9 (spoluautori F. Ruščák, O. Sabolová).

Jazyk literatúry ako hodnota. In: Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila v dňoch 8. – 9. 9. 2005 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Ed. V. Žemberová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2005, s. 155 – 161. ISBN 80-8068-354-9.

Vzťah znaku a slova a supraznaku a vety v mediálnom texte. In: Médiá a text. Zost. J. Rusnák – M. Bočák. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2005, s. 20 – 26. ISBN 80-8068-408-1.

Historicko-synchronické morfológické a derivačné signály kvantity v slovenčine. In: Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej 2. – 3. apríla 2001 v Budmericiach. Ed. M. Považaj. Bratislava: Veda 2005, s. 9 – 32. ISBN 80-224-0858-1.

Semiotická podstata slova ako lexikálno-gramatickej jednotky. In: Język i literatura słowacka w perspektywie ślowiańskiej. Studia słowacko-polskie ofiarowane profesor Marii Honowskiej. Red. B. Mieczkowska – B. Suchoń-Chmiel. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2005, s. [113] – 116. ISBN 83-233-1921-9.

Fonetický, fonologický a morfonologický status kvantity v slovenčine. In: Abstrakty příspěvků. Pracovní vědecké setkání pořádané v návaznosti na XVI. zasedání Komise pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů pod záštitou děkana FFUK Prof. PhDr. Jaroslava Vacka, CSc. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta – Fonetický ústav 21. – 22. 10. 2005. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2005, s. 8 (rozmn.).

Farba hlasu a štylistické parametre zvuku. In: Abstrakty příspěvků. Pracovní vědecké setkání pořádané v návaznosti na XVI. zasedání Komise pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů pod záštitou děkana FFUK Prof. PhDr. Jaroslava Vacka, CSc. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta – Fonetický ústav 21. – 22. 10. 2005. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2005, s. 9 (spoluautor J. Zimmermann) (rozmn.).

Jazyk literatúry ako hodnota. In: Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia. Anotačný blok prihlásených referátov na medzinárodnú vedeckú konferenciu, ktorá sa uskutoční na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove v dňoch 8. – 10. septembra 2005. Red. V. Dančišin. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2005, s. 30.

Úvod. In: Médiá a text. Zost. J. Rusnák – M. Bočák. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2005, s. 7. ISBN 80-8068-408-1.

Na osemdesiatku profesora Šimona Ondruša. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 3, s. 176 – 179.

2006

Slovenský jazyk pre 7. ročník základných škôl pre nevidiacich. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2006. 1. časť. [103] s. – 2. časť. [103] s. – 3. časť. [126] s. – 4.

- časť. [87]. ISBN 80-7158-763-7 (spoluautori E. Tibenská, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).
- Slovenský jazyk pre 9. ročník základných škôl. Zbierka úloh a cvičení. 1. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2006. 64 s. (spoluautori E. Tibenská, E. Frühaufová, J. Kesselová, E. Liptáková, M. Sedláková). ISBN 80-7158-694-3.
- Kultúra hovoreného prejavu. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. AFPPh UP 130/212. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita, Filozofická fakulta 2006. 255 s. ISBN 80-8068-398-0 (spoluautorky I. Bónová, M. Sokolová).
- Fonetický, fonologický a morfonologický status kvantity v slovenčine. In: Kapitoly z fonetiky a fonologie slovanských jazyků. Příspěvky z pracovního vědeckého setkání na XVI. zasedání Komise pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů. Ed. Z. Palková – J. Janoušková. Praha: Univerzita Karlova 2006, s. 13 – 24. ISBN 80-7308-142-3.
- Farba hlasu a štylistické parametre zvuku. In: Kapitoly z fonetiky a fonologie slovanských jazyků. Příspěvky z pracovního vědeckého setkání na XVI. zasedání Komise pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů. Ed. Z. Palková – J. Janoušková. Praha: Univerzita Karlova 2006, s. 25 – 31. ISBN 80-7308-142-3 (spoluautor J. Zimmermann).
- Semiotika biblických textov. In: Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia. Materiály z vedeckej konferencie (Trnava 12. – 14. septembra 2005). Ed. J. Hladký – E. Krasnovská. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave 2006, s. 11 – 15. ISBN 80-7162-636-8.
- Kvantita v slovenčine – metodické a metodologické problémy jazykovedného výskumu. In: Jazykovedný zápisník. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 2000/2002, roč. 19 – 21, s. 23 – 26 (bez vročenia [2006]).
- Vývinové a synchronne metamorfózy kvantity v slovenčine. In: Jazykovedný zápisník. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 2000/2002, roč. 19 – 21, s. 31 – 33 (bez vročenia [2006]).
- Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. In: Slovenská reč, 2006, roč. 71, č. 1, s. 3 – 17 (spoluautori A. Mitrová, D. Slančová, J. Zimmermann).
- Jazyk(ovedec) na cestách. In: Ondrejovič, S.: Sedem a pol. Zápisky z tzv. vedeckej turistiky. 1. vyd. Bratislava: Veda 2006, s. 129 – 131. ISBN 80-224-0943-X.
- Dynamika fonologických protikladov v slovenčine. In: Jazykovedný zápisník. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 2000/2002, roč. 19 – 21, s. 29 – 31 (bez vročenia [2006]).
- [Úvodní slovo předsedy Komise pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů.] Kapitoly z fonetiky a fonologie slovanských jazyků. Příspěvky z pracovního vědeckého setkání na XVI. zasedání Komise pro fonetiku a fonologii slovanských jazyků při Mezinárodním komitétu slavistů. Ed. Z. Palková – J. Janoušková. Praha: Univerzita Karlova 2006, s. 11 – 12. ISBN 80-7308-142-3.
- Pocta k jubileu prof. PhDr. Edmundovi Hlebovi, CSc. In: Knížnica, 2006, roč. 7, č. 10, s. 77 – 78.
- O potrebe poézie. In: Verbum, časopis pre kresťanskú kultúru, 2006, roč. 17, č. 1, s. 1 – 3.

2007

- Slovenský jazyk pre 8. ročník základných škôl pre nevidiacich. 1. vyd. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana 2007. 1. časť. [112] s. – 2. časť. [118] s. – 3. časť. [96] s. – 4. časť. [114] s. ISBN 978-80-7158-764-4 (spoluautori E. Tibenská, J. Kesselová, V. Patráš, M. Sedláková).
- Maskovanie vokálov šumom. In: Sborník z 2. Konference česko-slovenské pobočky ISPhS 2008 venovaný Marii Dohalské u příležitosti jejích 70. narozenin. [Paralel. franc. verzia.] Ed. T. Duběda – J. Vlčková. Praha: Univerzita Karlova 2007, s. 121 – 129. ISBN 978-80-246-1477-9 (spoluautor J. Zimmermann).
- Język słowacki. Slovenčina. In: Fonetyka/Fonologia: komparacja systemów i unkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 2. Red. I. Sawicka. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 2007, s. 479 – 504. ISBN 978-83-868-8149-9.
- Symetria a asymetria rytmotvorných prvkov. In: Studia Academica Slovaca. 36. Prednášky XLIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Stimul – centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2007, s. 121 – 126, angl. res. s. 126. ISBN 978-80-89236-23-7.
- Hovorená podoba slovenčiny v Košiciach a okolí. In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6. – 9. októbra 1965. Sociolinguistica Slovaca. 6. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2007, s. 92 – 94. ISBN 978-80-224-0974-2.
- Semiotická podstata frazémy. In: Frazeologické štúdie. 5. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii. Ed. D. Baláková – P. Ďurčo. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku 2007, s. 120 – 127. ISBN 978-80-8084-204-8.
- Symetria a asymetria v štruktúrovaní rytmu a metra básnického textu. In: Z problematiky literárnej vedy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie organizovanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc. (26. október 2007). Ed. M. Součková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2007, s. 210 – 216. ISBN 978-80-8066-673-4.
- Syntagmatický a paradigmatický princíp v konexii fónických prvkov. In: Koreferencia a konexia textu. Zborník príspevkov z vedeckého seminára usporiadaného na záver grantového projektu VEGA „Kohézia a koherencia ako vlastnosť textu a ako aktívna expedienta a recipienta“ v decembri 2001. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník. 48. AFPPh UP 196/178. Ed. J. Sabol – L. Sisák. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007, s. 13 – 20. ISBN 80-8068-636-9.
- „Analogistická“ verzus „anomalistická“ koncepcia Bernolákovej kodifikácie slovenčiny. In: Anton Bernolák – bernolákovci – bernolákovská epocha. Slováci, píšte po slovensky! Tu máte slovo moje o reči vašej (220. výročie kodifikácie spisovnej slovenčiny). Zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila 12. a 13. decembra 2007 v Katolíckom dome evanjelizácie Quo vadis v Bratislave. Zost. J. Prokop – J. Pokorný. Bratislava: Bernolákova spoločnosť 2007, s. 29 – 35. ISBN 978-80-968020-3-6.
- Koreferencia, konexia, kohézia a koherencia textu (Namiesto úvodu). In: Koreferencia a konexia textu. Zborník príspevkov z vedeckého seminára usporiadaného na zá-

ver grantového projektu VEGA „Kohézia a koherencia ako vlastnosť textu a ako aktivita expedienta a recipienta“ v decembri 2001. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník*. 48. AFPh UP 196/178. Ed. J. Sabol – L. Sisák. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007, s. 7 – 12. ISBN 80-8068-636-9.

Osudy protikladu palatálnosti – nepalatálnosti v slovenčine (Teoreticko-metodologické poznámky). In: *Jazykovedný zápisník. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 2003 – 2005, roč. 22 – 24, s. 46 – 47 (bez vročenia [2007]).*

Jazyk(ovedec) na cestách. In: *Zrkadlenie – Zrcadlení, 2007, roč. 4, č. 1, s. 92 – 93.*

Univerzita – stánok tvorivosti ako hodnoty. In: *350. výročie Košickej univerzity. Jubilejný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice 27. februára 2007.* Ed. C. Hišem – Š. Eliáš – D. Fedorková. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2007, s. 7 – 11. ISBN 978-80-7165-640-1.

A Mosaic of Professor Ján Horecký's life and work. In: *Skase. Journal of Theoretical Linguistics. Special Number in Honour of Ján Horecký.* Ed. A. Rácová – V. Krupa. 2007, vol. 4, č. 1, s. 6 – 9.

Symetria a asymetria slabičnej a morfeatickej štruktúry. In: *Jazykovedný zápisník. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 2003 – 2005, roč. 22 – 24, s. 36 – 38 (bez vročenia [2007]).*

Slabičný archetyp alebo syntagmatická a paradigmatická os jazyka. In: *Jazykovedný zápisník. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 2003 – 2005, roč. 22 – 24, s. 38 – 39 (bez vročenia [2007]).*

Analogistický a anomalistický princíp pri jazykových kodifikáciách. In: *Jazykovedný zápisník. Bulletin Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, 2003 – 2005, roč. 22 – 24, s. 45 – 46 (bez vročenia [2007]).*

Úvodom. In: *Z problematiky literárnej vedy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie organizovanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc. (26. október 2007).* Ed. M. Součková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2007, s. 9 – 10. ISBN 978-80-8068-673-4 (spoluautorka M. Součková).

[Z posudkov recenzentov.] In: *Očenaš, I.: Fónická a grafická sústava spisovnej slovenčiny. Vývin a korešpondencia ich prvkov.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta 2007, 2. strana obálky. ISBN 978-80-8083-409-8 (rec.).

Na osemdesiatku profesora Pavla Petrusa. In: *Slovenská literatúra, 2007, roč. 54, č. 6, s. 488 – 489.*

Súpis prác prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc., za roky 1952 – 2007. In: *Z problematiky literárnej vedy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie organizovanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Pavla Petrusa, DrSc. (26. október 2007).* Ed. M. Součková. Prešov: Prešovská univerzita, Filozofická fakulta 2007, s. 270 – 288. ISBN 978-80-8068-673-4 (spoluautorka M. Součková).

2008

Všeobecnolingvistické a semiotické aspekty vzťahu symetrie a asymetrie textotvorných prvkov. In: *Jazykové a kognitívne aspekty okazionálnych výrazov príspevkov rie-*

- šenia grantového projektu VEGA 2006 – 2008 pod názvom „Slovotvorba a textotvorba a ich textové funkcie. Zborník. Čo dáva text slovotvorbe a slovotvorba textu.“ AFPh UP. Jazykovedný zborník. 27. AFPh UP 233/315. Ed. J. Sabol – L. Sisák. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita 2008, s. 6 – 23. ISBN 978-80-8068-869-1.
- Priemet poznávacieho a komunikatívneho aspektu jazykovej funkcie do štruktúry textu.** In: Jazykové a kognitívne aspekty okazionálnych výrazov a ich textové funkcie. Zborník príspevkov riešenia grantového projektu VEGA 2006 – 2008 pod názvom „Slovotvorba a textotvorba. Čo dáva text slovotvorbe a slovotvorba textu.“ AFPh UP. Jazykovedný zborník. 27. AFPh UP 233/315. Ed. J. Sabol – L. Sisák. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita 2008, s. 24 – 33. ISBN 978-80-8068-869-1.
- Semiotické väzby expedienta a percipienta.** In: Jazyk a jazykoveda v pohybe. Zborník štúdií z konferencie venovanej S. Ondrejovičovi, ktorá sa konala v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach 26. – 27. apríla 2006. Ed. S. Mislovičová. 1. vyd. Bratislava: Veda 2008, s. 234 – 239. ISBN 978-80-224-1026-7.
- Jazykovedné dielo akademika Ľudovíta Nováka.** In: Studia Academica Slovaca. 37. Prednášky XLIV. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Stimul – centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2008, s. 77 – 88, angl. res. s. 88. ISBN 978-80-89236-46-6.
- Rytmicko-prozodické paralely slovenčiny, češtiny a poľštiny (teoretické východiská).** In: XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008, s. 177 – 184. ISBN 978-80-96897-19-3.
- Syntéza sonagramu a škálogramu pri fonetickej analýze.** In: *Phonetica Pragensia*. XI. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. 2. 2007. Ed. J. Volín – J. Janoušková. Prague: Charles University in Prague 2008, s. 49 – 52 (spoluautor J. Zimmerman).
- Syntetická fonologická teória. Súčasný stav a perspektívy.** In: *Iugi observatione ... Jubilejný zborník na počesť Ľubomíra Ďuroviča*. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2008, s. 27 – 36. ISBN 978-80-224-1043-4.
- [Z posudkov recenzentov.] In: Ondrejovič, S.: Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy. 1. vyd. Bratislava: Veda 2008, 4. strana obálky. ISBN 978-80-224-0994-0 (rec.).

Spolupráca

- Encyclopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia v dvanástich zväzkoch. 1. zv. A – Belk. Red. B. Baloghová a kol. Bratislava: Encyklopedický ústav SAV 1999. 696 s. (spoluautor, v zozname autorov chybne Jozef Sabol).
- Linguistic bibliography for the year 1996 and supplements for previous years. Published by the Permanent International Committee of Linguistics under the auspices of the International Council for Philosophy and Humanistic Studies. Red. M. Janse – S. Tol, spolupráca I. Angevaare. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publisher 2000, s. 1 – 1303 (spoluautorka bibliografie za SR D. Slančová).

- Encyclopaedia Beliana. 2. Bell – Czy. Bratislava: Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied – Veda 2001. 686 s. ISBN 80-224-0671-6 (spoluautor).
- Linguistic Bibliography for the Year 1997 and supplement for previous years. [Paralelný fr. názov.] Vol. 1997. Ed. S. Tol – M. Janse. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2001. 1609 s. ISBN 1-4020-0209-2 (prispievateľ).
- Linguistic Bibliography for the Year 1998 and supplement for previous years. [Paralelný fr. názov.] Vol. 1998. Ed. S. Tol – M. Janse. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2002. 1568 s. ISBN 1-4020-1005-2 (prispievateľ).
- Encyclopaedia Beliana. 3. Č – Eg. Bratislava: Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied – Veda 2003. 702 s. ISBN 80-224-0761-5 (spoluautor).
- Linguistic Bibliography for the Year 1999 and supplement for previous years. [Paralelný fr. názov.] Vol. 1999. Ed. S. Tol – H. Olbertz – M. Janse. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2003. 1486 s. ISBN 1-4020-1716-2 (prispievateľ).
- Linguistic Bibliography for the Year 2000 and supplement for previous years. (Paralelný fr. názov.) Vol. 2000. Ed. S. Tol – H. Olbertz – M. Janse. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers 2004. 1564 s. ISBN 1-4020-3008-8 (prispievateľ).
- Encyclopaedia Beliana. 4. zv. Eh – Gala. Bratislava: Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied – Veda 2005. 698 s. ISBN 80-224-0847-6 (spoluautor).
- Encyclopaedia Beliana. 5. zv. Galb – Hir. Bratislava: Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied – Veda 2007. 670 s. ISBN 80-224-0982-7 (spoluautor).

Redakčná činnosť

- Govor/Speech [Záhreb], 1999, roč. 16 – 2008, roč. 25 (člen red. rady)
- Jazykovedný časopis, 1999, roč. 50 – 2008, roč. 59 (člen red. rady).
- Slovenská reč, 2001, roč. 66 – 2008, roč. 73 (člen red. rady).
- Verbum, 1999, roč. 10 – 2008, roč. 19 (predseda red. rady). Sokolová, M. – Moško, G. – Šimon, F. – Benko, V.: Morfematický slovník slovenčiny. 1. vyd. Prešov: Náuka 1999. 532 s. (vedecký redaktor).
- Kontexty tvorby Václava Pankovčína. Zborník materiálov z vedeckého seminára, ktorý sa konal 24. mája 2001 v Prešove. Prešov: Náuka 2001. 140 s. ISBN 80-89038-10-7 (vedecký redaktor).
- Ref: Petříková, M.: Cesta ako údel. – Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. 10. Red. L. Sičáková. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2004, s. 195 – 201. ISBN 80-8068-290-9.
- Parostky ukrajinskoji slovakistyky. Studia slovakistica. 1. Red. S. M. Medviď-Pachomova – J. Džoganík. Užhorod: Mystecka linija 2001. 108 s. ISBN 966-8764-03-X (člen red. rady).
- Fónické javy v slovanských jazykoch. XII. medzinárodná konferencia Medzinárodnej komisie pre fonetiku a fonológiu slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Prešov 17. – 19. septembra 1996. Zborník referátov. Prešov: Náuka 2002. 120 s. ISBN 80-89038-25-5 (vedecký redaktor a predseda red. rady).

- Mahične svetlo imeni. Do 75-riččia profesora P. P. Čučki. *Studia slovakistica*. 3. Red. S. M. Medviď-Pachomova. Užhorod: Mystecka linija 2003. 292 s. ISBN 966-7400-30-9 (člen red. rady).
- Ukrajinsko-slovački dialohy. Movoznavstvo. *Studia slovakistica*. 4. Red. S. M. Medviď-Pachomova – J. Džoganik. Užhorod: Mystecka linija 2004. 218 s. ISBN 966-8764-04-8 (člen red. rady).
- Studia Academica Slovaca*. 34. Prednášky XLI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2005. 432 s. ISBN 80-88982-95-2 (člen red. rady).
Ref.: Vajíčkova, M.: Nový zborník *Studia Academica Slovaca*. – Kultúra slova, 2005, roč. 39, č. 5, s. 298 – 300.
- Studia Academica Slovaca*. 35. Prednášky XLII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. M. Vojtech – J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2006. 486 s. ISBN 80-89236-11-1 (člen red. rady).
- Slovník koreňových morfémov slovenčiny. 2. upr. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007. 586 s. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis*. Slovník 3. AFPh UP 157/239. ISBN 80-8068-549-5 (spoluautori M. Sokolová, M. Ološtiak, M. Ivanová, F. Šimon, B. Czéreová, K. Vužňáková, V. Benko, G. Moško) (vedecký redaktor).
- Studia Academica Slovaca*. 36. Prednášky XLIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2007. 443 s. ISBN 978-80-89236-23-7 (člen red. rady).
- Vzťahy a súvislosti v odbornom preklade. Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 15. – 17. januára 2007 v Prešove. Ed. A. Valcerová. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis*. Jazykovedný zborník. 24. (AFPh UP 168/205). 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita 2007. 345 s. ISBN 978-80-8068-580-5 (člen red. rady).
- Koreferencia a konexia textu. Zborník príspevkov z vedeckého seminára usporiadaného na záver grantového projektu VEGA „Kohézia a koherencia ako vlastnosť textu a ako aktivity expedienta a recipienta“ v decembri 2001. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis*. Jazykovedný zborník. 48. AFPh UP 196/178. Ed. J. Sabol – L. Sisák. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007. 160 s. ISBN 80-8068-636-9 (editor, spolueditor L. Sisák, vedecký redaktor, člen red. rady).
- Jazykové a kognitívne aspekty okazionálnych výrazov a ich textové funkcie. Zborník príspevkov riešenia grantového projektu VEGA 2006 – 2008 pod názvom „Slovotvorba a textotvorba. Čo dáva text slovotvorbe a slovotvorba textu.“ AFPh UP. Jazykovedný zborník. 27. AFPh UP 233/315. Ed. J. Sabol – L. Sisák. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove, Prešovská univerzita 2008. 125 s. ISBN 978-80-8068-869-1 (editor, spolueditor L. Sisák, vedecký redaktor).
- Studia Academica Slovaca*. 37. Prednášky XLIV. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2008. 280 s. ISBN 978-80-89236-46-6 (člen red. rady).

Literatúra

- BARTKO, Ladislav: Na šesťdesiatku profesora Jána Sabola. In: *Kultúra slova*, 1999, roč. 33, s. 42 – 45.
- BARTKO, Ladislav: Pamätná medaila Štefana Moyzesa profesorovi Sabolovi. In: *Prešovská univerzita – periodikum Akademickej obce Prešovskej univerzity*, 1999, roč. 3, č. 3 – 4, s. 7.
- DVONČ, Ladislav: Súpis prác prof. Jána Sabola za roky 1988 – 1998. In: *Jazykovedný časopis*, 1999, roč. 50, s. 57 – 70.
- Filozofická fakulta v Prešove (1959 – 1999). *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Jubilejný zborník 1959 – 1999*. Red. M. Otčenáš. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999, s. 12, 20, 21, 96, 183, 185 – 188, 190 – 194 (záznam prác J. Sabola).
- FURDÍK, Juraj: Jazyk, výraz, význam, duchovno. Prof. Ján Sabol, DrSc., šesťdesiatročný. In: *Verbum*, 1999, roč. 10, č. 1, s. 109 – 111.
- FURDÍK, Juraj: V znamení oslobodenej empatie. Profesor Ján Sabol šesťdesiatročný. In: *Jazykovedný časopis*, 1999, roč. 50, s. 53 – 56.
- FURDÍK, Juraj: Výraz a význam v ľudskom živote. K životnému jubileu prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc. In: *Prešovská univerzita – periodikum Akademickej obce Prešovskej univerzity*, 3, 1999, č. 1 – 2, s. 14 (k 60. narodeninám).
- Jubileum profesora. In: *Ružomberký hlas*, 1999, roč. 10 (12), č. 5, s. 5 (k 60. narodeninám J. Sabola).
- LIGOŠ, Milan: Univerzitný profesor Ján Sabol jubiluje. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 1998/99, roč. 45, s. 184 – 186 (k 60. narodeninám).
- LUPTÁKOVÁ, C.: Vedec s dušou hudobníka a básnika. In: *Slovenské národné noviny*, 1999, roč. 10 (14), č. 18, s. 11 (k 60. narodeninám J. Sabola).
- MATISKO, Ladislav: Vedec s dušou hudobníka a básnika. Univ. prof. Ján Sabol sa dožíva šesťdesiatky. In: *Prešovský večerník*, 1999, roč. 10, č. 2126, s. 5 (s niekoľkými nepresnosťami).
- ONDRUŠ, Šimon: Jubilujúci profesor-harmonikár. In: *Slovenská Republika*, 23. 1. 1999, s. 4 (k 60. narodeninám).
- Pozdrav rabbimu slova. In: *Verbum*, 1999, roč. 10, č. 1, s. 111 – 112 (k 60. narodeninám J. Sabola).
- Redakcia: Jubileum profesora Jána Sabola. In: *Život [Krakov]*, 1999, č. 4 (491), s. 23 (k 60. narodeninám J. Sabola).
- SLANČOVÁ, Daniela: Životné jubileum profesora Jána Sabola. In: *Slovenská reč*, 1999, roč. 64, s. 59 – 61 (k 60. narodeninám).
- Sabol, Ján. In: *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Zost. A. Maťovčík. Bratislava – Martin: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov – Slovenská národná knižnica 2001, s. 403. ISBN 80-8061-122-X, 80-89023-08-8.
- Sabol, Ján. In: *Rezník, J.: Túry do slovenskej literatúry. Po literárnych stopách Slovenska*. Bratislava: Slovart 2001, s. 279. ISBN 80-7145-616-0.
- Spolupráca s redakciou Lišiak. In: *Lišiak*, 2001, roč. 34, č. 1, s. 20.
- Sabol, Ján. In: *Mišák, P.: Malý slovník slovenských spisovateľov*. Lexikón. Žilina: Knižné centrum 2002, s. 237. ISBN 80-8064-137-4.
- Ján Sabol. In: *Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slavistov a slavistov (1996 – 2000)*. Bratislava: Veda 2003, s. 368 – 373. ISBN 80-224-0719-4 (doplnky k bibliografii za roky 1986 – 1995, súpis prác J. Sabola za roky 1996 – 2000).
- Sabol, J.: In: *Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1998 – 2002 (výber)*. Ed. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003, s. 81 – 85. ISBN 80-968971-1-X.
- Ján Sabol – 65. In: *Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život*, 2004, roč. 4 + 120, č. 1, s. 157. Poznámka (J. Sabola): V texte sa chybné uvádza: „Narodil sa 25. januára 1939 v Sokole.“ – správne: v Sokoli).

- Sabol Ján, prof. PhDr., DrSc. In: Who is Who v Slovenskej republike. 4. vyd. Zug (Švajčiarsko): Who is Who Verlag 2007, s. 764 – 765. ISBN 3-7290-0067-4 (heslo).
- Sabol, J.: In: Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 2003 – 2007 (výber). Ed. P. Žeňuch. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008, s. 58 – 59. ISBN 978-80-968971-8-6.
- Ján Sabol. In: Behýlová, J. – Smetanová, Y.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2001 – 2005). Bratislava: Veda 2009, s. 377 – 383. ISBN 80-224-0719-4 (súpis prác J. Sabola za roky 2001 – 2005).

*S použitím záznamov Ladislava Dvonča (r. 1999 a 2000) a Jána Sabola
zostavila Júlia Behýlová*

VEDECKÉ SYMPÓZIUM 100 LET GENERACE PRVNÍCH ŽÁKŮ PRAŽSKÉHO LINGVISTICKÉHO KROUŽKU

Pražský lingvistický krúžok (PLK), ako je známe, bol založený v roku 1926 (de iure pôsobí od r. 1930) a stal sa organizačnou bázou jedného z najvplyvnejších štrukturalistických smerov tzv. Pražskej školy. Pražský štrukturalizmus spolu s PLK zažil svoje klasické, „hviezde“ obdobie medzi svetovými vojnami. Organizovaná a plodná činnosť PLK sa po 2. svetovej vojne výrazne oslabila, čo súviselo s „honom na štrukturalizmus“ v 50. rokoch 20. storočia. V nadväznosti na politicko-spoločenský odmäk v 60. rokoch sa oživila aj činnosť krúžku, vyšli štyri zväzky *Travaux linguistiques de Prague (1964 – 1971)*, ktoré nadviazali na zborníky *Travaux du Cercle linguistique de Prague (8 zväzkov v rokoch 1929 – 1939)*. Normalizácia v 70. rokoch však opäť činnosť PLK prakticky vynulovala. Revitalizácia prichádza až po nežnej revolúcii v roku 1990 predovšetkým zásluhou profesora Oldřicha Leška (1927 – 1997); od roku 1995 vychádzajú *Travaux Linguistique de Prague, nouvelle série*, boli zorganizované dva medzinárodné lingvistické kongresy (v rokoch 1996 a 2006 pri príležitosti 60., resp. 70. výročia založenia PLK),¹ pravidelne sa uskutočňujú prednášky a iné akcie.² Krúžok má aj vlastnú webovú stránku <<http://www.praguelinguistics.org/cs>>.

Treťou väčšou akciou krúžku po spomínaných jubilejných kongresoch bolo jednodňové sympóziu *100 let generace prvních žáků PLK*, ktoré sa konalo 9. februára 2009 v Prahe v priestoroch Filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Sympóziu bolo venované siedmim osobnostiam z generácie prvých žiakov PLK, ktoré sa narodili v rokoch 1907 – 1909 (Pavel Trost, Ludovít Novák, Karel Horálek, Josef Vachek, Julie Nováková, Felix Vodička a Vladimír Skalička). Zámerom usporiadateľov nebolo len predstaviť vybrané osobnosti, teda pohľad do minulosti, na sympóziu sa dôraz kládol aj na kontinuitu a diskontinuitu, podnetnosť a prítomnosť ich diela v súčasnom vedeckom myslení. Z toho vyplývala aj dramaturgia konferenčného programu. Každú osobnosť predstavili dvaja prednášajúci, z ktorých prvý sa sústredil skôr na minulosť a osobnostný rozmer, druhý zasa skôr na prítomnosť (i budúcnosť) a na rozmer inšpirácie a výzvy do ďalšieho výskumu.

---

¹ Rok 1996 bol aj stým výročím narodenia jednej zo zahraničných zakladateľských osobností PLK Romana Jakobsona.

Pavel Trost (3. 10. 1907 – 6. 1. 1987)

Filologického polyhistora prof. PhDr. Pavla Trosta, DrSc., predstavil Jan Čermák v referáte *Pavel Trost a jeho celostní filologie*. P. Trost – slavista, germanista, baltista, indoeuropeista, komparatista – sa okrem klasických lingvistických disciplín venoval napríklad aj onomastike (dizertácia *Teorie vlastního jména* a viacero podnetných článkov), poetike, verzológii, folkloristike, literárnej histórii (interpretoval predovšetkým stredoveké nemecké a české literárne diela). Azda aj tento široký záber vedeckých záujmov spôsobil, že v Trostovom diele absentuje monografická syntéza (v jeho bibliografii dominujú krátke a koncízne štúdie). Až posmrtno vyšla kniha *Studie o jazycích a literatuře* (1995). Na Trostovu ideu celostnej (teda nie atomizovanej) filológie nadviazal aj Tomáš Hoskovec v referáte *Celostní filologie jako program (na příkladě baltistiky)*.

Ludovít Novák (15. 10. 1907 – 27. 9. 1992)

Ján Sabol v koncíznom príspevku *Lingvistický odkaz Ludovíta Nováka* predstavil jediného slovenského zástupcu v sedmičke vybraných osobností. „Veľkňaz“ modernej slovenskej jazykovedy, ako akademika L. Nováka J. Sabol „inotajne“ nazval, predstavuje skutočného otca a zakladateľa modernej slovenskej jazykovedy, ktorý položil pevné základy vo viacerých oblastiach jazykovedno-slovakistického výskumu (ortoepia, fonológia, interpretácia umeleckého textu, vývin a dejiny slovenského jazyka, sociolingvistika (sic!), všeobecná jazykoveda a i.).

Martin Ološtiak v referáte *Ludovít Novák, Juraj Furdík a onomaziologické inšpirácie* poukázal na možnosti ďalšieho výskumu v derivatológii, nadväzujúc predovšetkým na myšlienky Ludovíta Nováka, Juraja Furdíka a Miloša Dokulila. (Novákove všeobecnolingvistické axiomy o triáde začiatok – stred – koniec do derivatologického výskumu aplikoval J. Furdík; pôvodcom onomaziologického výskumu v česko-slovenskom kontexte je M. Dokulil.)

Pripomíname, že pri príležitosti nedožitých storočnice akademika Ludovíta Nováka sa v septembri 2008 uskutočnil v Bratislave vedecký seminár pod názvom *Akademik Ludovít Novák. Tvorca modernej slovenskej jazykovedy a zakladateľ Slovenskej akadémie vied a umení*.³

Karel Horálek (4. 11. 1908 – 26. 8. 1992)

Podobne ako viacero iných žiakov Pražskej školy aj prof. PhDr. Karla Horálka, DrSc., možno charakterizovať ako filológa so širokým záberom. Venoval sa slavistike a staroslovienčine (napr. *Základy staroslověnštiny*, 1954; *Úvod do studia slovanských jazyků*, 1955), lexikografii (spoluautor *Průručného slovníka jazyka českého* či *Česko-ruského slovníka*), filozofii jazyka (*Filosofie jazyka*, 1967), literárnej histórii (*Počátky novočeského verše*, 1956), translatológii (*Příspěvky k teorii překladu*, 1973), folkloristike (napr. *Studie o slovanské lidové poezii*, 1962; *Pohádkoslovné studie*, 1964; *Studie ze srovnávací folkloristiky*, 1966).

Na slavisticko-typologický aspekt diela K. Horálka nadviazala Irena Bogoczová v príspevku *Karel Horálek – slavista. Otázka klasifikace slovanských jazyků*. Autorka predstavila kritériá klasifikácie (slovanských) jazykov (napr. kvalitatívne, kvantitatívne, funkčné, ideologické, chronologické, areálové kritériá) a načrtla problémy pri vyčleňovaní niektorých slovanských jazykov (napr. kašubčina, čiernohorčina, banátčina, rusinčina). Pripomenula, že kritériá uznania jazyka prekračujú hranice a kompetencie lingvistiky.

---

² Porov. Hoskovec, T.: Zpráva o činnosti PLK za období 1999/2000 – 2004/2005. In: Slovo a slovesnost, 2006, roč. 67, č. 4, s. 313 – 317.

³ Správu o tomto podujatí publikoval S. Ondrejovič: Sympóziu venované 100. výročiu narodenia Ludovíta Nováka (Slovenská reč, 2008, roč. 73, č. 4, s. 237 – 238).

Bohatú Horáľkovu ěinnost' na poli ěeskej folkloristiky v referáte *Karel Horálek – folklorista* reflektoval Ilja L e m e š k i n. K. Horálek sa po 2. svetovej vojne snažil vzkriesiť ěeskú folkloristiku a vyplniť tak citeľné biele miesto v tejto oblasti v ý s k u m u. Veľmi dobre si uvedomoval nevyhnutnosť heuristiky, potreby zhromaždiť ěo najvāěšie množstvo ũdajov. V s ũ l a d e s t o u t o u potrebou koncentroval aj svoje bādateľské sily. Za klady Horáľkovho folkloristického pōsobenia referujūci oznaěil interdisciplinárnosť v zmysle prelínania folkloristiky s literat ũ r o u a kulturoľogiou. Pripomenul, že snaŹenie K. Horáľka dāva nādej na znovuzrodenie ěeskej folkloristiky.

Príjemným a vtípnym spestrením tejto ěasti sympōzia boli osobné spomienky Jana H o r ā ľ k a *Profesor Karel Horálek oěima nezvedeného syna*, ktoré preěitala docentka Jana H o f f m a n n o v ā.

Josef V a c h e k (1. 3. 1909 – 31. 3. 1996)

V ý s k u m n ũ m i domēnami bohemistu a anglistu prof. PhDr. Josefa Vachka, DrSc., boli predovšetkým fonolōgia, gramatika, v š e o b e c n ā jazykoveda, teōria prekladu (napr. *Obecný zāpor v angliětinē a v ěeštine*, 1947; *Zvukov ý rozbor souěasné angliětiny*, 1952; *Historický v ý voj angliětiny*, 1953; *Dynamika fonologického systēmu souěasné spisovné ěeštiny*, 1968; *A Functional Syntax of Modern English*, 1994). V neposlednom rade sa zo v š e t k ũ y ěh praŹsk ũ y š t r u k t u r a l i s t o v z a d a n a j v ũ y r a z n e j š i m spōsobom zasl ũ Ź il o p r o p a g ā c i u PraŹskej školy v zahraniěi, bol ne ũ n a v n ũ m organizátorom a editorom, prāve z jeho iniciat ũ v y z a ě ali v 60. rokoch vychāzať zborníky *Travaux...* (porov. aj *U z ā k l a d ũ praŹské jazykovēdnē školy*, 1970; *Prolegomena k dējinām praŹské školy jazykovēdnē*, 1999; *Dictionary of the Prague School of Linguistics*, 2003; *Praguiana. Some Basic and Less Known Aspects of the Prague Linguistic School*, 1983).

J. Vachek v ý r a z n ũ m spōsobom prispel aj k v ý s k u m u hovoreného a p í s a n é h o jazyka (napr. *Written language*, 1973). Prāve t ũ t o u o b l a s ũ j e h o vedeckého zāujmu si podrobnejšie v š i m l a L u d m i l a U r b a n o v ā (jej príspevok *Josef Vachek a jeho pohled na dvē jazykové normy* predniesla Libuše D u š k o v ā).

Bohumil V y k y p ě l v podnetnom príspevku *PraŹská škola a empirický funkcionalismus: vachkovské inspirace* uvaŹoval nad t ũ m , ě o s i m ũ Ź u navzājom pon ũ k n ũ t d v e lingvistické školy: PraŹská škola a empirick í f u n c i o n a l i s t i (tzv. greenbergiāni, pomenovan í p o d ľ a v ý z n a m n é h o a m e r i c k é h o lingvistu Josepha H. G r e e n b e r g a), napr. William C r o f t, Bernard C o m r i e, Martin H a s p e l m a t h, Joan B y b e e. Spoloěným v ý c h o d i s k o m m ũ Ź u b ũ t' prāve „vachkovské“ tēmy: synchronick ý d y n a m i z m u s , ě h ā p a n i e jazykového systēmu ako flexibilného a heterogēneho celku, interakcie jazykov ũ y r o v i n , interakcia vn ũ t o r n ũ y ě h a v o n k ā j š i ě h faktorov.

Julie Novākovā (9. 3. 1909 – 19. 11. 1991)

Klasická filolog i ě k a , literārna vedky ũ a , poetka, estetiěka, prekladateľka a editorka doc. PhDr. Julie Novākovā, DrSc., bola prvou prednāšaj ũ c o u d ā m o u P L K a prvou klasickou filolog i ě k o u v ěeskej vede. Je autorkou mnoh ũ y p r e k l a d o v z a n t i c k e j literat ũ r y (napr. M ũ s ā i o s , V e r g ī l i u s , H ē s i o d o s , L u c r e t i u s , P e r s i u s) , autorkou prāc z literārnej histōrie, teōrie a verzolōgie, editorkou v i a c e r ũ y ě h K o m e n s k é h o latinsk ũ y s p i s o v (porov. jej memoāre *Ĉtvrt stolet í nad Komensk ý m*, 1990). Pre osobnosť J. Novākovej, ako na sympōziu poznamenala Eva S t e h l í k o v ā (referāt *Julie Novākovā, osud osobnosti*), bola charakteristická raritn ā k o m b i n ā c i a filologickej erudície, prekladateľského talentu a b ā s n i c k é h o umenia.

Novākovej prekladateľské majstrovstvo, h ľ a d a ě s t v o , z m y s e l p r e š t y l i s t i c k ũ r ũ z n o r o d o s ũ , schopnosť zvol iť s i a d e k v ā t n ũ p r e k l a d a t e ľ s k ũ f o r m u , s k v e l ũ z n a l o s ũ ěeskej literat ũ r y , literārnych foriem s i v príspevku *Julie Novākovā a ěeské p ř e k l a d y a n t i c k é h o b ā s n i c t v í* v š i m o l M a r t i n B a Ź i l.

Osobitnú pozornosť si pri charakteristike Novákovej vedeckých osudov oprávnenne zasluhuje jej editorská činnosť. V roku 1958 zo strany ČSAV prichádza výzva redigovať Komenského latin-ské spisy. Julie Nováková vypracovala edičné zásady, predovšetkým zásada ad fontes, východisko tvorí práca s textom, pričom najlepší výklad je výklad autora samým sebou. Touto svojou činnosťou sa zaradila medzi popredných českých komeniológov (referát Martina Steinera s názvom *Julie Nováková a komeniologie*).

Felix Vodička (11. 4. 1909 – 5. 1. 1974)

Prof. PhDr. Felix Vodička, DrSc., popredný český literárny vedec, autor štrukturalistickej koncepcie literárnych dejín (*Počátky krásné prózy novočeské*, 1948) sa pokúsil o preformulovanie štrukturalistickej metódy v nových, pre štrukturalizmus nebezpečných podmienkach 50. rokov minulého storočia. V monografii *Cesty a cíle obrozenécké literatury* (1958) aj bez použitia štrukturalistickej terminológie rozvinul štrukturalistický odkaz (literárne dielo je otvorený systém, svojbytná reakcia na dianie v mimoliterárnom prostredí, nejde o obyčajný odraz reality a i.). Vodičkovu metódu literárnovednej práce predstavil Tomáš Kubíček v referáte *Felix Vodička, metoda a názor*. Ako pripomenul druhý referujúci Ondřej Sládek, (*Felix Vodička v kontextu současné literární teorie a historie: recepcie a revize*) po tom, ako sa Jan Mukařovský, predstaviteľ prvej generácie PLK, zriekol štrukturalizmu, kontinuitu štrukturalistickej metódy v literárnej vede a estetike stelesňoval práve Felix Vodička.

Vladimír Skalička (19. 8. 1909 – 17. 1. 1991)

Prof. PhDr. Vladimír Skalička, DrSc., ktorého súborné dielo vyšlo pomerne nedávno v troch zväzkoch,⁴ je známy predovšetkým ako typológ, všeobecný jazykovedec, bohemista a ugrofinista. Život a dielo tohto fenomenálneho lingvistu na sympóziu predstavil „skaličkológ“ a hlavný editor spomínaného súborného diela František Čermák (referát *Vladimír Skalička, osobnost a metoda*). Medziiným poznamenal, že V. Skalička sa vo svojom diele venoval 380 jazykom, publikoval vyše dvesto článkov a vydal osem monografií. Zároveň pripomenul a stručne skomentoval niekoľko Skaličkových myšlienok, ktoré odzneli na seminároch a prednáškach (F. Čermák je žiakom V. Skaličku a v spomínanom súbornom diele sú tieto výroky publikované v časti *Skaličkiana*).

Ivo Vasiljev v príspevku *Jazyková různost v současné teorii a praxi* nadviazal na Skaličkove myšlienky o jazykovej rôznosti. Poznamenal, že táto problematika je v súčasnosti najvyššou aktuálna (výskum a riešenie praktických otázok súvisiacich s jazykovou rôznosťou v dnešnej Európe a Európskej únii; napr. jazykové plánovanie a jazyková ideológia).

Sympóziu *100 let generace prvních žáků Pražského lingvistického kroužku* možno pokladať za mimoriadne vydarené podujatie. Na referáty nadväzovala podnetná diskusia, v ktorej nechýbali spomienky pamätníkov. Potvrdilo sa, že na idey, metódy a myslenie pražského štrukturalizmu, ktorý je svojím spôsobom už postštrukturalistický (S. Čmejrková), možno tvorivo nadväzovať aj dnes. Referáty zo sympózia budú publikované v dvojčísle Časopisu pro moderní filologii v roku 2010.

Martin Ološtiak

---

⁴ V. Skalička: Souborné dílo. I. – III. díl. Eds. F. Čermák, J. Čermák, P. Čermák, C. Poeta. Praha 2004 – 2006; porov. aj recenziu S. Ondrejoviča v Slovenskej reči (2008, roč. 73, č. 2, s. 108 – 112).

5. MEDZINÁRODNÉ LEXIKOGRAFICKÉ KOLOKVIUM USTÁLENÉ SLOVNÉ SPOJENIA A LEXIKOGRAFIA

Katedra germanistiky Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave v spolupráci s Jazykovedným ústavom E. Štúra SAV organizovala 20. – 21. októbra 2008 v Bratislave medzinárodné lexikografické kolokvium s podtitulom Ustálené slovné spojenia a lexikografia. Bratislavské kolokvium bolo v poradí piatym podujatím v rámci medzinárodných lexikografických kolokvií iniciovaných od roku 2000 Herbertom Ernstom Wiegandom a Pavlom Petkovom (v roku 2000 a 2002 bolo v Sofii, 2004 Varne, 2006 v Maribore). Vedeckého podujatia sa zúčastnilo spolu 22 prednášateľov z 10 krajín (Bulharsko, Česká republika, Juhoafrická republika, Maďarsko, Nemecko, Rakúsko, Rusko, Slovensko, Slovinsko, Švajčiarsko). Tematicky bolo zamerané na spracovanie ustálených slovných spojení v jednojazyčnej a dvojjazyčnej lexikografii, ako aj na konfrontačný výskum týchto spojení v rámci dvoch a viacerých jazykov.

Konferenciu otvoril Herbert Ernst Wiegand z Katedry germanistiky Univerzity v Heidelbergu príspevkom *Makro- und mikrostrukturelle Präsentationsprobleme bei Phrasemen in allgemeinen einsprachigen Wörterbüchern. Vorschläge für ihre Lösung*. Zameral sa v ňom na problematiku prezentácie frazém vo všeobecných jednojazyčných nemeckých slovníkoch, pričom hlavnú pozornosť sústredil na otázku lematizácie idiémov z makroštruktúrneho a mikroštruktúrneho hľadiska. Prednášajúci sa zamýšľal nad súčasným lexikografickým stavom, zhrnul a objasnil jeho výhody a nedostatky. Nakoniec predstavil možné riešenie lematizácie idiémov a spôsoby ich uplatnenia v praxi.

Dimitrij Dobrovolskij a Arťom Šarandin z Ruskej akadémie vied v Moskve sa v spoločnom príspevku *Konstruktionsgrammatik und Lexikographie: Verben der Fortbewegung im „Neuen deutsch-russischen Großwörterbuch“* venovali niektorým problémom súvisiacim so spracovaním najnovšieho nemecko-ruského slovníka. Svoju pozornosť sústredili na nemecké slovesá pohybu *gehen*, *laufen* a *fliegen* a poukázali na nesprávne kategorizovanie týchto slov v niektorých slovníkoch, kde v istých kontextoch tieto *neprechodné slovesá* vystupujú ako *prechodné slovesá*. Zapojením konštrukčnej gramatiky v lexikografii, ktorá im poslúžila ako teoretický základ, sa pokúsili sformulovať závery a princípy, ktoré napomáhajú systematickejší opis slovík v slovníkoch.

V príspevku *Korpusbasierte Ansätze zur Ermittlung parömiologischer Daten. Am Beispiel des Deutschen und Slowenischen* sa Vida Jesenšek z Pedagogickej fakulty Univerzity v Maribore zaoberala jedným z možných prístupov k analýze paremiologických jednotiek spočívajúcom v zapojení rozsiahlych textových korpusov. Vďaka modelovej štruktúre prísloví a porekadiel je možné ich vyhľadávať v korpuse na základe formalizovaných vzorcov. Porovnávaním nemeckých (korpuse Ústavu nemeckého jazyka v Mannheime) a slovinských korpusov (FiDaPlus a Nova beseda) sledovala, do akej miery je použiteľné a efektívne zohľadnenie modelovosti paremiologických štruktúr pri hľadaní relevantných lexikografických údajov.

Zita Hollós z Inštitútu germanistiky Univerzity Károliho Gáspára v Budapešti sa vo svojej prednáške s názvom *Auf dem schmalen Grad zwischen Kollokationen und (weniger) festen Wortverbindungen* venovala problematike nejednotného chápania kolokácií a zdôraznila potrebu jednotnej definície. Svojím príspevkom sa pokúsila o zmapovanie doterajšej slovníkovej praxe, ktorá je v tejto oblasti nepostačujúca, až zmätočná. Na záver prezentovala praktické návrhy na pozadí nového slovníka kolokácií KOLLEX. Tento slovník sa opiera o analýzu korpusových dát, ktoré lepšie prispievajú k presnejšiemu zaradeniu slovných spojení k (menej) stabilným spojeniam alebo ku kolokáciám.

Možnosti analýzy ustálených slovných spojení opretej o korpusové dáta prezentoval Uwe Quasthoff z Inštitútu informatiky Univerzity v Lipsku v príspevku *Die Identifikation fester Wortverbindungen im Projekt Deutscher Wortschatz*. Na úvod v krátkosti predstavil projekt *Deutscher Wortschatz* (wortschatz.uni-leipzig.de). Ťažiskom jeho prednášky bola prezentácia poloautomatických a automatických metód identifikácie kandidátov na ustálené slovné spojenia a ich variantov v rôznych typoch korpusov. Zameral sa pritom na spôsoby vyhľadávania dvojíc slov pomocou štatistických metód. V ďalšej časti sa sústredil na skúmanie spoluvýskytov slov vo vetách pomocou syntaktických vzorcov. Autor ukázal, do akej miery je možné identifikovať v existujúcich korpusoch úplne nové, doteraz ešte nezaznamenané ustálené slovné spojenia.

Potrebu uvádzania kolokácií a ustálených slovných spojení nielen v štandardných, ale aj v nárečových slovníkoch vyzdvihla v príspevku *Die lexikographische Erfassung von Kollokationen in Dialektwörterbüchern* Annelies Häcki Buhofe r z Nemeckého seminára Univerzity v Bazileji. Autorka sa zamerala predovšetkým na problémy spracovania kolokácií a frazeologizmov v slovníkoch, v ktorých kontrastuje na jednej strane spisovný jazyk a na druhej strane dialekt. Na príklade švajčiarskej nemčiny prezentovala možnosti prispôsobenia nárečovej lexikografie dnešnému stavu frazeologickej teórie.

Kathrin Steyer z Inštitútu nemeckého jazyka v Mannheime v príspevku *Von der sprachlichen Oberfläche zum Muster. Ein korpusgesteuertes Analysemodell zur Beschreibung usueller Wortverbindungen* predstavila model analýzy uzuálnych slovných spojení. V príspevku sa sústredila na induktívny model analýzy uzuálnych slovných spojení, s ktorým možno pracovať na rôznych abstraktných úrovniach. Pozornosť venovala nielen zostaveniu lexikálne úplne špecifikovaných alebo lexikálne minimálne variabilných slovných spojení, ale najmä rekonštrukcii schém slovných spojení (Wortbindungsmuster), ktoré zahŕňajú slovné spojenia s rovnakými štruktúrnymi a sémantickými vlastnosťami. Príslušnosť lexikálnej realizácie k niektorej zo schém slovného spojenia je motivovaná sémanticky alebo pragmaticky.

Satirický časopis Karla Krausa *Die Fackel* z rokov 1889 až 1936 je predmetom projektu, ktorého výsledkom je trojdielny slovník *Wörterbuch der Fackel*. Evelyn Breiteneder z Rakúskej akadémie vied vo Viedni predstavila tento projekt v príspevku *Zum pejorativen Gebrauch von festen Wortverbindungen mit Beispielen aus dem FACKEL-Schimpfwörterbuch*, pričom sa zamerala na prvé dva zväzky *Wörterbuch der Redensarten* a *Schimpfwörterbuch*. Na pozadí mnohých príkladov autorka bližšie analyzovala hru s pevnými slovnými spojeniami, špecifickú pre Karla Krausa. Spomínaný autor a majster slova často a rád kreatívne využíval potenciál novinárskych fráz na dosiahnutie pejoratívneho efektu.

Posledný blok prvého dňa konferencie bol venovaný projektu WICOL – Nemecko-slovenskému slovníku kolokácií. Vedúci projektu Peter Ďurčo z Katedry germanistiky Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave v príspevku *WICOL – a wiki-Platform for Mono- and Bilingual Dictionaries of Collocations* prezentoval doterajšie výsledky a súčasný stav kolokačného slovníka, ktorý je primárne zameraný na registráciu ustálených slovných spojení: frazém, lexikalizovaných spojení a typických frekventovaných spojení. Kolokáciu chápe ako binárnu štruktúru, pričom východiskom sú slovné tvary bázy a kolokátu, čo je základom tzv. kolokačných vzorcov. Prednášajúci oboznámil poslucháčov s výhodami editovacieho systému Wiki, ktorý ponúka jednoduché nástroje vhodné pre tento typ slovníka, ako sú jednoduchá editovacia syntax, možnosť vzdialeného prístupu, okamžitá aktualizácia dát a mnohé iné.

Ďalšie príspevky spolupracovníkov projektu z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave boli výsledkom konfrontačného výskumu v rámci projektu WICOL. Jana Homolová sa v prednáške

Vergleich der Kookkurenzprofile der ausgewählten Wörter zamerala na porovnávanie kookurenčných profilov dvoch sémanticky blízkych slov v nemčine a možnosti ich ekvivalencie v slovenčine, pričom sa zamerala na zhody, čiastočné zhody a rozdiely pri jednotlivých ekvivalentoch.

V príspevku *Umfang der Kollokationen* sa Astrid Hančíková zaoberala rozsahom uvedených kolokácií so štruktúrou atribút + substantívum. Ťažiskom záujmu bolo predovšetkým porovnanie počtu atribútov v jednotlivých prameňoch a prezentovanie procesu výberu kolokátov do kolokačného profilu. Frekvencia, ktorá sa ukazuje ako dôležitý indikátor pri zhotovovaní kolokačných zoznamov, nie je sama o sebe postačujúca. Je nutné zohľadňovať aj iné, pre lexikografiu relevantné kritériá ako sémantická viazanosť, lexikalizácia a frazeologizácia ustálených slovných spojení, ktorých frekvencia nie je vždy vysoká. Za nemeckú časť uzavrela blok Monika Baňásová príspevkom *Polysemie und Polyäquivalenz der Kollokationen*, v ktorom upriamila svoju pozornosť na vzťah polysémie a polyekvivalencie kolokácií z kontrastívneho hľadiska. Zamerala sa na nemecké substantíva, ktoré majú jednoznačný význam, polysémické substantíva, prevzaté slová s polysémnym charakterom a homonymá. Na základe množstva príkladov sa snažila ukázať, do akej miery má polysémia vplyv na polyekvivalenciu substantív.

Slovenskej časti projektu *Slovníku slovenských kolokácií*, sa venovala Daniela Majchráková z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave v príspevku *Compiling the First Electronic Dictionary of Slovak Collocations*. Prezentovala prácu s Word Sketchom ako dôležitým nástrojom na získavanie a rozpoznávanie relevantných kolokácií. Venovala sa rôznym typom ustálených spojení, ich modifikáciám a variantom, ako aj spôsobom ich lexikografického zachytenia v slovníku kolokácií. V závere prednášky názorne predviedla spôsob editácie vo WICOL-e.

Druhý deň konferencie otvoril príspevkom *Lexical Collocability: The Case of Verbs and Adverbs* František Čermák z Ústavu pro jazyk český v Prahe. V stomiliónovom Českom národnom korpuse skúmal princípy spájateľnosti lexém, konkrétne verbo-adverbiálnych spojení. Vyčlenil päť všeobecných kolokačných typov a sémantické kolokačné triedy tohto druhu spojení. Podrobnou analýzou materiálu – piatich najviac a najmenej frekventovaných verb a adverbií, dospel k formulácii niektorých princípov, ktoré môžu byť základom pre ďalší výskum. Autor sa v príspevku venoval aj spôsobom lexikografického zachytenia tohto druhu slovných spojení.

Rufus H. Gouws z Univerzity of Stellenbosch v Juhoafrickej republike sa v príspevku *Fixed word combinations as second level treatment units in dictionaries* venoval problematike lexikografického zachytenia ustálených spojení, ktoré môže spôsobovať používateľom slovníka problémy pri ich vyhľadávaní. Autor navrhuje riešenie pre rôzne prístupy sledované v jednojazyčných a dvojjazyčných slovníkoch, vďaka ktorým sa uľahčí “prístup” k jednotlivým frazeologickým jednotkám. Ukazuje, ako môže inovatívne plánovanie zabezpečiť makroštruktúrnú prezentáciu ustálených spojení ako hniezdovaných (vložených) hesiel. Tento postup potvrdzuje postavenie ustálených spojení ako samostatných lexikálnych jednotiek a zabezpečuje ich „viditeľnejšiu” pozíciu v slovníkových výkladoch.

Alexandra Jarosová z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave sa vo svojom príspevku *Frequency and what else? Looking for suitable qualitative criteria for demarcation on collocations* snažila preskúmať výhody a nevýhody kvalitatívneho kritéria aplikovaného na množinu kombinácií slov ohraničených na základe frekvencie. Svoju pozornosť venovala funkčnému kritériu a začleneniu kolokácií do systému ustálených spojení. Rozlišuje frazémy, kolokácie, viacslovné vlastné mená a viacslovné termíny, pričom kolokácie od ostatných typov ustálených spojení odlišuje špecifickosť ich nominatívnej funkcie. Hranice medzi jednotlivými typmi spojení

považuje autorka za neostré. Poslednú časť príspevku venovala lexikografickej prezentácii niektorých štruktúrnych typov kolokácií.

Vladimír B e n k o z Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave v príspevku *Sketching Slovak Words: Word Sketch Engine for the Slovak National Corpus* prezentoval Word Sketch Engine (WSE), softvérový systém pre analýzu gramatického a kolokačného správania lexikálnych jednotiek vo veľkom morfológicky anotovanom a lematizovanom korpuse. Začlenenie korpusového vyhľadávacieho systému WSE poskytuje nástroje pre všetky druhy lingvistických výskumných úloh. Autor oboznámil prítomných s budovaním WS-gramatiky pre Slovenský národný korpus a rozoberal niekoľko problémov vzťahujúcich sa na používanie WSE v rámci veľkého lexikografického projektu *Slovníka súčasného slovenského jazyka*.

Problematike prekladu frazeologických jednotiek v dvojjazyčných slovníkoch sa venovala Alenka V r b i n c z Katedry cudzích jazykov Ekonomickej fakulty Univerzity v Ljubljane v príspevku *The complexity of the Translation of Phraseological Units and its Implications for English-Slovene Bilingual Dictionaries*. Autorka analyzovala 250 tematicky príbuzných anglických frazeologických jednotiek vyextrahovaných z korpusu. Skúmala mieru ekvivalentnosti slovínskych frazeologizmov a poukázala na problémy, ktoré sa pri preklade frazeologických jednotiek môžu vyskytnúť. Autorka zvažovala výhody a nevýhody zachytávania frazeologických jednotiek v slovníku ako samostatných hesiel a ako súčastí výkladu hesla.

Marjeta V r b i n c z Katedry anglického jazyka Univerzity v Ljubljane sa v prednáške *The Translation and Lexicographic Aspects of Idioms from Literary Sources* zaoberala podobnosťami a odlišnosťami anglických a slovinských idiomatických výrazov z Biblie a rôznych literárnych diel. Súbor frazeologizmov obsahoval 211 idiémov. Všetky tieto idiémy boli preložené do slovinčiny a porovnané s anglickými ekvivalentmi. Pozornosť autorka venovala najmä lexikografickým problémom a dilemám spojeným s riešením mikro- a makroštruktúry hesla, ako aj spôsobom zachytenia (heslá, idiémy, sekcie, príklady použitia) týchto výrazov v jedno- a najmä v dvojjazyčných slovníkoch, konkrétne v súčasnom Anglicko-slovinskom slovníku.

Nad používaním ustálených slovných spojení v lingvistickom diskurze, ktoré sa ako hotové jednotky využívajú v tejto odbornej oblasti na zabezpečenie bezproblémovej komunikácie sa zamýšľala Michaela P e t k o v a - K e s s a n l i s z Univerzity Sv. Klimenta Ochridského v Sofii. S výnimkou odborných lingvistických slovníkov obsahujúcich viacсловné termíny bližšie lexikografické spracovanie kolokácií pre lingvistický diskurz chýba. V centre autorkinho záujmu stojí otázka špecifickej funkčnosti a systematickej registrácie kolokácií rôzneho odborného stupňa, ktoré sú typické pre komunikáciu v lingvistickom diskurze.

Príspevok Emilie B a s c h e w o v e j z Katedry germanistiky a škandinavistiky Univerzity v Sofii sa zamerával na lexikografické spracovanie verbonominálnych spojení v novších bulharsko-nemeckých slovníkoch (vydaných po r. 2000). Ťažisko tvorí porovnanie jednotiek vo východiskovom jazyku a ich ekvivalentov v cieľovom jazyku a poukázanie na rôzne postupy a možnosti ich stvárnenia. Zvolený popis a kritický prístup má poslúžiť na jednej strane ako možné východisko pre diskusiu o možnostiach a problémoch spracovania kolokácií v slovníkoch, na druhej strane vyzdvihuje potrebu spracovania kolokácií nie ako náhodne zvolených príkladov, ale ako výsledku uvedomelej, systematickej a cielenej lexikografickej práce.

Konferencia síce v komornejšom zložení, zato na vysokej odbornej úrovni ponúkla prehľad najnovších trendov a inovatívnych prístupov v oblasti lexikografického spracovania ustálených slovných spojení. Najbližšie, v poradí šieste, Lexikografické kolokvium bude organizovať Vida

Jesenšek 25. – 26. októbra 2010 v Maribore a bude tematicky zamerané na lexikografické spracovanie odborného jazyka, na odborné slovníky v tlačенých a digitálnych formátoch.

Daniela Majchráková, Jana Homolová

PROFESOR JAN KOŘENSKÝ NA EXCELENTNEJ UNIVERZITE

Začiatkom októbra minulého roku čakali Katedru slovenského jazyka FiF UK v Bratislave príjemné hosťiteľské povinnosti. Na pozvanie vedúcej katedry doc. PhDr. Oľgy Orgoňovej, CSc., prišiel do Bratislavy prednášať jeden z najvýznamnejších odborníkov v oblasti metodológie jazyka a spoločenských vied, český lingvista prof. PhDr. Jan Kořenský, DrSc. Organizáciu prednáškového týždňa zabezpečovala Katedra slovenského jazyka v spolupráci s Katedrou jazykov FiF UK. Pôsobenie profesora Kořenského v Bratislave bolo súčasťou bohatého programu Národného projektu Excelentná univerzita, ktorý Univerzita Komenského v spolupráci s Bratislavským samosprávnym krajom koncipovala s cieľom využiť externé poznávacie zdroje pri príprave odborníkov a zvýšiť tak konkurencieschopnosť zamestnancov a študentov Bratislavského samosprávneho kraja. S týmto cieľom bolo v priebehu akademického roka 2007/2008 pozvaných do Bratislavy viac ako 200 najvýznamnejších svetových odborníkov v troch prioritných oblastiach: *Nové a obnoviteľné zdroje energie, Biotechnológie a biomedicína a Spoločnosť, veda a civilizačné výzvy*. Pozvaní hostia prednášali na témy, ktoré sú pre Slovensko nové, sú inšpiráciou, podnetom, výzvou. Veľkolepý projekt mohla Univerzita Komenského realizovať aj vďaka finančnej podpore Európskeho sociálneho fondu.

V dňoch 6. – 10. októbra 2008 uzatváral bohatý celoročný program Excelentnej univerzity náš hosť profesor Jan Kořenský, ktorý v súčasnosti pedagogicky pôsobí na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci. Pod názvom *Poznání a řeč v 21. století* ponúkol cyklus prednášok pre odbornú verejnosť, študentov a doktorandov zameraných na aktuálne problémy filologických a spoločenských vied: témy *Meze sebepoznávajícího chování člověka, Chaos a řád a Hra, koncept anebo metafora?* Súčasťou prednáškového programu bola aj popularizačná prednáška pre verejnosť s názvom *Postavení jednotlivých jazyků v představách budoucí Evropy*. „Rozvrh“ aktivít prof. Kořenského zaplnil i špecializovaný seminár pre doktorandov a odborné konzultácie pre zamestnancov a študentov FiF UK.

Vedecké pôsobenie profesora J. Kořenského v Bratislave bolo propagované primerane významu tejto udalosti pre život a smerovanie lingvistiky na Katedre slovenského jazyka, resp. Filozofickej fakulte UK. Preto nie je prekvapením, že meno hosťa a ponúkané témy pritiahli na prednášky počet poslucháčov presahujúci predpoklady. Najväčšie zastúpenie na prednáškach mali pedagógovia a vedeckí pracovníci. Okrem súčasných a bývalých zamestnancov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského tvorili odborné publikum i zamestnanci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra vrátane emeritných profesorov. Záujem o témy prednášok pritiahol pozornosť i mimobratislavských slovakistov z Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. A čo je dôležité, každý deň sa v reprezentatívnych priestoroch zasadačky Filozofickej fakulty UK schádzalo mladé publikum, študenti bakalárskych i magisterských ročníkov, ktorí sa prednášok opakovane zúčastňovali. Len na prednáškach bolo za tri dni zaznamenaných na prezenčnej listine okolo 165 podpisov.

Podobne i na špecializovanom doktorandskom seminári sa zišli začínajúci bádatelia – filológovia vo veľkom počte. V neformálnejších podmienkach tu diskutovali o rôznych lingvistických otázkach podľa zamerania prác prítomných doktorandov, ale i širšie o aktuálnych spoločenských témach. Začiatkom októbra tak mali prítomní domáci i zahraniční študenti možnosť získať priamy kontakt s jednou z najvýznamnejších lingvistických osobností súčasnosti, doktorandi mali priestor osobne prediskutovať s týmto odborníkom problémy svojej dizertačnej práce, slovenskí lingvisti zasa radi využili možnosť opätovne sa stretnúť s profesorom v odbornej, priateľskej diskusii. Po celý týždeň okrem kľúčovej „excelentnosti“ v kuloároch Filozofickej fakulty rezonovali každý deň slová inšpirácia, elegancia, múdrosť.

Vedecké pôsobenie profesora Kořenského otvorili v utorok 7. októbra 2008 vedúca Katedry slovenského jazyka doc. PhDr. Oľga Orgová, CSc., spolu s prof. PhDr. Jurajom Dolníkom, DrSc., ktorý prítomnému publiku v preplnenej prednáškovej miestnosti v precíznom medailóne predstavil vedecký profil prominentného hosťa. Následne uviedol prvú prednášku s názvom *Meze sebazpovznávajícího chování člověka*. Profesor J. Kořenský sa v nej zamýšľal nad tým, ako sa dá prekonať rámec spôsobov poznávania našej civilizácie, ktoré, ako sa mu zdá, vyčerpali svoj potenciál. Obmedzenosť týchto spôsobov vidí v tom, že sú viazané na dosť rigidne konštanty ako myslenie v diskretných hodnotách, vnímanie sveta cez filter relácie subjekt – inštrument – objekt, myslenie založené na princípe konečnosti, analogizmus, antropocentrizmus a pod. Cesta k noetickému posunu vedie podľa neho cez „pozitívnu negáciu“ týchto konštánt, teda cez ich dialektické popieranie. V pozadí jeho úvah je vyrovnávanie sa s postmodernými myšlienkovými prúdmi a svoju víziu noetického pokroku vyvodzuje z racionálnej transformácie ich podnetov. Je to inšpiratívna ukážka prístupu k poznávaniu sveta aj seba v duchu neklasického typu racionality.

Ťažiskom druhej prednášky *Chaos a řád* a diskusie k nej bolo najmä postihnutie vzťahu medzi pojmami *chaos* a *poriadok*. Prednášajúci ako aj moderátor diskusie profesor Pavol Žigo upozornili na skutočnosť, že pojem *chaos* sa v oblasti vedeckého bádania v jednom zo svojich viacerých významov nechápe ako negatívny fenomén, ale ako štruktúrotvorný proces: veda postupne zistila, že okrem chaosu v negatívnom zmysle existuje aj chaos, ktorý nemá externý pôvod, ale že si ho vytvára sám systém na určitej úrovni svojej evolúcie. Výklad takehoto chaosu v jazyku aj iných vedných odboroch je pomerne jednoduchý: v určitom priaznivom či skôr nepriaznivom zoskupení riadiacich parametrov sa systém stáva enormne citlivým na poruchy (fluktuácie) v kategoriálnych systémoch. Tieto fluktuácie vyvolávajú v konkrétnom systéme špecifický spôsob vnútornej reakcie, vnútiť mu špecifické správanie, ktoré nie je predvídateľné, predikovateľné, a systém sa navonok začne správať chaoticky. Postupne sa v ňom mení kvalita a generujú sa nové, v porovnaní s pôvodným východiskom homogénnejšie štruktúrne vzťahy.

V prednáške *Postavení jednotlivých jazyků v představách budoucí Evropy* uvažoval profesor J. Kořenský nad smerovaním procesu zmien, ktorým podliehajú jednotlivé jazyky v novo sa formujúcom európskom priestore rozdelenom na Európu a Neeurópu a obrazom budúcej Európy. Pri modelovaní budúcich vzťahov jednotlivých etnosov, národov a štátov budúcej Európy nie sú pritom smerodajné predstavy komunikované v súčasných médiách. Modelové varianty vzťahov v európskom rámci sa chápu ako dynamické siete diskurzov, v ktorých je dôležité sledovať pohyby významov, interdependenciu zámerov, stratégií, dôsledkov a efektov. Súčasné národné a etnické jazyky predstavujú „semiotický substrát“, ktorý je základom pre súčasné a budúce integračné a dezintegračné procesy v európskom rámci. Tento substrát obsahujúci aj historické vzťahy medzi jednotlivými európskymi politickými a jazykovými časťami bude podľa profesora tvoriť pragmatický kon-

text pri budúcich integračných procesoch. Možné mody integračných procesov sa chápu ako dynamika obsahových vlastností znakov, ktoré je potrebné skúmať vo vzťahu k sociálnej skutočnosti poskytujúcej motiváciu, koncentrujúcej dôsledky. Vzhľadom na toto ťažisko sa potom formuluje aj postoj k aktuálnej otázke dominancie expandujúcich jazykov nad inými, u ktorých je obava, že budú postupne vytlačené a v dôsledku toho aj funkčne obmedzované. Oveľa závažnejšia ako expanzia foriem dominantnejších jazykov je podľa profesora Kořenského otázka expanzie obsahov majúcich charakter ideologických či kultúrnych konštituentov, ktoré sa budú stávať dominantnými a uniformujúcimi chápanie človeka a sveta v pôvodne odlišných jazykovokultúrnych spoločnostiach.

Predmetom poslednej prednášky *Hra – koncept nebo metafora?* bola otázka pre súčasnú jazykovedu skutočne fundamentálna, a to recepcia postmoderného filozofovania lingvistikou. Postmodernizmus – popierajúci a odmietajúci – sa dokázal zžiť s hrou ako poetickou metaforou. V tejto súvislosti stojí jazykoveda pred problémom pretavenia tejto metafory do noetického princípu lingvistickej racionality nového typu, takého, ktorý sa zbavuje svojich limitujúcich konštant. Dospieva k potvrdeniu už ustálenej tézy, že jazyk nie je apriórny systém, lež kontinuálny výsledok rečových hier. Neobyčajne inšpiratívne sú profesorove pripomínania úskalí tejto tézy, najmä poukaz na dezintegráciu komunikanta, na to, že hrozí nebezpečenstvo jeho „rozpustenia“ v procese reči. Jeho poslanstvo nám odporúča pri smerovaní k racionalite nového typu hľadať dialektiku vytvárajúceho a vytváraného.

Popri vďačnom a sústredenom naslúchaní súvislým vyššie opísaným prednáškam študenti vo veľkorysom časovom priestore vyhradenom na diskusiu spoznávali profesora Kořenského nielen ako vážneho prednášateľa, ale i ako veľmi príjemného diskutéra, ktorý vie pútavo rozvíť hutne prednesené myšlienky. Diskusia ku všetkým prednáškam sa viedla s ohľadom na mladé publikum, ktoré bolo prioritným adresátom podujatia. O sprístupnenie novátorských myšlienok študentom sa usilovali aj dvaja hlavní moderátori prednášok – prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. a prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. Ich očividným úsilím bolo, aby si prítomní študenti z týchto dní odniesli čo najviac poznatkov. A toto úsilie sa harmonicky stretalo so zaujatými výrazmi v študentských tvárach.

Cyklus prednášok profesora Jana Kořenského o poznaní a reči v 21. storočí na Filozofickej fakulte UK v Bratislave bol hodnotným „festivalom“ modernej jazykovedy s interdisciplinárnou metodologickou a obsahovou perspektívou. Slovakistická i širšia filologická komunita prítomných pedagógov, vedcov a študentov spontánne dotvorila atmosféru a hodnotu opísaných neopakovateľných stretnutí živou zasvätenou diskusiou – ergo prirodzenou rečovou interakciou – ktorá bez akýchkoľvek vopred určených „štruktúrnych pravidiel“ či „komunikačných maxím“ vyústila do harmonickej rečovej kooperácie v prospech poznania.

Alena Bohunická